

Lapse õiguste ja vanemluse monitooring

Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte

Marre Karu

Pirjo Turk

Hella Suvi

Helen Biin

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Autorid:

Marre Karu on Poliitikauuringute Keskuse Praxis töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik ja projektijuht alates aastast 2006. Marre peamised uurimissuunad on perepoliitika ja sooline võrdõiguslikkus. Marrel on sotsiaalteaduste doktorikraad Tartu Ülikoolist ja magistrikraad sotsiaalpoliitika analüüsis Belgia Leuveni Ülikoolist. Roll projektis: projektijuht ja analüütik

Pirjo Turk on Poliitikauuringute Keskuse Praxis töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik, kes keskendub oma töös peamiselt perepoliitika ning soolise võrdõiguslikkuse valdkonnale. Pirjol on magistrikraad Helsingi ülikoolist. Roll projektis: analüütik

Hella Suvi on Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi doktorant ning tema peamiseks uurimisteenaks on lapse aktiivsuse väljendumine ja õigused. Roll projektis: analüütik

Helen Biin on Tartu Ülikooli sotsioloogia instituudi doktorant. Helenil on magistrikraad soouuringutes Kesk-Euroopa Ülikoolist Budapestis. Roll projektis: analüütik

Käesoleva töö valmimisse on andnud olulise panuse ka:

Tellijapoolne töörühm, kuhu kuulusid Andra Reinomägi, Margit Sarv ja Andres Aru Õiguskantsleri Kantseleist, Hede Sinisaar, Mari Sepp ja Hanna Vseviiov Sotsiaalministeeriumist, Tartu Ülikooli dotsent Dagmar Kutsar, Tartu Ülikooli emeriitprofessor Ülo Vooglaid, Urve Kask Statistikaametist ja Ly Kasvandik Perekeskusest Sina ja Mina.

Kolleeg Märt Masso Poliitikauuringute Keskusest Praxis, Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi tudengid Häli Tarum, Kadri Pelisaar ja Anu Järvepera.

Poliitikauuringute Keskus Praxis on Eesti esimene sõltumatu, mittetulunduslik mõttekeskus, mille eesmärk on toetada analüüsile, uuringutele ja osalusdemokraatia põhimõtetele rajatud poliitika kujundamise protsessi.

Poliitikauuringute Keskus Praxis

Tornimäe 5, III korrus
10145 Tallinn
tel 640 8000
www.praxis.ee
praxis@praxis.ee

Väljaande autoriõigus kuulub Poliitikauuringute Keskusele Praxis. Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Karu, Marre; Turk, Pirjo; Suvi, Hella; Biin, Helen (2012). Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Sisukord

1. Sissejuhatus	4
2. Lapse õiguste ja vanemluse monitooring	5
3. Lapse õigustega seotud teadlikkus	7
3.1. Teadlikkus lapse õigustest	7
3.2. Teadlikkus lastekaitsega tegelevatest institutsioonidest	10
3.3. Soov rohkem infot teada saada ja infoallikad.....	11
4. Millised on lapsed?.....	13
4.1. Kas lapsed on haavatavad?.....	14
4.2. Kas lapsed on kompetentsed?.....	15
4.3. Kas lapsed on ebaküpsed?.....	15
4.4. Kas lapsed on vastutustundetud?.....	16
5. Laste kaasamine	17
5.1. Üldised hoiakud	17
5.2. Lapsi puudutavad küsimused.....	18
5.3. Perekonda puudutavad küsimused	20
5.4. Koolielu puudutavad küsimused.....	22
5.5. Kogukonda ja ühiskonda puudutavad küsimused	23
6. Laste valmisolek ja vastutus	25
7. Abivajav laps	26
8. Lapse õigus mõlemale vanemale	29
9. Suhted vanematega	31
9.1. Koos veedetud aeg.....	31
9.2. Distsiplineerimisviisid	34
10. Lapsevanemate abivajadus ja vanemluse toetamine.....	38
11. Laste ja lapsevanemate rahulolu	41
12. Kokkuvõtte ja soovitused	44
Kasutatud kirjandus.....	51

1. Sissejuhatus

Lapsepõlve ja lapsi on hakatud kaasajal käsitlema varasemast teisiti ning sellega seoses pööratakse järjest enam tähelepanu lapse õigustele. Kui traditsiooniline vaade lapsele rõhutab eelkõige lapse ebakompetentsust, ebaküpsust ja sõltuvust täiskasvanust, siis kaasaegsem arusaam lapsest näeb last iseseisva, aktiivse ja kompetentse sotsiaalses elus osalejana (vt nt Jenks 2005a, Jenks 2005b, James ja James 2004, Corsaro 2005). Muutunud on ka arusaam lapse ja täiskasvanu suhetest – täiskasvanu rollina nähakse lisaks lapse kaitsmisele ja õpetamisele ka lapsega dialoogi pidamist ning lapse aktiivsuse toetamist. Lapsi nähakse ühe ühiskonnagrupina, mis tähendab, et lastel on *oma* arvamused, tundeelu, kogemused ja huvid, mis ei pruugi ühtida täiskasvanute omadega (Näsman ja von Gerber 2002, Prout ja James 2005). Lapsi nähakse indiviididena, kellel on oma õigused nagu täiskasvanutelgi.

Suurt rolli lapse õiguste tähtsustamisel on mänginud ÜRO lapse õiguste konventsioon (1989), mis on peamine lapse õiguste küsimusi reguleeriv õigusakt, mis sätestab lapse põhiõigused ja annab suunised nende rakendamiseks. Konventsiooni peetakse lapse õiguste käsitlemisel pöördepunktiks ning selle kaudu on arusaam pädevamast ja aktiivsemast lapsest kandunud ka seadustesse (Vellerhellen 1996).

ÜRO lapse õiguste konventsioon on pea kõigi maailma riikide poolt ratifitseeritud, Eesti liitus sellega kohe pärast taasiseseisvumist 1991. aastal. Lapse õigusi Eestis käsitleb Eesti Vabariigi lastekaitse seadus (1992)¹, mis on koostatud konventsiooni eeskujul. Seega on Eesti võtnud endale kohustuse järgida konventsiooni põhimõtteid ning tagada lapse õigused. Et seda ülesannet paremini täita, loodi 2011. aastal Eestis lasteombudsmani institutsioon. Lasteombudsman on õiguskantsler, kelle ülesandeks on lapse õiguste kaitse ja edendamine.

Konventsioonis sätestatud lapse õiguseid võib jagada sisu järgi kolme kategooriasse (Landsown 1994, viidatud Taylor *et al.* 2001):

- **hoolitsusega seotud õigused** (ingl *provision rights*) – nt õigus tervisele, haridusele, sotsiaalsele turvalisusele, perekonnale, puhkusele, vabale ajale, kultuuritegevustele;
- **kaitsega seotud õigused** (ingl *protection rights*) – nt õigus olla kaitstud diskrimineerimise, füüsilise ja seksuaalse väärkohtlemise, ekspluateerimise, ebaõiglase kohtlemise eest;
- **autonoomia ja osalemisega seotud õigused** (ingl *participation rights*) – kodaniku- ja poliitilised õigused, nt sõna-, mõtte-, südametunnistuse vabadus; õigus avaldada arvamust, omada juurdepääsu informatsioonile, moodustada ühinguid ja rahumeelselt koguneda jt õigused.

Konventsiooni lähenemine lapse õigustele põhineb lapse vajaduste terviklikul käsitlusel: see sisaldab lapse põhiõigusi ja -vabadusi, majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi ning hoolitsuse, autonoomia ja osalemisega seotud õigusi. Lapse õigused on lahutamatu osa lapse heaolust ja selles mõttes võib õigusi käsitleda instrumendina lapse heaolu saavutamiseks (Kennan *et al.* 2011).

Hoolitsuse ja kaitsega seotud lapse õigused võivad tunduda iseenesestmõistetavad ning rõhuasetus ongi seni olnud just nende õiguste tagamisel ning lapse autonoomia ja osalemise õigused on jäänud tahaplaanile (Landsown 2010, Johnny 2006). Viimasel ajal on aga lapse autonoomia ja osalemisega

---

¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/741888>. Uus lastekaitse seadus on loomisel

seotud õigused erilise tähelepanu keskmes. Rõhutama on hakatud seda, et laste hääl peab olema ühiskonnas kuuldav ja arvesse võetud ning lapsed peavad olema kaasatud neid puudutavate otsuste tegemisse erinevatel tasanditel alates perekonnast kuni kõrgema tasandi otsustusprotsessideni (Lister 2008). Ka käesoleva monitooringu üks fookus on just nendel õigustel – laste võimalused kaasa rääkida erinevates otsustes ja hoiakud seoses laste osalemisega.

Laste autonoomia ja osalemise julgustamine on ühiskonna seisukohalt oluline mitmel põhjusel. Esiteks aitab see kaasa lapse kui indiviidi heaolu tagamisele, kuna laste võimalus neid puudutavates asjades arvamust avaldada suureneb. Teiseks võimaldab laste kuulamine ja arvestamine teha paremaid otsuseid ja tagada parem lastekaitseüsteem, kuna lapsed saavad ise täpsustada, mis on nende hinnangul laste „parimates huvides“ ja millised on nende vajadused (Lockyer 2008, James ja James 2004, Howe ja Covell 2005, Lansdown 2005). Samuti õpivad lapsed osalemise kaudu täitma neid rolle, mida neilt oodatakse tulevikus täiskasvanuna, valmistades nii ette tulevaseid aktiivseid kodanikke (Howe ja Covell 2005). Täiskasvanuks olemist on tarvis harjutada, kuna kompetentsus ja aktiivsus on arendatavad praktiliste kogemuste kaudu lapsena, mitte ei teki täisealiseks saades iseenesest (Lister 2008, James ja James 2008). Lisaks on lastega arvestamine ja nende osalus kooskõlas demokraatia põhiprintsiipidega, kuna võimaldab laste kui nõrgemal positsioonil oleva grupi kaasamist (vt nt Howe ja Covell 2005, Mason *et al.* 2005, Lockyer 2003, Dahlberg *et al.* 1999).

Teiseks monitooringu teemaks on vanemlus ja vanemluse toetamine. Ühiskonna perspektiivist on oluline luua lapsevanematele eeldused selleks, et kasvatada lapsed üles positiivses õhkkonnas ning pakkuda lastele turvalist lapsepõlve. Paljud uuringud väidavad, et lapsevanemate kasvatusmeetodid on seotud lapse käitumise ja psühholoogilise heaoluga (Smith *et al.* 2005; Gershoff, 2002; Parke, 2002; Eisenberg *et al.*, 2001), millel on pikemaajalised tagajärjed noorte käitumisele ja edasisele elule. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee andis 2006. aastal välja soovitusel „Positiivse vanemluse toetamise poliitika“.² Nende soovitusel kohaselt tuleks ühiskonnas soodustada positiivset vanemlust ning välja on toodud viis põhimõtet, millest positiivset vanemlust järgiv lapsevanem lähtuma peaks: lapse huvidega arvestamine, hoolitsemine, enesekindluse andmine, vägivalda kui karistamisemeetodi mittepooldamine, tunnustamine ja suunamine. Ka Eesti Laste ja perede arengukava 2012-2020 näeb ühe strateegilise eesmärgina, et Eestist saab positiivset vanemlust toetav riik, kus pakutakse vajalikku tuge laste kasvatamisel ja vanemaks olemisel, et parandada laste elukvaliteeti ja tulevikuväljavaateid.

Vanemluse teemaga seoses uuritakse lapse õiguste vanemluse monitooringus, milliseid vanemlusstiile Eesti ühiskonnas pooldatakse ja rakendatakse, kuidas lapsevanemad distsiplineerivad oma lapsi, millised on laste ja vanemate suhted, kuivõrd lapsevanemad tunnevad lapse kasvatamisel vajadust nõu ja abi järele ning kuivõrd on abi küsitud ja saadud.

2. Lapse õiguste ja vanemluse monitooring

2012. aastal korraldati lasteombudsmani ja sotsiaalministeeriumi initsiatiivil esmakordselt lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Monitooringu eesmärgiks seati kaardistada ühiskonna teadlikkus lapse õigustega seotud küsimuste osas ning analüüsida hoiakuid ja probleeme laste kasvatamise ning vanemluse toetamise küsimustes, arvestades nii laste kui täiskasvanute perspektiivi. Selleks koguti andmeid nii täiskasvanud elanikkonnalt kui ka lastelt. Esmalt küsitleti inimesi perioodil 01.03.2012 -

---

² Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec(2006)19 liikmesriikidele positiivse lastekasvatuse toetamise poliitika kohta: <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-japere/vanemluse-toetamis.html>

18.03.2012 Turu-Uuringute AS poolt korraldatava Omnibussi küsitluse raames. Küsitlused küsitlesid 1000 inimest vanuses 15-74, kes vastasid vanemluse ja lapse õigustega seotud küsimustele. Andmed kaaluti ning tulemused on esinduslikud soo, vanuse ja piirkonna lõikes (Põhja-Eesti, Kirde-Eesti, Lääne-Eesti, Kesk-Eesti, Lõuna-Eesti).

Teise osa, laste ankeetküsitluse korraldas Poliitikauuringute Keskus Praxis, kasutades küsitluseid, kes koolides lasid lastel klassikomplektide kaupa küsimustikke täita. Küsitlusele vastas kokku 1000 last 4.-12. klassist üle kogu Eesti. Ühe ankeedi vastused osutusid kasutuskõlbmatuks ja seega on uuringus kokku 999 last. Laste andmed kaaluti vastavaks kogu õpilaskonnale, kasutades Statistikaameti 2010. aasta andmeid, lähtudes kolmest tunnusest: laste sugu, kooliaste (II aste: 4.-6. klass; III aste: 7.-9. klass ja IV aste: 10.-12.klass) ja piirkond (Põhja-Eesti, Kirde-Eesti, Lääne-Eesti, Kesk-Eesti, Lõuna-Eesti). Küsitlused viidi läbi nii eesti kui vene keeles, vastavalt vastaja soovile või kooli õppekeelele.

Küsitlus koosnes nii laste kui täiskasvanute puhul kahest põhiteemast: lapse õigused ja vanemlus. Lapse õiguste plokis küsiti ühelt poolt otseselt, kuivõrd inimesed on teadlikud ja kursis lapse õiguste teemaga ning selle teema eest vastutavate institutsioonide tegevusega. Samuti paluti hinnata erinevaid lapsi iseloomustavaid väiteid, et teada saada, millisena Eesti elanikkond lapsi tajub. Eraldi pöörati tähelepanu laste hääle-, osalemis- ja otsustusõigusele. Ka uuriti, mida lapsed ja täiskasvanud teeksid, kui nad näeksid hädas olevat last.

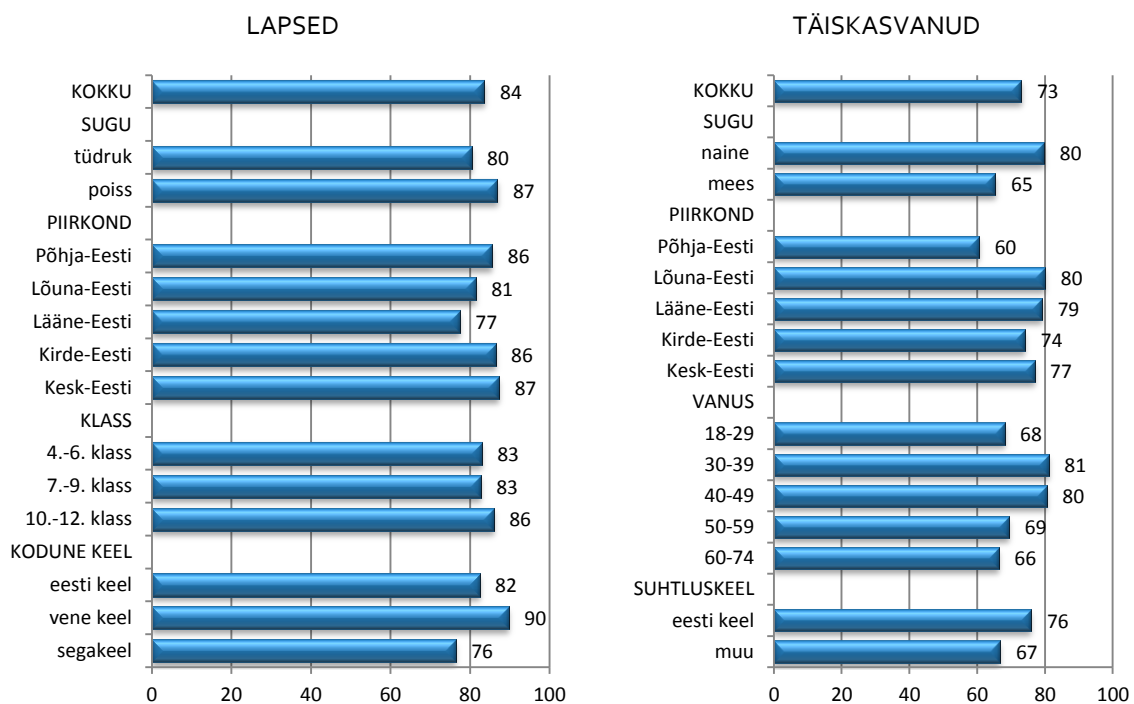
Vanemluse teemalised küsimused puudutasid nii hoiakuid kui ka kogemusi. Nii lapsed kui vanemad said võimaluse hinnata, milliseid distsiplineerimisviise nad on kogenud või kasutanud ning seda, milliseid distsiplineerimisviise peavad nad kõige paremateks. Olulisel kohal ankeetides olid ka lapse ja vanema vahelised suhted, eelkõige omavaheline suhtlus ja osalus erinevate otsuste langetamisel.

Laste ja täiskasvanud elanikkonna küsimustikud olid sarnased ning võimaluse piires kasutati ühesuguseid küsimusi. Nooremate laste (4.-7. klass) puhul kasutati lühendatud versiooni vanemate laste ankeedist. Täiskasvanud elanikkonna küsimustikus oli plokk, millega uuriti vanemlikku praktikat ning selles plokis olevatele küsimustele vastasid vaid inimesed, kelle leibkonnas oli alaealisi lapsi. Kui vastajal oli mitu last, valiti koos küsitlejaga teatud valem järgi välja üks laps, kelle kohta vastati. Laste ja täiskasvanute küsimused on mõnel juhul erineva sõnastusega, kuna ankeedi testimise käigus kognitiivsete intervjuude abil selgus, et nooremad lapsed ei pruugi kõigist küsimustest samasuguses sõnastuses aru saada. Seetõttu muudeti nooremate laste ankeediküsimuste sõnastusi lihtsamaks.

3. Lapse õigustega seotud teadlikkus

3.1. Teadlikkus lapse õigustest

Et saada teada, milline on Eesti elanikkonna kokkupuude lapse õiguste teemaga, paluti nii lastel kui ka täiskasvanutel öelda, kas nad on kunagi kuulnud midagi lapse õigustest. Selgub, et suurem osa elanikkonnast on sellest kontseptsioonist kuulnud. Küsimusele vastas jaatavalt 73% täiskasvanutest ja 84% lastest (joonis 1). Seega ei ole pea neljandik (23%) täiskasvanud inimestest ja kuuendik (16%) lastest sellest mõistest kuulnud. Keskmisest madalam teadlikkus on vanemaealiste inimeste (66%) ja täiskasvanud meeste hulgas (65%).

JOONIS 1. KAS SA OLED/TE OLETE KUNAGI KUULNUD MIDAGI LAPSE ÕIGUSTEST, „JAH“ VASTAJAD (%)

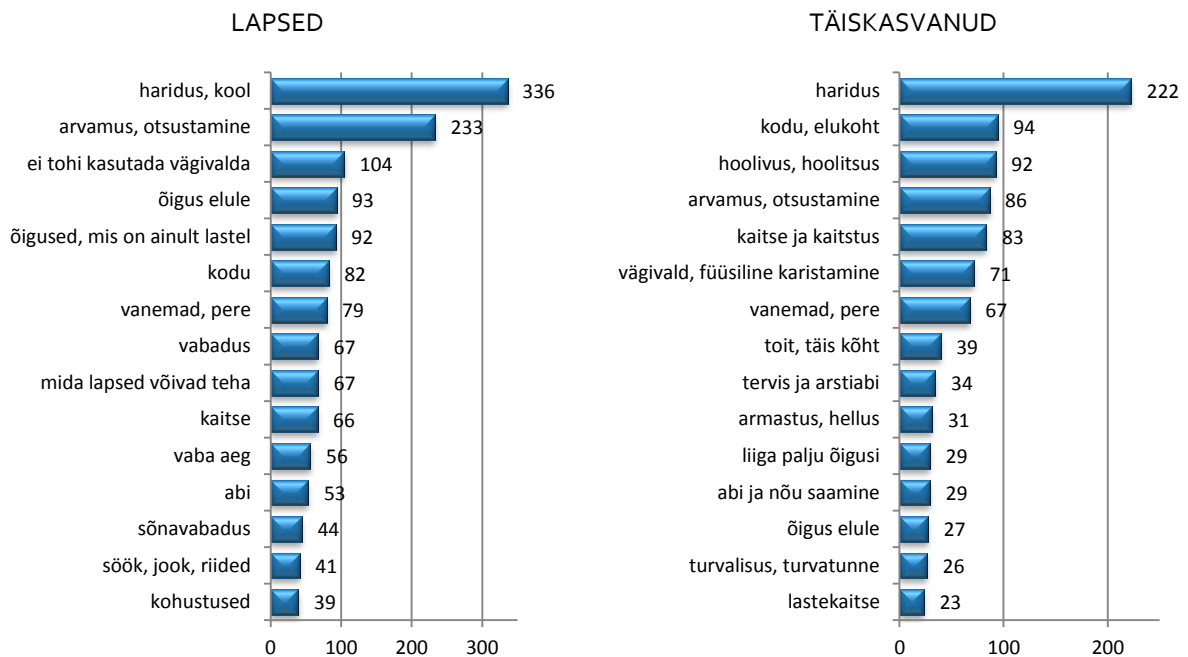
Silma hakkab ka see, et naistest on lapse õigustest kuulnud 80%. Samuti on keskmisest sagedamini lapse õigustest kuulnud need, kelle perekonnas on alla 18-aastaseid lapsi (82%). Lastel puhul väidavad poisid sagedamini kui tüdrukud, et nad on lapse õigustest kuulnud – poistest 87% ja tüdrukutest 80% vastasid jaatavalt. Lapsed, kelle peamine kodune keel on vene keel, olid pisut rohkem kuulnud lapse õigustest (90%) kui eesti keelt kodus rääkivad lapsed (82%). Täiskasvanute puhul on aga vastupidi - muu keel (st mitte eesti keel)³ peamise suhtluskeelena vähendab oluliselt teadlikkust lapse õigustest – muu suhtluskeelega inimestest on vaid 67% kuulnud lapse õigustest, samas kui eesti suhtluskeelega inimestest 76%.

Kuna teadlikkuse puhul on oluline see, kuidas mõistetakse sõnapaari „lapse õigused“, siis paluti vastajatel märkida kuni kolm märksõna, mis nende jaoks seostuvad sõnapaariga „lapse õigused“.

³ Täiskasvanute puhul on võimalik eristada kahte keelrühma: eesti keel või muu keel. Lastel puhul saab eristada kolme rühma: eesti, vene keel ning muu/segakeelega (mitut keelt rääkivad või teisi keeli rääkivatest peredest lapsed).

Vastati väga erinevalt – mõni kasutas juhust ning märkiski ära kolm märksõna, teiste vastused jäid napimaks ning 29% täiskasvanutest ja 16% lastest ei öelnud üldse midagi.

Kõige sagedamini toodi välja kooli ja haridust, mida mainis 22% täiskasvanutest ja 34% lastest (joonis 2). Edasi on laste ja täiskasvanute pakutud märksõnade edetabel mõnevõrra erinev. Lastel on teisel kohal õigus avaldada arvamust ning osaleda otsustamises, samas kui täiskasvanute jaoks on see peale kodu ja hoolitsusega seotud märksõnu neljandal kohal. Ka laste jaoks on kodu oluline lapse õigustega seonduv märksõna, kuid hoolitsus jääb laste edetabelist välja (joonis 2).

JOONIS 2. KUNI KOLM MÄRKÕNA, MIS ESIMESENA PÄHE TULEVAD, KUI MÕELDA SÕNAPAARILE „LAPSE ÕIGUSED“, KÕIGE SAGEDASEMAD VASTUSED (VASTAJATE ARV)

Nii laste kui täiskasvanute jaoks on olulised teemad vägivald ja füüsilise karistamise keelamine, mida lastest märgib ära 104 (ligikaudu 10%) ja täiskasvanutest 71 ehk 7,1% kõigist uuringus osalenutest. Veel jäävad laste ja täiskasvanute vastustest kõlma märksõnad nagu vanemad ja pere, toit, kaitse, õigus elule, abi. Täiskasvanute hulgas kõlab ka skeptitsisminoot, mille võib kokku võtta fraasiga „liiga palju õigusi“. 29 inimest (2,9%) väljendas oma vastustes seisukohta, et lastele on antud nüüd liiga palju õigusi, et neile kõik on lubatud ja lapse õigused tähendavad piiramatut vabadust. Teisalt on laste edetabelisse jõudnud märksõnana ka kohustused, mida märgib pea 4% kõigist uuringus osalenud lastest. Seega võib öelda, et täiskasvanute jaoks seonduvad laste õigused veidi enam hoolitsuse ja kaitsega seotud õigustega, lapsed peavad oluliseks ka osalemisega seotud õiguseid.

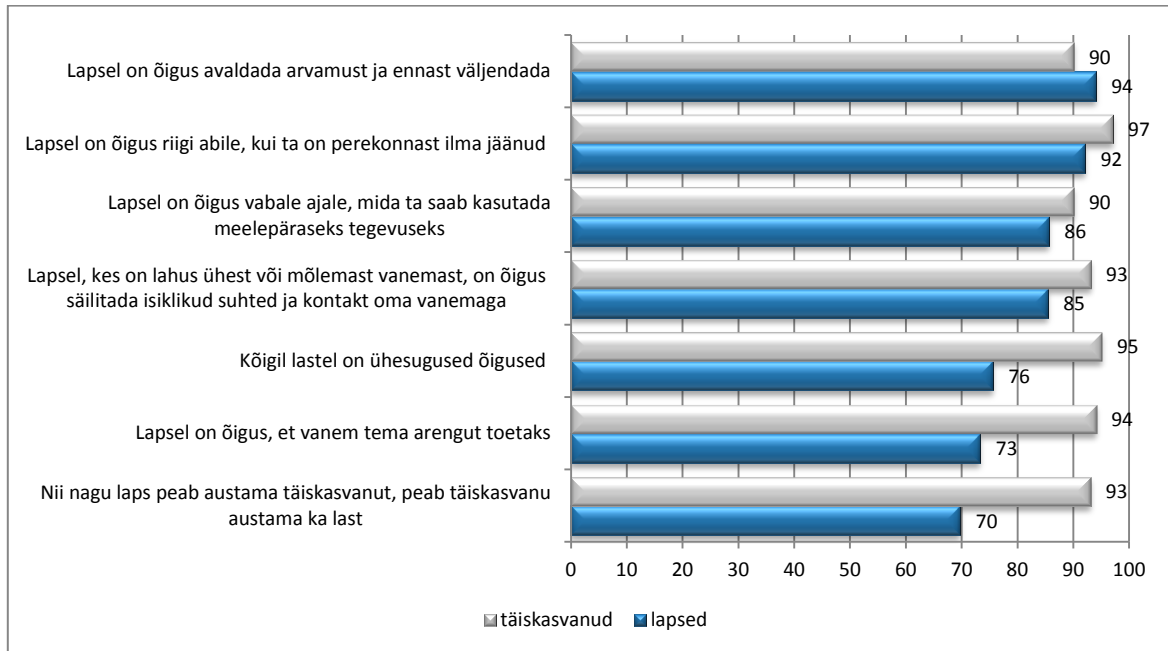
Et minna veel konkreetsemaks lapse õiguste sisu osas, paluti täiskasvanutel ja 8.-12. klassi õpilastel ankeedis hinnata lapse õiguste erinevaid aspekte kirjeldavaid väiteid. Vastajad pidid avaldama oma arvamust selle kohta, kas tegu on lapse õiguste hulka kuuluva õigusega või mitte⁴ (vt joonis 3). Kõik

⁴ Laste käest küsiti „Mis sa arvad, millised allpool esitatud näidetest on lapse õigused?“, täiskasvanud elanikkonnalt „Loetlen erinevaid väiteid. Millised Teie arvates kuuluvad ja millised mitte lapse õiguste hulka?“

esitatud väited on tõesed ja kirjeldavad lapse õiguseid ning suurem osa täiskasvanud elanikkonnast seda ka teadis – kõigi väidete kohta leidsid vähemalt 90% täiskasvanud vastajatest, et tegu on lapse õigusega. Kõige rohkem teatakse, et lapsel on õigus riigi abile, kui ta on perekonnast ilma jäänud (97%) ning et kõigil lastel on ühesugused õigused (95%).

Laste teadlikkus on mõnes küsimuses oluliselt väiksem. Välja võib tuua kolm väidet, mille puhul teadis mõnevõrra väiksem osa lastest, et tegu on lapse õigusega. Selliseks on esmalt väide „Kõigil lastel on ühesugused õigused“, mille kohta 76% lastest ütles, et tegu on lapse õigusega (95% täiskasvanutest). Samas on selle küsimuse puhul üsna suur ka nende laste hulk, kes ei oska vastata (18%) – võimalik, et see küsimus jäi lastele raskestimõistetavaks.

JONIS 3. MILLISED NENDEST ÕIGUSTEST ON LAPSE ÕIGUSED, NÕUSTUJAD (%)

Kirde-Eestis elavatest lastest teadis mõnevõrra harvemini, et kõigil lastel on ühesugused õigused (68%). Eestikeelsetest peredest pärit lastest leidsid 76%, et kõigil lastel on ühesugused õigused, venekeelsetest 71%. Täiskasvanute hulgas valitseb samasugune trend, kus muud keelt kui eesti keelt kõnelevate perede liikmed ja Kirde-Eestis elavad inimesed nõustuvad pisut vähem selle väitega, mõlemal puhul 92%, samas kui eestikeelsetest peredest pärit inimestel oli vastav osakaal 96% ja näiteks Lõuna-Eestis 97%.

Vaid 70% lastest teab, et lapse õiguste hulka kuulub ka põhimõte, et nii „Nagu laps peab austama täiskasvanut, peab täiskasvanu austama ka last“. Täiskasvanutest luges selle põhimõtte lapse õiguste hulka 93%, samas kui 8.-12. klassi lastest ei leia 30%, et lastel on õigus täiskasvanute poolt samasugusele austusele. Kolmanda õigusena, mille osas laste teadlikkus mõnevõrra madalamaks jääb on „Lapse õigus sellele, et vanem tema arengut toetaks“ – seda peab lapse õiguseks 73% lastest ja 94% täiskasvanutest. Seega väärivad need kolm lapse õiguste aspekti rohkem tähelepanu ning laste teadlikkuse tõstmist.

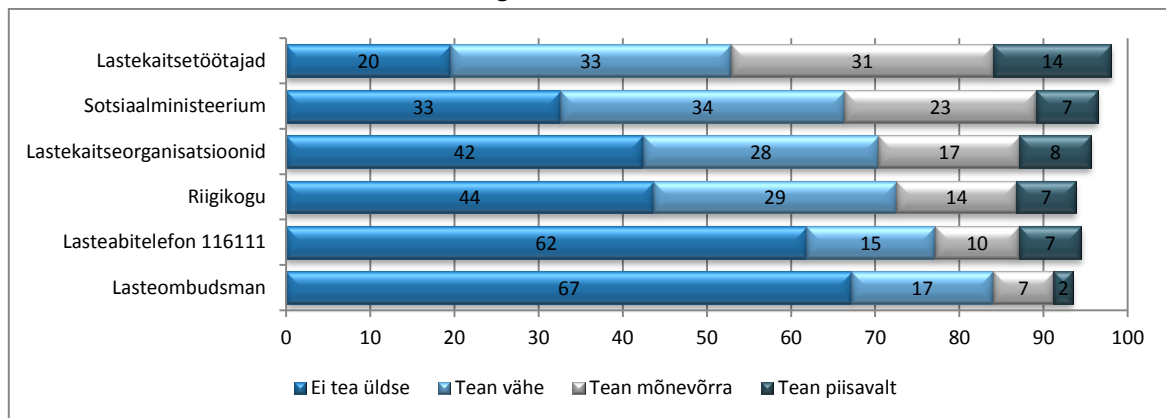
Kõige paremini teavad lapsed (94%), et lapsel on õigus avaldada oma arvamust ja ennast väljendada. See on kooskõlas ka eelmise tulemusega, kus paljud lapsed tõid esile lapse õiguste märksõnad, mis puudutavad just õigust otsustada ja kaasa rääkida, mis viitab sellele, et laste jaoks on arvamuse avaldamine ja eneseväljendamine olulised. See on loetletud väidetest ka ainus, mille osas lapsed rohkem nõustusid kui täiskasvanud, et tegu on lapse õigustega. Täiskasvanud elanikkond on

mõnevõrra tagasihoidlikum selle õiguse lugemisel lapse õiguste sekka, kuid siiski peab 90% nendest lapse õiguseks arvamust avaldada ja ennast väljendada. Samuti peab lapse õiguseks 92% lastest ja 97% täiskasvanutest õigust riigi abile, kui ta on perekonnast ilma jäänud.

3.2. Teadlikkus lastekaitsega tegelevatest institutsioonidest

Lisaks sellele, et on oluline tagada elanikkonna teadlikkus lapse õiguste olemusest ja nende tagamise põhimõtetest, on tähtis ka teadlikkus erinevate lapse õigustega tegelevate institutsioonide kohta. Kui inimesed teavad, millega tegelevad lastekaitsetöötajad, lasteombudsman, lasteabitelefoni või muud lastekaitsega tegelevad institutsioonid ja organisatsioonid, on neil vajadusel abi või nõu saamiseks võimalik nende poole pöörduda.

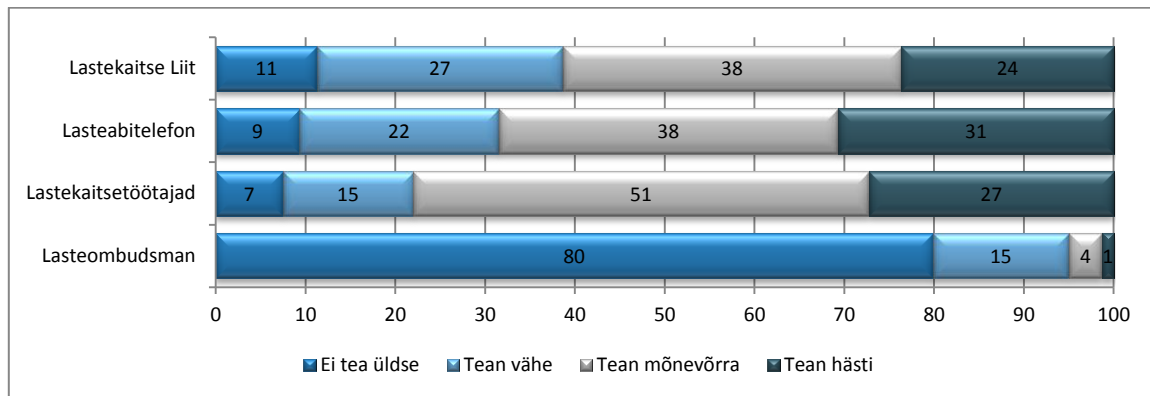
Täiskasvanud elanikkonnal paluti hinnata enda teadlikkust nende institutsioonide tegevusest seoses lapse õiguste tagamisega. Tulemused näitavad, et teadlikkus institutsioonide lapse õiguste alase tegevusest ei ole väga suur (joonis 4). Kõige rohkem teatakse lastekaitsetöötajate tegevusest (45% teab piisavalt või mõnevõrra), Sotsiaalministeeriumi tegevusest teab piisavalt või mõnevõrra kokku 30%, lastekaitseorganisatsioonidest 25%, Riigikogu tegevusest 21%, lasteabitelefonist 17% ning lasteombudsmanist 9% vastanutest. Viimane on selgitatav asjaoluga, et lasteombudsmani institutsioon on Eestis olemas olnud alles ligikaudu aasta.

JOONIS 4. KUI TEADLIKUKS TE END NENDE INSTITUTSIOONIDE TEGEVUSEST SEoses LAPSE ÕIGUSTE TAGAMISEGA PEATE? TÄISKASVANUD (%)

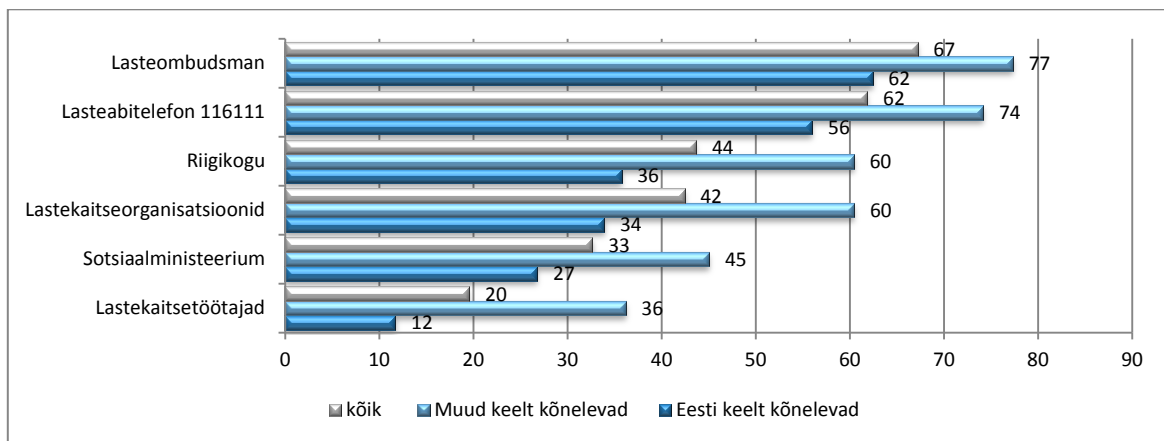
Inimeste hinnang oma teadlikkusele varieerub märkimisväärselt. Silma hakkavad piirkondlikud erinevused ning Kirde-Eestis elavate inimeste teadlikkus on kõigi institutsioonide puhul madalam kui vastajate hulgas keskmiselt. Näiteks, kui lastekaitsetöötajate tööst ei ole keskmiselt 20% midagi kuulnud, siis Kirde-Eesti inimestest ei tea sellest midagi 40%. Riigikogu lastekaitsealasest tegevusest ei tea seal piirkonnas 61%, Sotsiaalministeeriumi tegevusest 41%, lastekaitse-organisatsioonide tegevusest 51%, lasteabitelefonist 21% ja lasteombudsmani tegevusest 87% vastanutest.

Ka lastelt küsiti, kas nad teavad, millega tegelevad lasteombudsman, lastekaitsetöötajad, lasteabitelefon ja Lastekaitse Liit (joonis 5). Lapsed hindavad oma teadmisi institutsioonidest paremaks kui täiskasvanud. Näiteks kui täiskasvanutest 20% ütleb, et nad üldse ei tea, millega tegelevad lastekaitsetöötajad, siis lastest tunneb seda vaid 7%. Ka lasteabitelefoni tegevusest ei tea enda hinnangul üldse vaid 9% ning Lastekaitse Liidu tegevusest 11%. Nii nagu ka täiskasvanud inimesed, teavad ka lapsed kõige vähem lasteombudsmani tegevusest (80% ei tea).

JONIS 5. KAS SA TEAD, MILLEGA NEED ORGANISATSIOONID VÕI ISIKUD TEGELEVAD? LAPSED (%)

Teadlikkus lastekaitse ja laste õigustega tegelevate institutsioonide tegevusest on erinev ka vastajate koduse keele lõikes. Need, kelle peamiseks koduseks keeleks on mõni muu keel peale eesti keele, teavad loetletud institutsioonide lapse õigusega seotud tegevusest vähem, kui kodus peamiselt eesti keelt kõnelevad vastajad (joonis 6). Näiteks, kui eesti keelt kõnelevatest inimestest ei tea lastekaitsetöötajate tööst midagi 12%, siis peamiselt muud keelt rääkivatest inimestest ei tea sellest 36%.

JONIS 6. KUI TEADLIKUKS TE END NENDE INSTITUTSIOONIDE TEGEVUSEST SEoses LAPSE ÕIGUSTE TAGAMISEGA PEATE? „EI TEA ÜLDSE“ VASTANUD TÄISKASVANUD PEAMISE SUHTLUSKELE JÄRGI (%)

See, kui põhjalikud ja adekvaatsed on Eesti elanike teadmised erinevatest lastekaitse ja lapse õigustega tegelevate institutsioonide või isikute tegevusest, väärib edasist uurimist.

3.3. Soov rohkem infot teada saada ja infoallikad

Täiskasvanutelt küsiti, „Kas Te tunnete, et sooviksite rohkem lapse õiguste kohta teada saada?“. Alla poole elanikkonnast (43%) vastas jaatavalt, 50% vastas eitavalt ning 7% ei osanud öelda. Huvi lapse õiguste vastu on erinevates inimrühmades väga erinev. Näiteks on suhteliselt vähe huvitatud vanemad inimesed - üle 50-aastastest soovib lisainfot vaid ligikaudu veerand (50-59-aastastest 27% ja 60-74-aastastest 25%). Eesti keelt rääkivad inimesed on märkimisväärselt vähem huvitatud täiendava infot saamisest (38%) kui muud keelt rääkivad inimesed (45%). Seega ei ole muud keelt kõnelevate inimeste hulgas küll teadlikkus lapse õigustest samal tasemel mis eesti keelt kõnelevate inimeste hulgas, siis huvi tunnevad muud keelt kõnelevad inimesed teema vastu rohkem. Üldjoontes on aga märkimisväärne see, et nende inimeste huvi lapse õiguste kohta, kes sellest temast varem midagi kuulnud pole, on madalam kui nende oma, kes on kuulnud (joonis 7). Üle poole (57%) nendest, kes ei

olnud midagi kuulnud lapse õigustest, ei soovigi rohkem teada. Lisainfo vastu tundis huvi vaid 29% nendest, kes pole midagi lapse õigustest kuulnud.

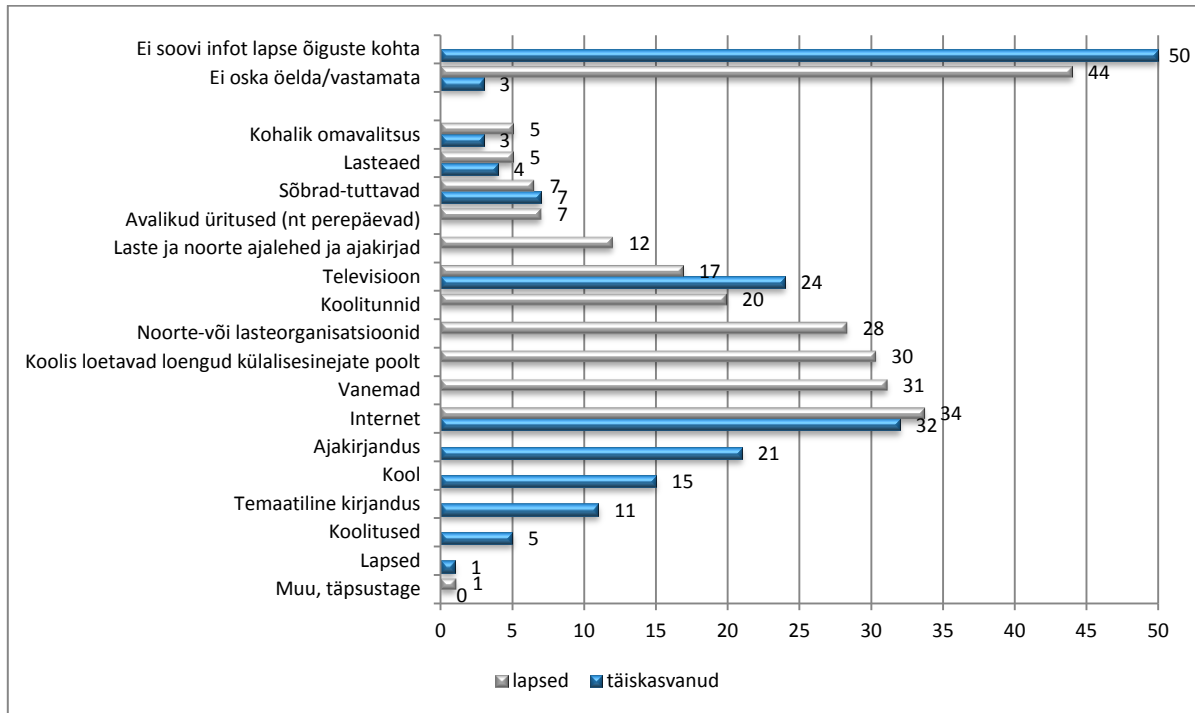

JOOINIS 7. KAS TE TUNNETE, ET SOOVIKSITE ROHKEM LAPSE ÕIGUSTE KOHTA TEADA? VAREM LAPSE ÕIGUSEST KUULMISE JÄRGI. TÄISKASVANUD (%)

Milleks seda infot oleks vaja, ei oska üle poole (52%) vastajatest öelda. Ligikaudu veerand (24%) vastajatest leidis, et see on vajalik selleks, et paremini laste eest seista, et lapsi paremini mõista (28%) ning 30% pidas rohkemat informeeritust vajalikuks selleks, et last paremini kasvatada. Alaealiste lastega inimeste huvi laste õiguseid puudutava info vastu on suurem (60%), lasteta inimestel madalam (26%). Võimalik, et lasteta inimesed tunnevad vähem, et see teema neid puudutab. Lapsed ümbritsevad igat inimest igapäevaselt tänaval, ühistranspordis, lapsed on ühiskonnas pakutavate teenuste tarbijad ja kliendid, seetõttu oleks oluline teha selgitustööd selle kohta, et info lapse õiguste kohta info omamine on lapse õiguste tagamiseks ja kaitse kindlustamiseks vajalik kõigile ühiskonnaliikmetele.

Uurisime ka seda, milliseid kanaleid lapsed ja täiskasvanud kasutaksid lapse õiguste kohta info saamiseks (joonis 8). Laste käest küsiti, et mis nad arvavad, kelle käest või kustkohast lapsed võiksid lapse õiguste kohta infot saada. Täiskasvanutelt paluti valikust märkida samuti kuni kolm allikat, mida nad kasutaksid kõige tõenäolisemalt lapse õiguste kohta info saamiseks. Täiskasvanutelt küsiti eelistatumaid infoallikaid vaid juhul, kui nad eelnevalt olid öelnud, et nad sooviksid rohkem infot saada. Lastele ja täiskasvanutele esitatud infokanalite loetelu oli mõnevõrra erinev, kuid osaliselt ka kattuv.

Analüüs näitab, et pooled täiskasvanud ei soovi infot lapse õiguste kohta ning 44% lastest ei märkinud ühtegi allikat. Laste puhul on kõige populaarsem infoallikas Internet, mida 34% lastest mainib. Teisel kohal on vanemad (31%), järgnevad külalisesinejate loengud koolis (30%) ja noorte- või lasteorganisatsioonid (28%).

JOONIS 8. MIS SA ARVAD, KELLE KÄEST VÕI KUSTKOHAST LAPSED VÕIKSID LAPSE ÕIGUSTE KOHTA INFOT SAADA?/ MILLISEID JÄRGMISTEST ALLIKATEST KASUTAKSITE KÕIGE TÕENÄOLISEMALT LAPSE ÕIGUSTE KOHTA INFO SAAMISEKS? (%)

Täiskasvanud eelistavad samuti Internetti (32%), teisel kohal on televisioon (24%) ning kolmandal ajakirjandus (21%). Koolist eelistaks infot saada 15% täiskasvanud elanikkonnast. Lasteaia ja kohaliku omavalitsuse rolli infojagajana näevad väga vähesed lapsed ja täiskasvanud (3-5%) ja ka koolitustele läheks vaid 5% täiskasvanutest. Laste endi käest uuriks lapse õiguste kohta vaid 1% Eesti täiskasvanud elanikest, ka ei ole see teema, mida inimesed omavahel sõprade ja tuttavatega info saamise eesmärgil arutaksid. Sõpru ja tuttavaid lapse õiguste alase infokanalina näeb vaid 7% täiskasvanutest ja lastest.

4. Millised on lapsed?

Lapse õiguste tagamine ühiskonnas sõltub muuhulgas sellest, milline on elanikkonna nägemus lastest. Arusaam sellest, millised lapsed üldiselt on, määrab, kuidas lastesse suhtutakse, millised võimalused, piirangud ja kohustused neile seatakse ja milline on laste üldine tegevusruum ühiskonnas. Näiteks, kui domineerib hoiak, et lapsed on vastutustundetud ja ebaküpsed, võib see olla takistuseks lapse osaluse, aktiivsuse ja otsustusõigusega seotud õiguste tagamisel.

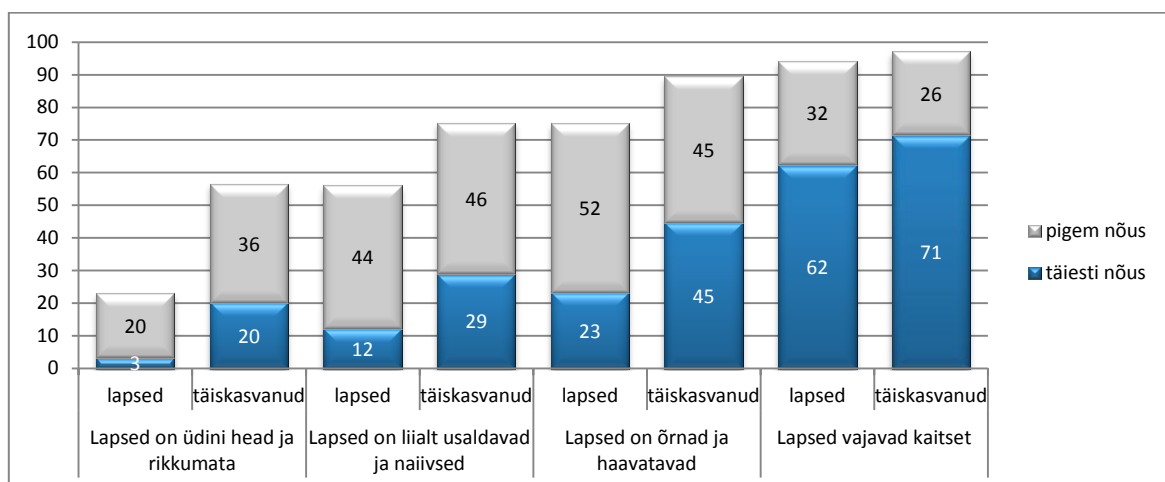
Üheaegselt võib eksisteerida ühiskonnas mitmeid arusaamasid lastest (Meyer 2007, Harper *et al.* 2010, Johnny 2006). Kirjanduse põhjal saab välja tuua neli kuvandit või arusaama, mille levikut Eestis monitooringuga ka vaadati. Lapsed võivad olla ebaküpsed, haavatavad, vastutustundetud või kompetentsed. Arusaam lapsest kui kellestki kompetentsest on kõige kaasaegsem ning see aitab kaasa lapse õiguste, ennekõike osalusega seotud õiguste tagamisele ja kaitstusele. Iga arusaama iseloomustamiseks oli ankeedis kirjanduse põhjal neli väidet ja vastajad pidid hindama, kuivõrd nad väidetega nõustuvad või ei nõustu. Väiteid testiti nii laste kui täiskasvanud elanikkonna peal ning seega on võimalik võrrelda laste ja täiskasvanute arusaama sellest, millised on lapsed.

Neli arusaama lastest:

- **Lapsed on ebaküpsed** – lapsed on oskamatud, vastutusvõimetud, abitud (Goldson 1997)
- **Lapsed on haavatavad** – lapsed on süütud, puhtad, rikkumata, haprad, haavatavad ja vajavad pidevat kaitset (ibid.)
- **Lapsed on vastutustundetud** – lapsed on vastutustundetud, egoistlikud, ilma karmi distsipliini ja karistusteta väljuvad lapsed kontrolli alt (Scraton 2005)
- **Lapsed on kompetentsed** – lapsed on aktiivsed, iseseisevad ja kompetentsed, neil on oma arvamus, huvid ja kogemused, laps on täiskasvanute partner ühiste otsuste tegemises

4.1. Kas lapsed on haavatavad?

Vastajatele esitati neli väidet, mis kõik kirjeldavad arusaama lapsest kui kellestki haavatavast, puhtast ja süütust. Võrreldes teisi arusaamasid kirjeldavate väidetega, toetavad Eesti täiskasvanud elanikud kõige rohkem just neid väiteid. Suur osa Eesti täiskasvanud elanikest leiab, et lapsed vajavad kaitset (97% on pigem või täiesti nõus), et lapsed on õrnad ja haavatavad (90%), lapsed on liialt usaldavad ja naiivsed (75%) ning mõnevõrra vähem seda, et lapsed on üdini head ja rikkumata (56% täiesti või pigem nõus) (vt joonis 9). Ka laste endi nõusolek väidetega, mis näitavad lapse haavatavust, õrnust ja naiivsust, on suhteliselt kõrge, kuid siiski oluliselt madalam kui täiskasvanutel. Eriti hakkab silma see, et kui täiskasvanutest üle poole (56%) leiavad, et lapsed on üdini head ja rikkumata, siis lastest on seda meelt vaid 23%. Seega ei pea lapsed ise endid või teisi lapsi sugugi nii headeks ja rikkumatuteks kui täiskasvanud.

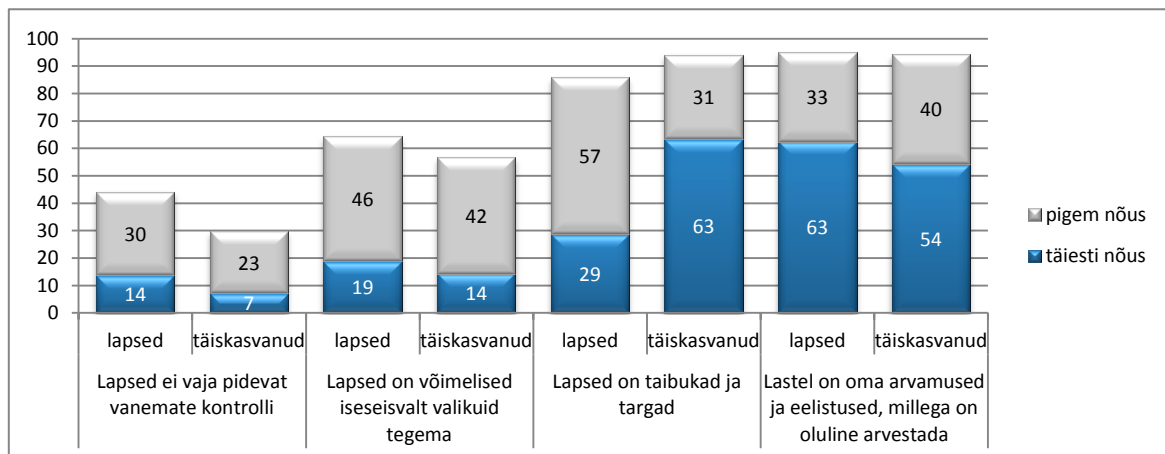
JOONIS 9. LAPSED ON HAAVATAVAD: VÄIDETEGA NÕUSTUMINE LASTE JA TÄISKASVANUTE HULGAS (%)

See, et lapsed on täiskasvanud elanikkonna hinnangul haavatavad, õrnad ja vajavad kaitset, on kooskõlas ka eelnevalt käsitletud arusaamadega lapse õigustest. Täiskasvanud inimesed seostasid just hoolitsuse ja kaitsega seotud märksõnu fraasiga „lapse õigused“ (vt ka joonis 2).

4.2. Kas lapsed on kompetentsed?

Kui täiskasvanud inimesed väljendasid kõige rohkem toetust nendele väidetele, mis väljendasid seda, et lapsed on haavatavad, õrnad ja vajavad kaitset, siis lapsed on kõige rohkem nõus nende väidetega, mis kirjeldavad kompetentset last. Ka täiskasvanute toetus nendele väidetele on kõrge. Peaaegu ühehäälselt on lapsed ja täiskasvanud nõus sellega, et lastel on oma arvamused ja eelistused, millega on oluline arvestada (96% lastest ja 94% täiskasvanutest on pigem või täiesti nõus). Samuti peab suur osa täiskasvanutest (94%) ja lastest (86%) lapsi ja taibukateks ja tarkadeks (joonis 10).⁵

Teisalt pooldavad lapsed tugevamalt seda, et lapsed on võimelised iseseisvaid valikuid tegema - täiskasvanutest on sellega nõus 56% ja lastest 65%. Vähem toetust leiab väide „Lapsed ei vaja pidevat vanemate kontrolli“. Ainult 30% täiskasvanutest ja 44% lastest on täiesti või pigem nõus sellega. Teisisõnu peavad lisaks täiskasvanutele vanemate pidevat kontrolli vajalikuks ka suurem osa lapsi. Märkimist väärib asjaolu, et need kaks väidet, mis puudutavad vanemate kontrolli ja laste iseseisvate valikute tegemise võimet, on kõigi 16 lapsi kirjeldava väite hulgas ainsad, millega on lapsed rohkem nõus kui täiskasvanud inimesed.

JOONIS 10. LAPSED ON KOMPETENTSED: VÄIDETEGA NÕUSTUMINE LASTE JA TÄISKASVANUTE HULGAS (%)

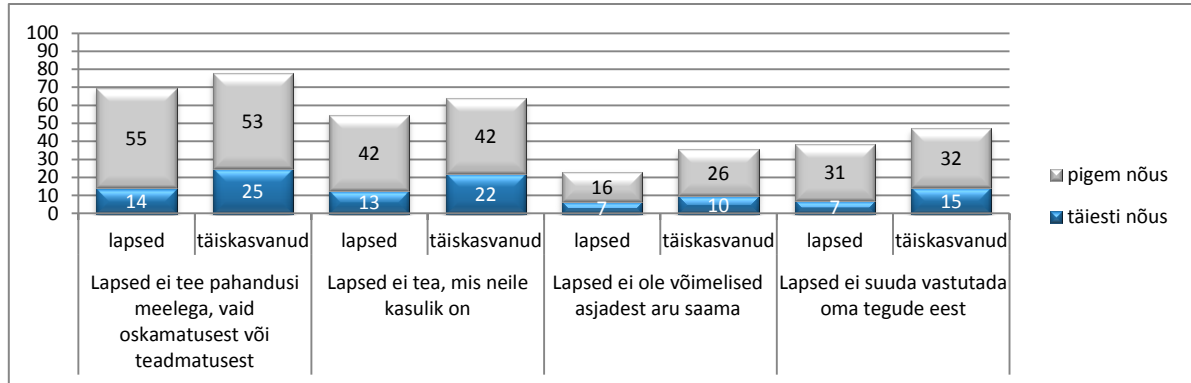
Ühelt poolt toetatakse üsna laialdaselt seda, et laps on kompetentne ning oma eelistustega, kuid laste iseseisvate valikute tegemist ning väiksemat kontrolli on nõus aktsepteerima väiksem osa elanikest. Arusaam lastest kui kompetentsetest ühiskonnaliikmetest on oluline, kuna aitab kaasa lapse õiguste tagamisele ja kaitstusele, ennekõike nendele, mis on seotud lapse osalusega. Kuigi lastest näeb praegu suurem osa laste võimet iseseisvaid valikuid teha kui täiskasvanutest, on siiski palju ka neid, kes kahtlevad, kas lapsed on võimelised iseseisvalt valikuid tegema. See võib pärssida ka laste endi soovi ja julgust olla aktiivsed osalised valikute tegemisel.

4.3. Kas lapsed on ebaküpsed?

Väiteid, mis kirjeldavad lapsi ebaküpsena, toetavad Eesti elanikud vähem kui haavatavat ja kompetentset last kirjeldavaid väiteid. Ebaküpset last iseloomustab see, et ta ei suuda vastutada oma tegude eest, ei ole võimelised asjadest aru saama, ei tea, mis on neile kasulik ning nad ei tee pahandusi mitte meelega, vaid oskamatuses või teadmatuses. Vaadates laste ja täiskasvanute

⁵ Täiskasvanute ankeedis oli „taibukad“, lastel „taibukad ja targad“.

hinnanguid nendele väidetele on näha vastustes sarnast mustrit, kuid täiskasvanud peavad lapsi üldiselt pisut sagedamini vähekompetentseteks kui lapsed ise. Nii lapsed kui ka täiskasvanud toetavad kõige rohkem väidet „Lapsed ei tee pahandusi meelega, vaid oskamatuses või teadmatuses“. Sellega on täiesti või pigem nõus 78% täiskasvanutest ja 69% lastest. 64% täiskasvanutest ja 55% lastest on pigem või täiesti nõus sellega, et lapsed ei tea, mis neile kasulik on (joonis 11).

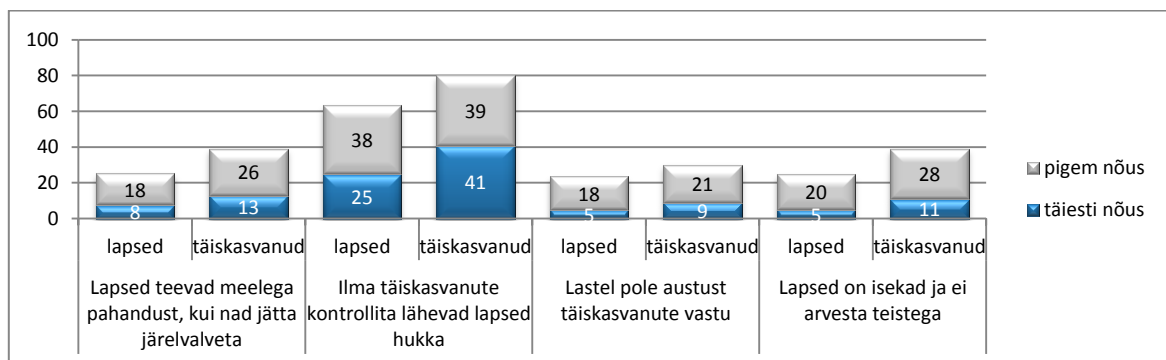

JOONIS 11. LAPSED ON EBAKÜPSED. VÄIDETEGA NÕUSTUMINE LASTE JA TÄISKASVANUTE HULGAS (%)

Järgmise kahe väitega ollakse vähem nõus. Kui lastest 38% on nõus, et lapsed ei suuda oma tegude eest vastutada, siis täiskasvanutest nõustub sellega 47%. Samuti näitab monitooring, et 36% täiskasvanutest ja 23% lastest leiavad, et lapsed ei ole võimelised asjadest aru saama. Ehkki ebaküpse lapse kuvandit toetavaid väiteid pooldatakse eelnevatega võrreldes vähem, ei saa öelda, et ebaküpse lapse kuvand Eesti elanike jaoks võõras oleks. Lapsed toetavad siiski ebaküpse lapse kuvandiga seotud väiteid märksa vähem kui täiskasvanud.

4.4. Kas lapsed on vastutustundetud?

Vastutustundetut lapse kuvandit iseloomustab arusaam, et lapsed on isekad, nad ei austa täiskasvanuid, et nad lähevad ilma täiskasvanute kontrollita hukka ning teevad meelega pahandust, kui nad jätta järelvalveta. Selliseid väiteid toetab Eesti elanikkond kõige vähem ning eriti vähe nõustuvad seda kuvandit iseloomustavate väidetega lapsed ise (joonis 12). Näiteks on 39% täiskasvanutest ja 26% lastest pigem või täiesti nõus väitega, et lapsed teevad meelega pahandust, kui nad jätta järelvalveta. Pea sama palju lapsi (25% pigem või täiesti nõus) ja täiskasvanuid (39%) leiab, et lapsed on isekad ja ei arvesta teistega. Ka üsna vähesed lapsed (23%) ja täiskasvanud (30%) on pigem nõus või täiesti nõus sellega, et lastel pole austust täiskasvanute vastu.

JOONIS 12. LAPSED ON VASTUTUSTUNDETUD. VÄIDETEGA NÕUSTUMINE LASTE JA TÄISKASVANUTE HULGAS (%)

Järelikult ei ole Eesti elanikkonna hulgas arusaam, et lapsed on vastutustundetud, mis takistaks otseselt laste osalusega seotud õiguste ellurakendumist seetõttu, et lapsed n.ö. meelega paha peale

lähevad, niivõrd levinud, kui arusaam lastest kui haavatavatest või kompetentsetest inimestest. Siiski on just täiskasvanute hulgas päris palju ka neid, kes peavad lapsi isekateks, leiavad, et neil pole austust ning teevad meelega pahandust. Samuti leiab suurem osa täiskasvanutest, aga ka suur osa lastest, et täiskasvanute kontroll on siiski vajalik: 63% lapsi ja 80% täiskasvanuid on kas pigem või täiesti nõus sellega, et ilma täiskasvanute kontrollita lähevad lapsed hulka. Küllap on see seotud ka ebaküpse lapse kuvandiga, mida toetatakse mõnevõrra rohkem kui vastutustundetud lapse kuvandit.

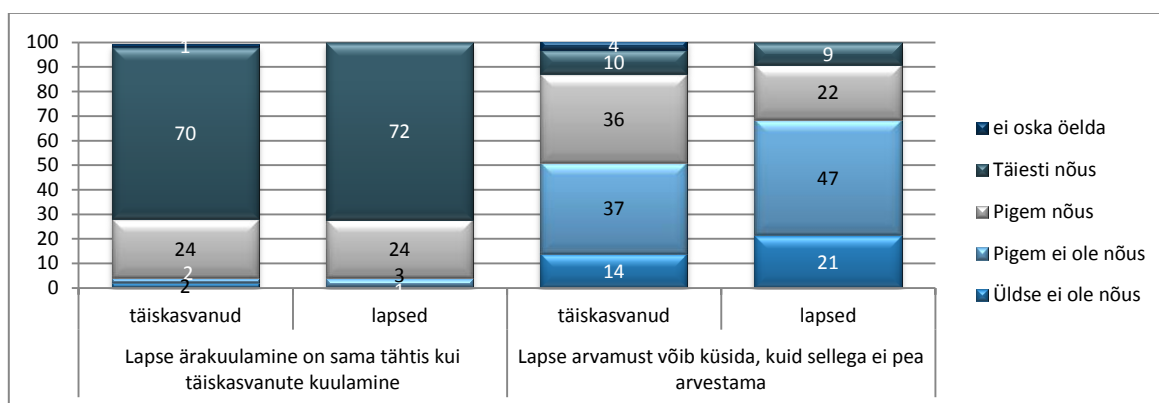
Kokkuvõtlikult võib öelda, et laste ja täiskasvanute arusaamad lastest ei erine väga kardinaalselt – kaks kõige tugevamalt toetatud arusaama kujutlevad last haavatava ja kaitset vajavana ning samas kompetentse ja taibukana. Samuti on vähemuses need Eesti lapsed ja täiskasvanud, kes arvavad, et lapsed on vastutustundetud ja ebaküpsed. Kui vaadata küsimusi ühekaupa, ilmneb küll suuremaid erinevusi laste ja täiskasvanute hoiakutes selle osas, kui tugevalt ühte või teist väidet toetatakse, kuid siiski ei ilmne täiesti vastandlikke seisukohti.

5. Laste kaasamine

5.1. Üldised hoiakud

Lapse kaasamise ja osalemisega seotud õiguste tagamise eelduseks on see, et inimesed peavad laste kaasamist oluliseks ja vajalikuks. Et analüüsida Eesti ühiskonna valmisolekut laste kaasamiseks erinevatesse otsustesse ja ühiskonnaellu, küsiti monitooringus nii laste kui ka täiskasvanute käest, kui nõus on nad väitega: „Lapse ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine“.⁶

Eesti elanikkonna hulgas on väga vähe neid, kes seda väidet ei toetaks - nii lastest kui ka täiskasvanutest ei ole selle väitega pigem või üldse nõus 4%. Lastest 72% ja täiskasvanutest 70% on täiesti nõus, et laste ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine (joonis 13). Lisaks on mõlemast grupist pea veerand (24%) selle väitega pigem nõus.

Joonis 13. Kui sa mõtled/te mõtlete laste käest arvamuse küsimise peale, siis kuivõrd sa nõustud /te nõustute nende väidetega? (%)

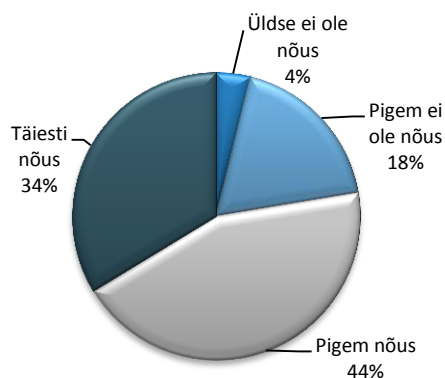
Lisaks pidid vastajad hindama väidet „Lapse arvamust võib küsida, kuid sellega ei pea arvestama“. Täiskasvanutest on sellega täiesti või pigem nõus pea pooled (46%), lastest aga 31%. Täiskasvanud

⁶ Täiskasvanute käest küsiti: „Järgmisena räägime laste kaasamisest ja laste arvamuse küsimisest. Palun hinnake, kuivõrd Te nõustute allpool esitatud väidetega.“

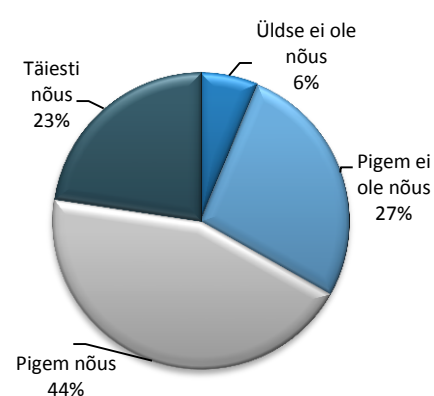
inimesed ja lapsed pooldavad küll võrdset laste ära kuulamist, kuid täiskasvanud on sagedamini seisukohal, et lapse arvamusega ei pea tingimata arvestama. Alaealiste lastega inimeste hulgas on vähem neid, kes selle väitega nõustuvad (54% ei ole üldse või pigem ei ole nõus) kui nende hulgas, kellel ei ole kodus alaealisi lapsi (48%). See erinevus on siiski väike ning üldjoontes võib öelda, et lapsevanemate ja ülejäänud elanikkonna hoiak selles osas on üsna sarnane.

Laste käest küsiti veel eraldi seda, kuidas nad tajuvad oma vanemate suhtumist sellesse, kui nad ise otsuseid teevad. 78% lastest on täiesti või pigem nõus sellega, et vanemad suhtuvad hästi sellesse, kui laps ise otsuseid teeb (joonis 14). Samas on palju ka neid, kes leiavad, et vanemad nõuavad, et nad kuulaksid nende sõna vastu vaidlemata – tervelt 67% lastest on sellega täiesti või pigem nõus. Seega võib siin näha siin teatud vastuolu, kus lapsed tunnevad üheaegselt, et iseseisev otsustamine on lapsevanemate poolt soositud, kuid teisalt nõuavad vanemad vastuvaidlemata sõna kuulamist. Teisalt on võimalik, et on küsimusi, kus vanemad soovivad iseseisvaid otsuseid, kuid on ka hetki, kui vanemad nõuavad, et nende sõna kuulataks vastu vaidlemata.

Vanemad suhtuvad hästi sellesse, kui teen ise otsuseid

Vanemad nõuavad, et kuulaksin nende sõna vastu vaidlemata

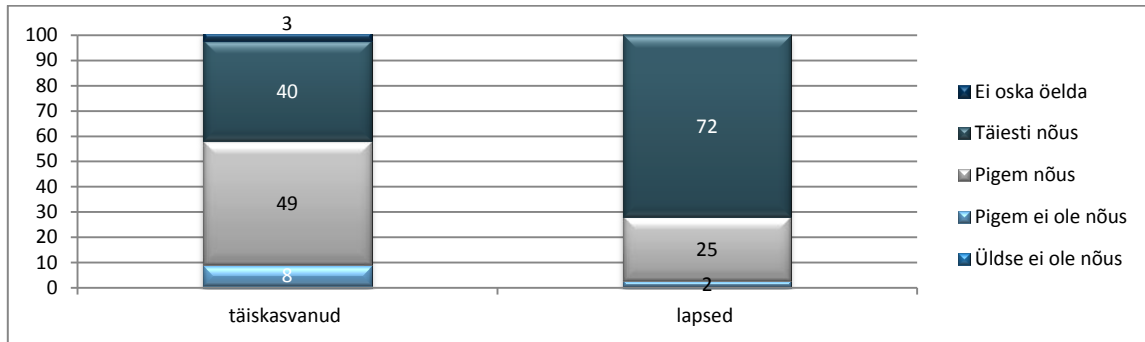

Joonis 14. MÄRGI, KAS SEE KEHTIB SINU JA SU VANEMATE KOHTA JA KAS SA OLED SELLE VÄITEGA NÕUS (%)

Edasi uuriti hoiakuid ja lapse kogemusi erinevates valdkondades arvamuse avaldamise osas. Nii lastelt kui täiskasvanutelt küsiti kuivõrd nad on nõus, et lapsi endid, lapse perekonda, kooli ja ühiskonda laiemalt puudutavate küsimuste osas on tarvis küsida lapse arvamust. Samuti pidid lapsed andma hinnangu sellele, kui sageli nad tegelikult nendes otsustes saavad või kas nad seda üldse soovivad.

5.2. Lapsi puudutavad küsimused

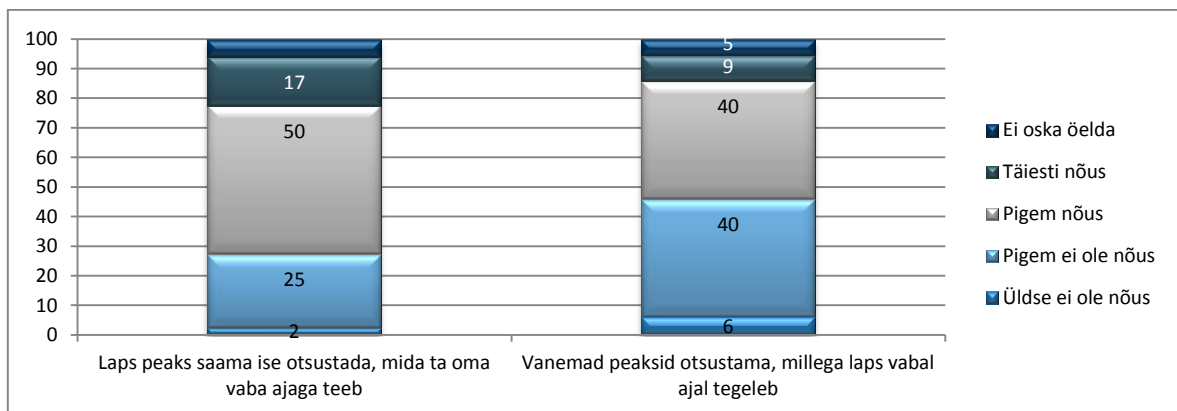
Esmalt paluti vastajatel hinnata, kuivõrd nad nõustuvad, et laste arvamust tuleks selliste küsimuste puhul küsida, mis puudutavad last ennast. Näitlikustamiseks toodi välja loetelu erinevatest otsustest nagu näiteks lapse tuba, kool, riietus ja vaba aeg. 89% täiskasvanud elanikkonnast ja 97% lastest on pigem või täiesti nõus sellega, et last puudutavate küsimuste puhul tuleb alati küsida lapse arvamust. Kuigi suurem osa inimestest on sellega nõus, on siiski 9% Eesti täiskasvanud elanikkonnast seisukohal, et laste arvamust ei pea küsima, isegi kui otsus puudutab otseselt last. Ka 2% lastest endist ei olnud sellega nõus, et nendes küsimustes on alati lapse arvamust tarvis küsida (joonis 15).

JONIS 15. LAST PUUDUTAVATE KÜSIMUSTE PUHUL (NAGU NÄITEKS LAPSE TUBA, KOOL, RIIETUS, VABA AEG) TULEB ALATI KÜSIDA LAPSE ARVAMUST, TÄISKASVANUD JA LAPSED (%)

Eraldi esitati täiskasvanutele kaks väidet lapse vabaaja sisustamisega seotud otsuste kohta. Selgub, et 67% täiskasvanud elanikkonnast on täiesti või pigem nõus, et laps peaks saama ise otsustada, mida ta oma vaba ajaga teeb. Samas on Eesti elanike hulgas 27% ka neid, kes selle väitega pigem või üldse ei nõustu (joonis 16).

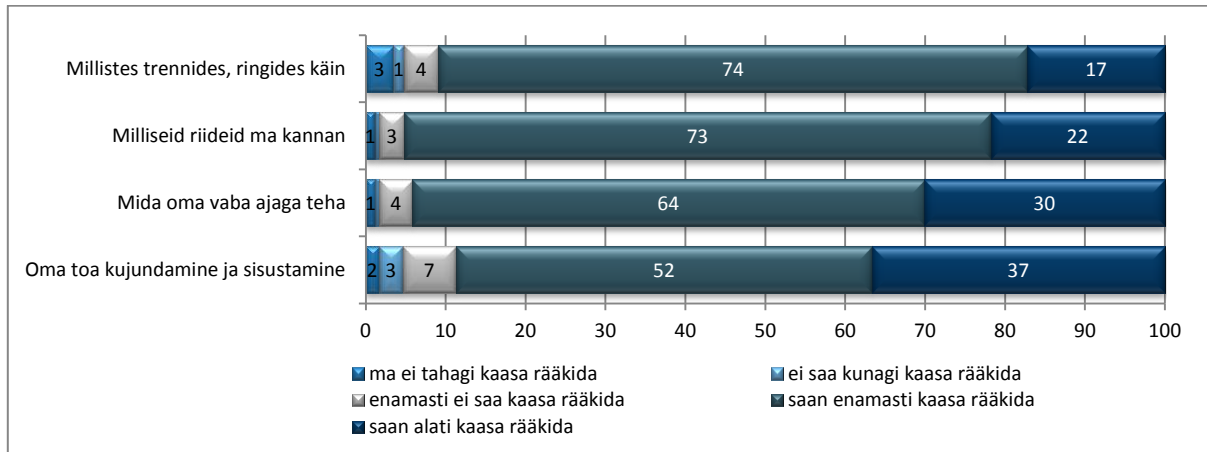
Vastupidise väitena paluti hinnata, kui võrd peaksid vanemad otsustama, millega laps vabal ajal tegeleb. Lapsevanema otsustamisega on pigem nõus 40% ning täiesti nõus 9% inimestest. Eriti tugevalt toetavad vanemate sekkumist lapse vabaaja tegevustesse 60-74-aastased (täiesti nõus 45%). Siinkohal võib näha ehk erinevatest lapse kuvanditest, aga ka kasvatuspõhimõtetest tulenevate arusaamade konflikti kahe vastandliku soovi vahel - soov pakkuda ühelt poolt lapsele piisavat vabadust ning samal ajal soov ja vajadus olla vastutustundlik, suunav ja kaitsev vanem.

JONIS 16. HOIAKUD LAPSE VABA AJA KASUTAMISE ÜLE OTUSTAJA OSAS, TÄISKASVANUD (%)

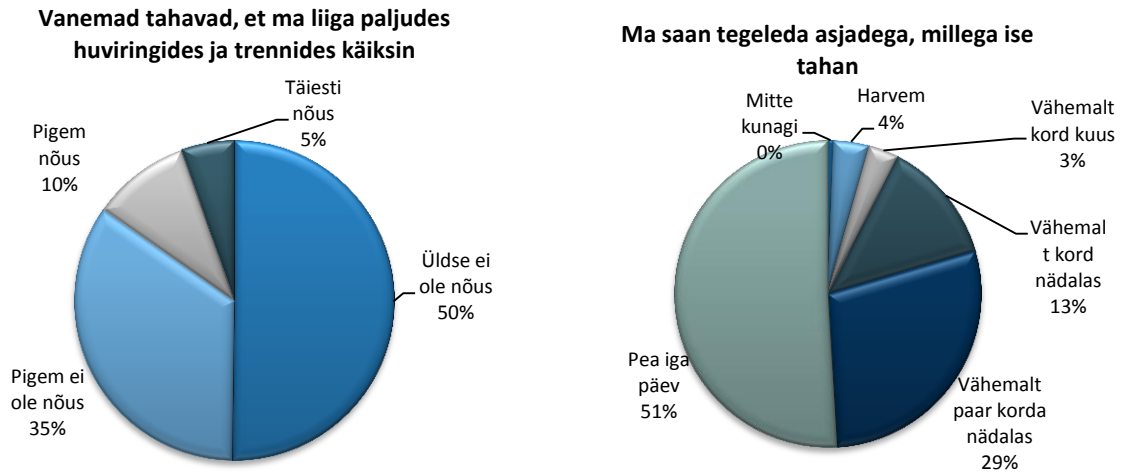
Kui vaadata laste kogemusi erinevate otsustega, mis nende igapäevaelu puudutavad, siis suurem osa lastest ütleb, et nad saavad nendes otsustes kaasa rääkida. Lapsed pidid hindama, kui sageli nad saavad kaasa rääkida selles, millistes trennides ja ringides nad käivad, milliseid riideid nad kannavad, mida oma vaba ajaga teha, kuidas kujundada ja sisustada oma tuba. Kõige rohkem saavad lapsed kaasa rääkida oma riide valimisel: 95% neist ütlevad, et saavad kas alati või enamasti kaasa rääkida (joonis 17). Trennides või ringide valikus saab alati või enamasti kaasa rääkida 91%. Selles, mida oma vaba ajaga teha, saab kaasa rääkida 94% ja oma toa sisustuses 89%⁷. Seega saab nendes loetletud lapse igapäevaeluga seotud otsuses suurem osa lapsi oma sõna sekka öelda.

⁷ 4.-7. klassi lastel oli ankeedis variandi „ma ei tahagi kaasa rääkida“ asemel variant „ma pole selle teemaga kokku puutunud“.

JONIS 17. KUI SAGELI TEEVAD NEID OTSUSEID SU VANEMAD VÕI KEEGI TEINE JA KUI SAGELI SAAD SA ISE NENDES KÜSIMUSTES KAASA RÄÄKIDA? LAPSED (%)

Laste käest küsiti, kas nende vanemad tahavad, et nad käiksid liiga paljudes huviringides ja trennides ning kui sageli nad tunnevad, et nad saavad tegeleda asjadega, millega nad ise tahavad. Neid lapsi, kelle vanemad tahavad, et nad käiksid liialt palju huviringides ja trennides, ei ole väga palju – kokku 15% on täiesti või pigem nõus sellega (joonis 18). Pooled lapsed tunnevad, et nad saavad tegeleda asjadega, millega ise tahavad pea iga päev (51%), lisaks 29% ütleb, et paar korda nädalas. Harvem saab endale meelepäraste asjadega tegeleda 20% lastest. See võib tuleneda muuhulgas asjaolust, et lastel on erinevaid kohustusi, näiteks õppimine või kodused toimetused, mis jätavad vähem aega muudeks meelepärasteks tegevusteks.

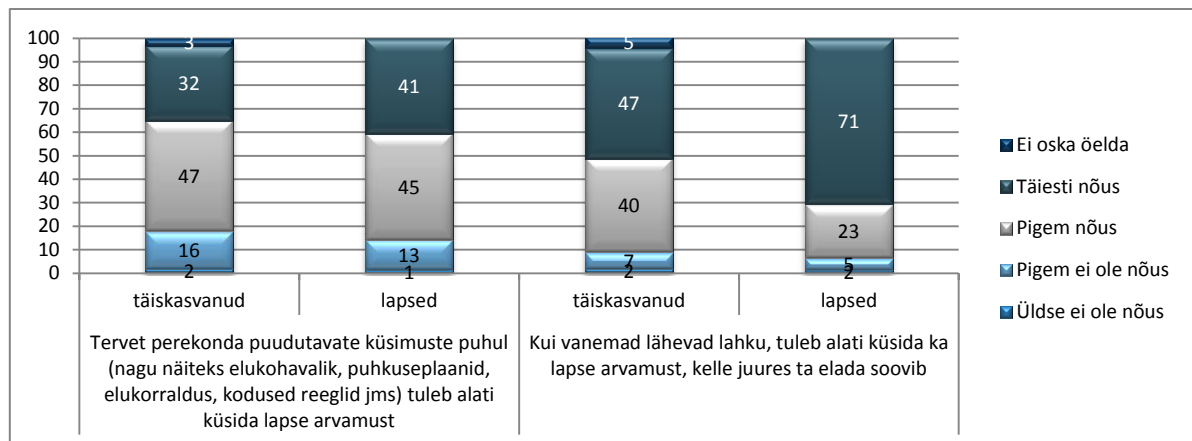
JONIS 18. VASAKUL: VANEMAD TAHAVAD ET MA LIIGA PALJUDES HUVIRINGIDES JA TRENNIDES KÄIKSIN. PAREMAL: MA SAAN TEGELEDA ASJADEGA, MILLEGA ISE TAHAN. LAPSED (%)

Seega on laste hulgas neid, kes päris alati ei tunne, et nad saaksid tegeleda asjadega, millega ise soovivad. See loomulikult ei pruugi olla seotud pelgalt sellega, milliseid kohustusi neile vanemad seavad, vaid on ilmselt seotud ka koolikohustuste ning muude endale võetud kohustustega, mis sisustavad suure osa laste ajast ning jätavad igapäevaseks meelepäraseks tegevuseks vähem aega.

5.3. Perekonda puudutavad küsimused

Järgmisena uuriti laste ja täiskasvanute käest hoiakut selle kohta, kas perekonda puudutavate küsimuste puhul tuleb alati küsida lapse arvamust. Perekonda puudutavate küsimusi selgitavate

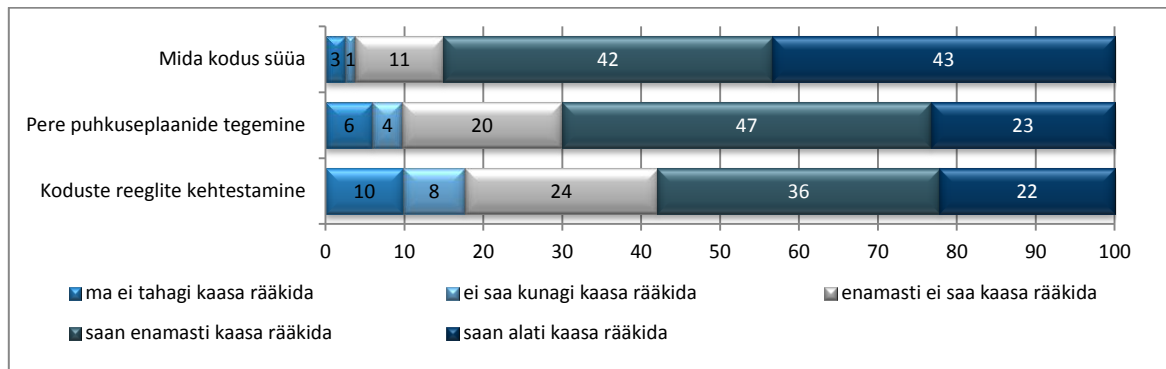
näidetena toodi elukoha valik, puhkuseplaanid, elukorraldus ja kodused reeglid. Suur osa elanikkonnast on nõus ka sellega, et tervet perekonda puudutavate küsimuste puhul tuleb alati küsida lapse arvamust – täiskasvanutest oli sellega täiesti või pigem nõus 79% ning lastest 86% (joonis 19). Võrreldes lapse endaga seotud küsimustega on perekonda puudutavate küsimuste puhul rohkem neid, kes väitega nõus pole – täiskasvanutest ei nõustunud pigem või üldse 18% ning lastest 14%.

JOONIS 19. KUI SA MÕTLED LASTE KÄEST ARVAMUSE KÜSIMISE PEALE, SIIS KUIVÕRD SA NÕUSTUD NENDE VÄIDETEGA? LAPSED JA TÄISKASVANUD (%)

Teise hoiakuna, mis puudutab laste arvamuse küsimist perekonnaga seotud asjades, käsitleti vanemate lahkuminekut. Nii lastel kui täiskasvanutel paluti öelda, kuivõrd nad on nõus väitega „kui vanemad lähevad lahku, tuleb alati küsida ka lapse arvamust, kelle juures ta elada soovib.“ Valdav enamus Eesti elanikest leiab, et sellise peresündmuse korral on tarvis küsida ka lapse käest, kelle juures ta elada soovib, ainult 9% täiskasvanutest ja 7% lastest ei ole sellega üldse või pigem nõus.

Kui vaadata, kuivõrd lapsed tegelikult perekonda ja kodust elu puudutavates küsimustes kaasa rääkida saavad, on pilt mõnevõrra teine. Lapsed hindasid, kui sageli saavad nad kaasa rääkida selles, mida kodus süüa, perepuhkuseplaanide tegemisel või koduste reeglite kehtestamisel. Võrreldes soovivate hoiakutega laste osalusse tervet perekonda puudutavates küsimustes, on nende kogemused mõnevõrra tagasihoidlikumad. Kõige rohkem saadakse kaasa rääkida selle osas, mida kodus süüakse (85% saab alati või enamasti) (joonis 20). Teisel kohal on puhkuseplaanide tegemine, mille osas saab alati või enamasti kaasa rääkida 70% lastest, kuid samas 24% ei saa enamasti või mitte kunagi kaasa rääkida ja 6% ütleb, et ta seda ei soovigi.

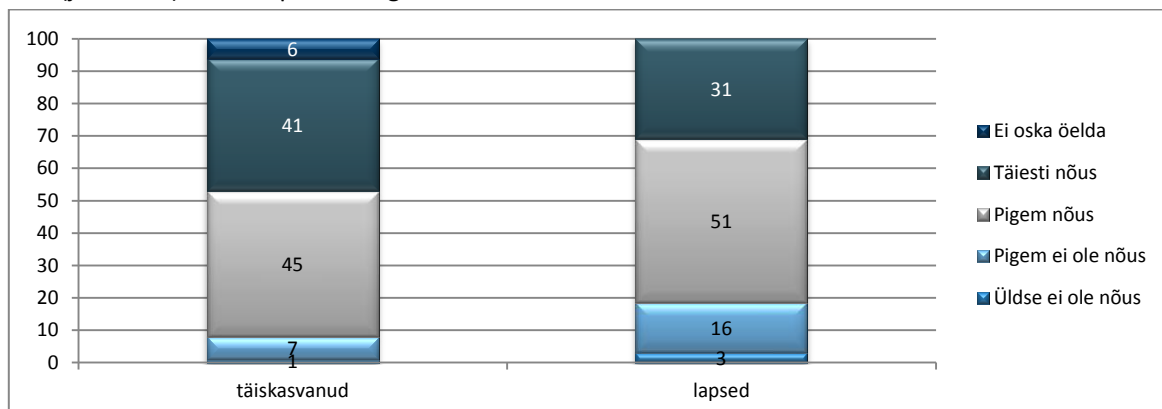

JONIS 20. PEREKONDA PUUDUTAVAD KÜSIMUSED: KUI SAGELI TEEVAD NEID OTSUSEID SU VANEMAD VÕI KEEGI TEINE JA KUI SAGELI SAAD SA ISE NENDES KÜSIMUSTES KAASA RÄÄKIDA? (%)

Koduste reeglite kehtestamises saab kaasa rääkida veelgi väiksem osa lapsi: 58% ütleb, et ta saab alati või enamasti kaasa rääkida, samas kui 32% ei saa kunagi või enamasti kaasa rääkida. Lisaks ütleb 10% lastest, et ta ei soovi koduste reeglite kehtestamises kaasa rääkida.

5.4. Koolielu puudutavad küsimused

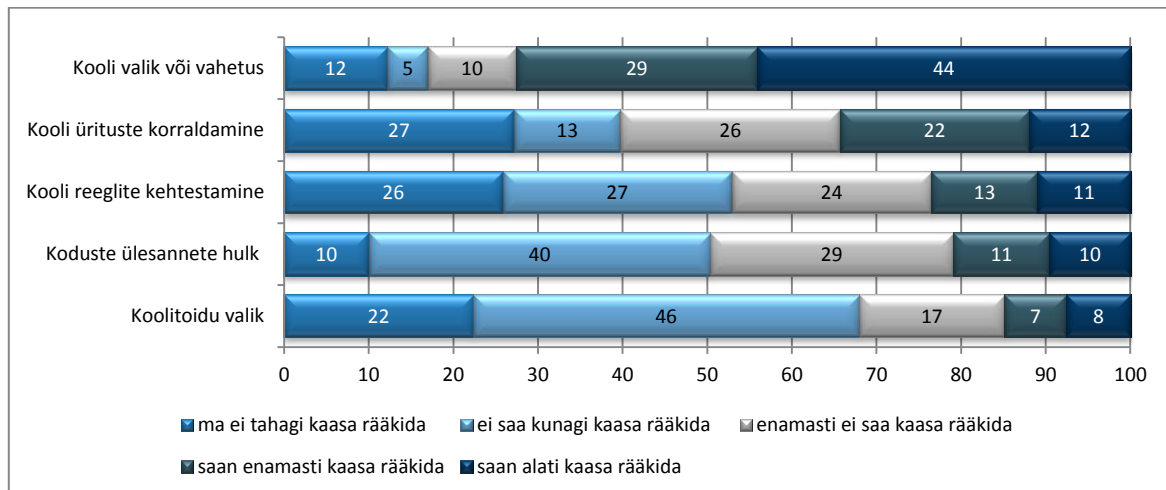
Koolielu puudutavate küsimuste osas ei ole hoiakud märkimisväärselt teistsugused kui koduste või last ennast puudutavate küsimuste osas – valdav enamus on nõus, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida koolielu puudutavates küsimustes. Lastest on sellega täiesti või pigem nõus 82% ning täiskasvanutest 86% (joonis 21). Lastest pole sellega nõus 19%, täiskasvanutest 8%.

JONIS 21. LAPSED PEAKS SAAMA KAASA RÄÄKIDA KOOLIELU PUUDUTAVATES KÜSIMUSTES (NT KODUKORRA KEHTESTAMINE), LAPSED JA TÄISKASVANUD (%)

Seega on valdav osa inimestest seisukohal, et lapsed peavad saama kaasa rääkida koolielu puudutavates küsimustes. Kui aga minna koolielu küsimustega konkreetsemaks ja küsida lastelt, kas nad saavad kaasa rääkida kooli valikul või vahetuses, kooli ürituste korraldamises, kooli reeglite kehtestamises, koduste ülesannete hulga või koolitoidu valiku küsimustes, siis on pilt hoopis teine.

Loetletud küsimustest on lapsed saanud kõige rohkem kaasa rääkida kooli valiku tegemises või kooli vahetuse teemal. 73% lastest ütleb, et nad on saanud enamasti või alati kaasa rääkida (joonis 22). 12% ütleb, et nad ei tahagi kaasa rääkida. Teistes asjades saavad lapsed oluliselt vähem kaasa rääkida. Kooli ürituste korraldamises saab alati või enamasti kaasa rääkida 34%, kooli reeglite kehtestamises 24%, koduste ülesannete hulga määramisel 21% ning koolitoidu valikul vaid 15%. Kuna kooli valik on tegelikult pigem perekondlik otsus ja lapsed saavadki perekonnas tehtavates otsustes rohkem kaasa rääkida kui koolis tehtavates otsustes, siis on siin ka selle valiku esilekerkimine loogiline.

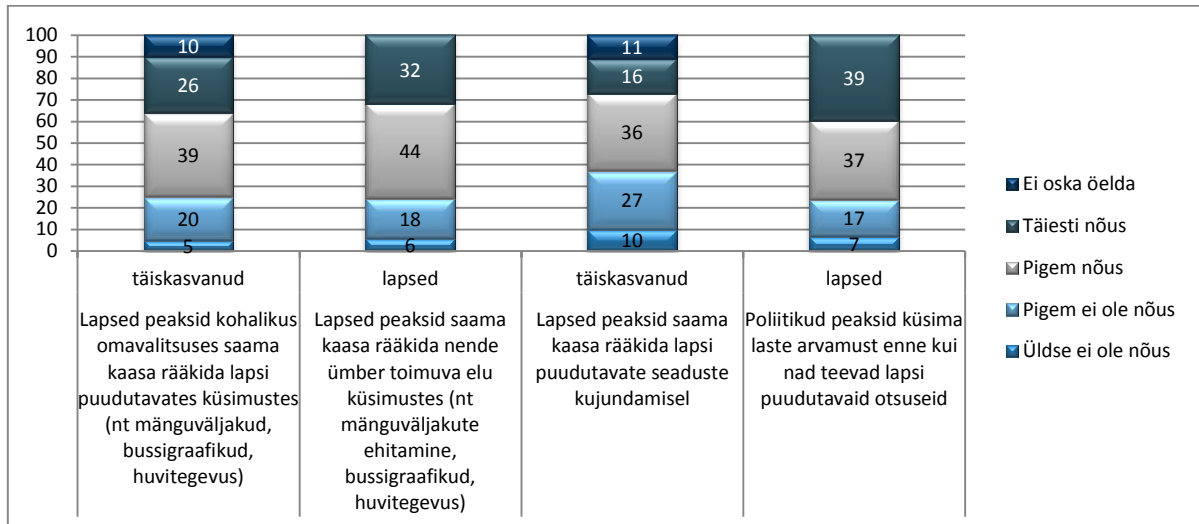

JONIS 22. KOOLIELU PUUDUTAVAD KÜSIMUSED. KUI SAGELI TEEVAD NEID OTSUSEID SU VANEMAD VÕI KEEGI TEINE JA KUI SAGELI SAAD SA ISE NENDES KÜSIMUSTES KAASA RÄÄKIDA? LAPSED (%)

Nende küsimuste puhul on muidugi märkimisväärne see, et väga paljud ei soovi kaasa rääkida, eriti ei soovita sekkuda kooli ürituste korraldamisse (27% lastest), kooli reeglite kehtestamisse (26%) ning koolitoidu valikusse (22%). Koduste ülesannete hulga osas ei taha kaasa rääkida 10%. See on küsimus, mille osas saavad lapsed kõige vähem kaasa rääkida, tervelt 69% ei saa kunagi või enamasti kaasa rääkida. See võib peegeldada olukorda, kus võimusuhted on niivõrd iseenesestmõistetavad ja loomulikud ning lapsed võtavad teatud asju etteantuna, kujutamata ette võimalust ise sõna sekka öelda. Kui laste ei ole kunagi olnud võimalusi kaasa rääkida, siis võib see omakorda soodustada nende huvi ja oskust kaasa rääkida.

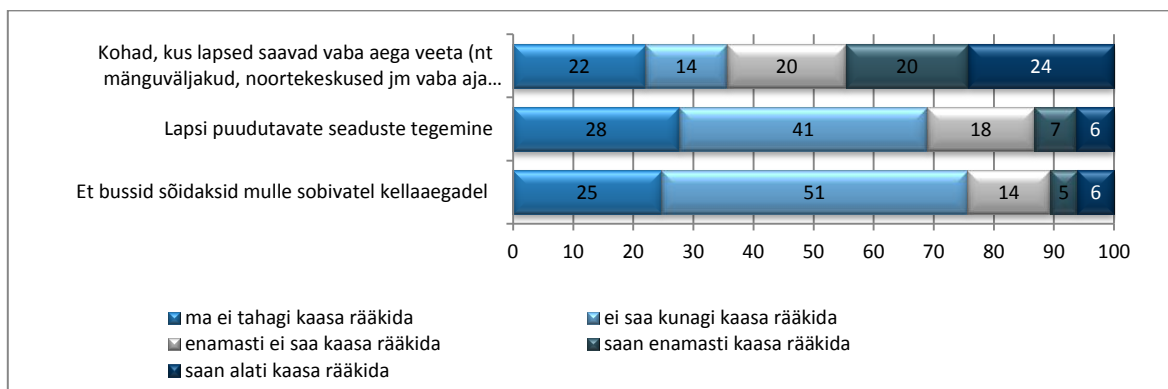
5.5. Kogukonda ja ühiskonda puudutavad küsimused

Võrreldes kõigi eelmiste kaasrääkimist puudutavate küsimustega, on nii lapsed kui ka täiskasvanud kõige vähem nõus sellega, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida erinevates ühiskondlikes küsimustes. Täiskasvanutest 25% ei ole pigem või üldse nõus, et lapsed peaksid kohalikus omavalitsuses saama kaasa rääkida lapsi puudutavates küsimustes (nt mänguväljakud, bussigraafikud, huvitegevus) (joonis 23). Laste käest küsiti sama küsimus mõneti lihtsamast sõnastusest ning selgub, et 24% lastest ei ole pigem või üldse nõus, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida nende ümber toimuva elu küsimustes. Veel vähem peetakse vajalikuks laste kaasamist seaduste kujundamisse. 37% täiskasvanutest ei ole üldse nõus või pigem ei ole nõus sellega, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida lapsi puudutavate seaduste kujundamisel. Mõnevõrra lihtsustatud sõnastuses küsiti laste käest, kas poliitikud peaksid küsima laste arvamust, enne kui nad teevad lapsi puudutavaid otsuseid ning 24% ei olnud sellega üldse või pigem nõus.

JONIS 23. LASTE KÄEST ARVAMUSE KÜSIMINE: KOGUKONDA JA ÜHISKONDLIKKU ELUKORRALDUST PUUDUTAVAD KÜSIMUSED, LAPSED JA TÄISKASVANUD (%)

Seega on küll suurem osa inimesi nõus sellega, et ka laiemal tasandil võiks laste arvamust siiski otsuste tegemisel küsida, kuid suhteliselt suur on nende osakaal, kes ei pea laste arvamuse küsimist vajalikuks. Kui aga vaadata, kui palju lapsed realselt saavad erinevates otsustes kaasa rääkida, siis on pilt teine. Lapsi puudutavate seaduste tegemisel saab laste sõnul neist alati või enamasti kaasa rääkida 13%. Samas ütles 28% lastest, et nad ei tahagi selles küsimuses kaasa rääkida (joonis 24).

JONIS 24. ÜHISKONDA PUUDUTAVAD KÜSIMUSED. KUI SAGELI TEEVAD NEID OTSUSEID SU VANEMAD VÕI KEEGI TEINE JA KUI SAGELI SAAD SA ISE NENDES KÜSIMUSTES KAASA RÄÄKIDA? LAPSED (%)

Bussigraafikute osas saavad lapsed veelgi vähem kaasa rääkida. Kaasa rääkida on saanud enda sõnul 11% ning 25% ei soovi kaasa rääkida. Ülejäänud 65% ei saa kunagi või enamasti sõna sekka öelda. Mõnevõrra rohkem tunnevad lapsed, et nad on saanud sõna sekka öelda otsuste osas, mis puudutavad kohti, kus lapsed saavad vaba aega veeta. 44% lastest ütleb, et nad saavad alati või enamasti selles küsimuses kaasa rääkida. Võimalik on muidugi ka see, et näiteks nooremad lapsed ei tõlgendanud seda küsimust üldisemat elukeskkonda puudutava küsimusena, vaid isiklike valikute küsimusena ja andsid hinnangu sellele, kas nad saavad kaasa rääkida selle osas, kus nad vaba aega veedavad.

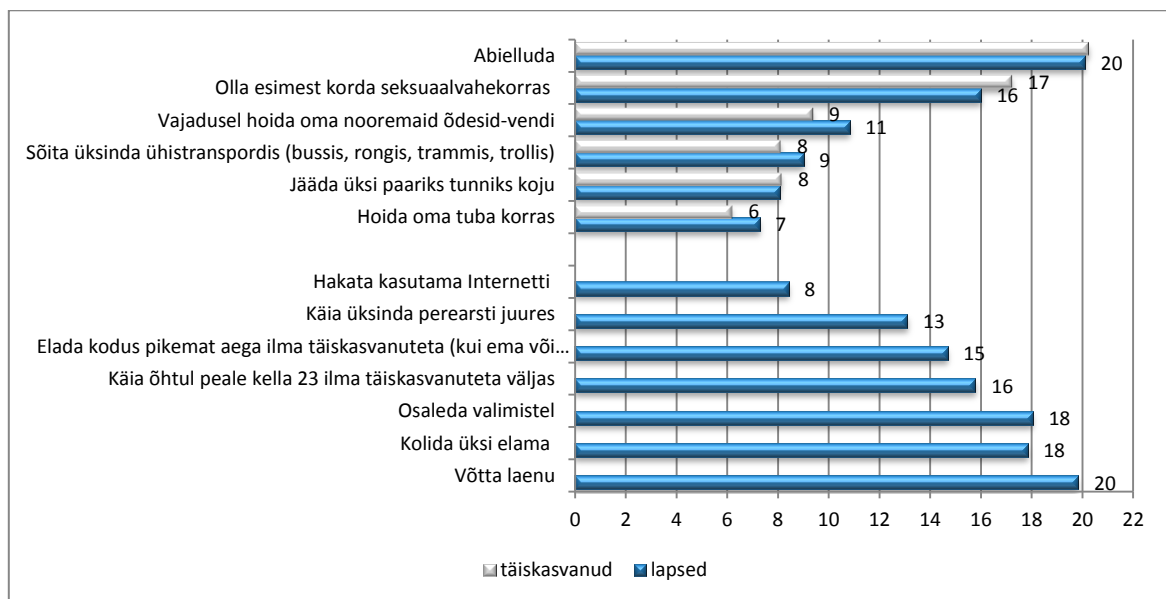
Võttes kokku laste kaasamise hoiakute ja kogemuse teema, võib öelda, et Eesti laste arvamust küsitakse ja arvestatakse kõige rohkem neid endid puudutavates küsimustes, pisut vähem tervet perekonda puudutavates küsimustes. Samas laste elu struktureerivates koolielu korraldamise ning laiemal ühiskondlikul tasandil laste elu määravates küsimustes on Eesti lastel võrdlemisi vähe

kaasarääkimisvõimalusi. Hoiakud laste kaasamise osas on soosivad, kuid tegelikkuses saavad lapsed otsuste tegemises vähem kaasa rääkida, samuti ei ole laste endi aktiivsus ja huvi teatud küsimuste osas kuigi suur. Seega on laste osaluse ja kaasamise suurendamiseks tarvis nii täiskasvanutel suurendada laste kaasamise võimalusi, kui ka tegeleda laste oskuse ja sooviga aktiivselt enda ümber toimuvasse sekkuda.

6. Laste valmisolek ja vastutus

Küsitlusega uuriti, mis vanuses on laste ja täiskasvanute arvates lapsed erinevateks asjadeks valmis (joonis 25). Nii täiskasvanute kui ka laste hulgas esines väga erinevaid hinnanguid, kuid keskmiselt ei olegi laste ja täiskasvanute hinnangud väga erinevad. Nii laste kui täiskasvanute käest küsiti, mis vanuses võiks olla lapsed valmis selleks, et hoida oma tuba korras ja mõlemad leidsid keskmiselt, et kusagil vanuses 6-7. Paariks tunniks üksi koju jäämist peeti õigeks alates kaheksa aasta vanusest. Üksi ühistranspordiga sõitmiseks pidasid lapsed valmis keskmiselt 9-aastaseid, täiskasvanud 8-aastaseid lapsi. Nooremate õdede-vendade hoidmiseks on täiskasvanute arvates valmis keskmiselt 9-aastased lapsed ja laste arvates 11-aastased. See ei tundunud lastele väga meeldiva ülesandena, kuna nii mõnedki olid kirjutanud vastuseks „mitte kunagi“ või väga suuri numbreid nagu 100 või 99⁸.

JOONIS 25. MIS VANUSES ON LAPSED VALMIS, SELLEKS ET ... LAPSED JA TÄISKASVANUD (KESKMINNE ANTUD HINNANGUTE VANUS AASTATES)

Abiellumiseks pidasid nii lapsed kui täiskasvanud heaks vanuseks 20 aastat ning seksuaalvahekorras pidasid lapsed keskmiselt valmis 16-aastast, täiskasvanud pisut üle 17-aastast noort.

Lisaks paluti lastel hinnata valmisoleku vanust mitmeteks iseseisvateks otsusteks ja tegevusteks ning on näha, et lapsed on oma hinnangutes üsna konservatiivsed. Näiteks üksi elama kolimiseks peetakse valmis alles pea 18-aastast noort, samuti valimistel osalemiseks. Kuigi laste arvamused varieerusid seinast seinale ning iga tegevuse puhul pakuti ka keskmisest oluliselt madalamaid ja kõrgemaid

⁸ Väga äärmuslikud pakkumised, mis viitasid sellele, et vastaja tegi lihtsalt nalja, jäeti analüüsist välja.

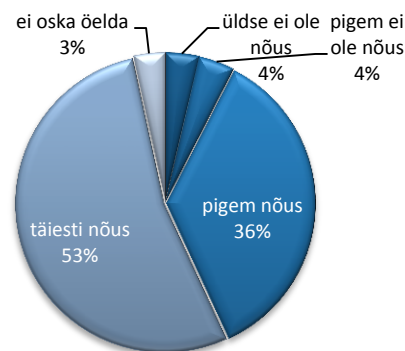
vanuseid, on lapsed keskmiselt siiski oma arusaamades üsna täiskasvanutega sarnased ning nende hinnangud tunduvad mõneti isegi liialt konservatiivsed. Näiteks leidsid lapsed, et lapsed on valmis interneti kasutamiseks alles 8-aastaselt. Ka valimisea osas oldi praegust seadust pooldavad. 10.-12. klassi noortest leidis 13%, et noored on valmis valimistel osalema 16-aastasena, 4%, 17-aastasena; 69%, 18-aastasena ning 13% pakkus isegi 19-21-aastasena.

Täiskasvanud inimestel paluti anda hinnang ka sellele, kuivõrd nad on nõus väitega, et „Vanuse kasvades tuleks lapsele anda rohkem otsustusõigust“. Sellega nõustus täielikult 42% ja pigem nõustus 49% vastajatest ning 7% ei ole selle põhimõttega nõus. Silma hakkavad inimesed, kelle kodus elavad 14-17-aastased lapsed – nemad on peaaegu ühehäälselt selle väitega nõus.

7. Abivajav laps

Lastekaitse seaduse kohaselt on igal inimesel kohustus abivajavast lapsest teatada politseile või sotsiaaltöötajale või mõnele teisele abi andvale asutusele. Seetõttu uuritigi täiskasvanud inimestelt ja ka lastelt endilt, mida nad teeksid, kui näeksid abi vajavat last ning kas üldse peetakse oluliseks midagi ette võtta.

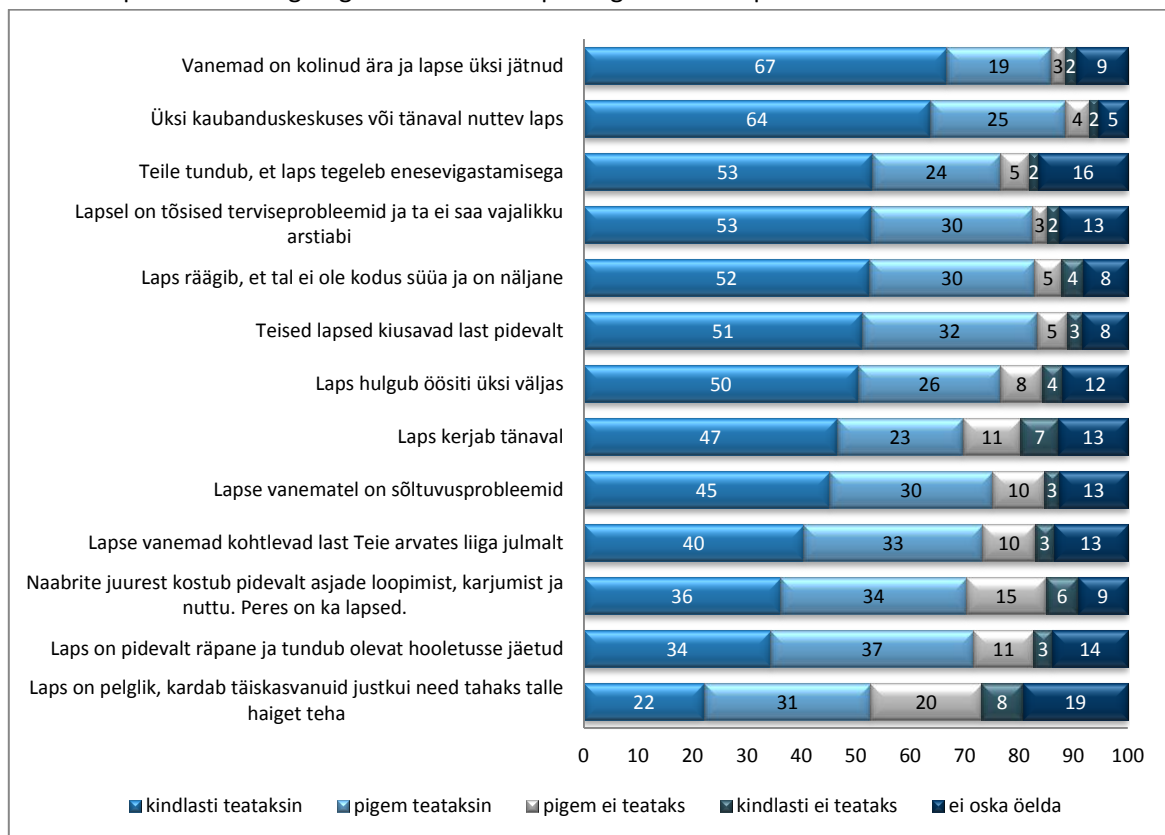
Täiskasvanud Eesti elanikel paluti hinnata, kuivõrd nõus nad on väitega, et iga inimese kohustus on teatada politseile, sotsiaaltöötajale või mõnele teisele abi andvale asutusele abi vajavast lapsest (joonis 26). Üheksa vastajat kümnest on täiesti või pigem nõus sellega, et iga inimese kohustus on teatada politseile, sotsiaaltöötajale või mõnele teisele abi andvale asutusele abi vajavast lapsest. 8% ei ole pigem või üldse sellega nõus. Seega on suurem osa Eesti täiskasvanud elanikkonnast teadlikud kohustusest, mille seab inimestele lisaks moraalsele kohustusele ja südametunnistusele ka Eesti Vabariigi lastekaitse seadus.

JOONIS 26. IGA INIMESE KOHUSTUS ON TEATADA POLITSEILE, SOTSIAALTÖÖTAJALE VÕI MÕNELE TEISELE ABI ANDVALE ASTUSUSELE ABI VAJAVAST LAPSEST. TÄISKASVANUD (%)

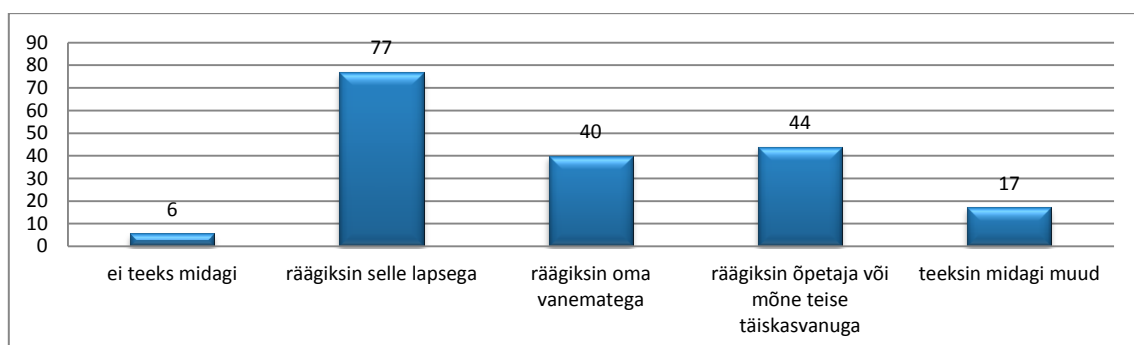
Ankeedis oli loetletud erinevaid olukordi, kus lapsed on hädas, ning inimestel paluti hinnata, kas nad teataksid või räägiksid sellest juhtumist kellelegi. Kõige varmamad ollakse teatama või rääkima, kui vanemad on ära kolinud ja lapse üksi jätnud (67% teataks kindlasti ja 19% pigem teataks) (joonis 27). Ka üksi kaubanduskeskuses või tänaval nutvast lapsest teataks kindlasti 64% täiskasvanutest (lisaks veel 25% pigem teataks). Kõige vähem inimesi teataks kuhugi sellisest lapsest, kes on pelglik, kardab täiskasvanuid justkui need tahaks talle haiget teha (22% teataks kindlasti ja 31% pigem teataks). Pidevalt räpasest lapsest, kes tundub olevat hooletusse jäetud, teataks või räägiks kindlasti 34% ning 37% pigem teataks. Sellised vastused võivad viidata sellele, et pigem teatatakse juhul, kui ollakse kindel, et lapsel on abi vaja (nt vanemad on ära kolinud). Kaudsemate märkide puhul nagu pelglikkus

ja räpasus, mille puhul tuleb ilmselt ise hinnang anda, kas ja milline on lapse abivajadus, paljud inimesed valmis teatama ei ole. Siinkohal tuleb rõhutada, et hinnangu lapse abivajadusele annavad vastavad spetsialistid ning isegi kahtluse korral peab iga inimene spetsialiste teavitama.

Joonis 27. KAS TE RÄÄGIKSITE VÕI TEATAKSITE KELLELEGI SELLISTES OLUKORDEDES OLEVATEST LASTEST? TÄISKASVANUD (%)

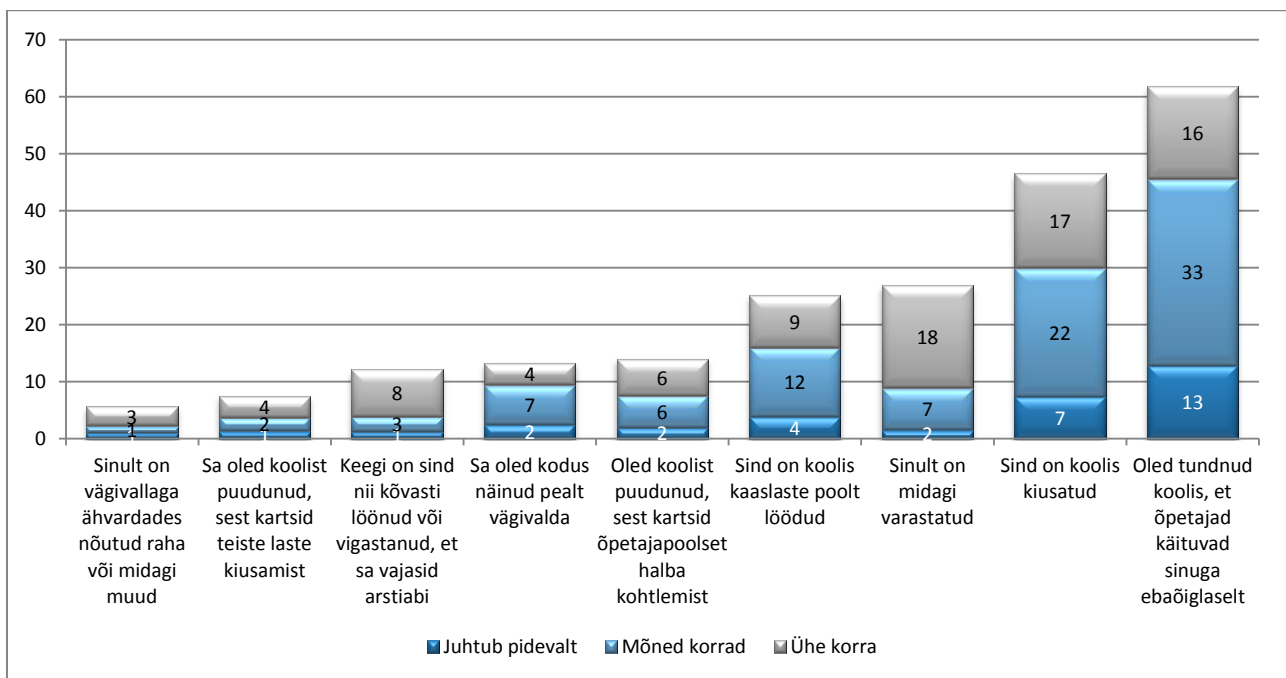
Lapsed pidid samuti hindama, mida nad teeksid, kui nad näeksid mõnda teist last, kes on tõsises hädas ja tal on abi vaja (joonis 28). Lastele pakuti välja viis varianti ning nad võisid valida kõik, mis neile sobivad tundusid. Suurem osa lapsi ütles, et nad räägiks selle sama lapsega, kes tema hinnangul abi vajaks – just nii käituks 77% lastest. 40% räägiks probleemist oma vanematega ning 44% mõne teise täiskasvanuga. Neid lapsi, kes midagi ei teeks, on 6%.

Joonis 28. MIDA SA TEEKSID, KUI NÄED MÕNDA LAST, KES ON TÕSISES HÄDAS JA SULLE TUNDUB, ET TAL OLEKS ABI VAJA? LAPSED (%)

Vaadati ka, millised on laste endi kokkupuuted erinevate ebameeldivate seikadega viimase aasta jooksul ning paluti teada anda erinevatel olukordadel, kus lapsel oleks ilmselt vaja täiskasvanu abi või olukorra lahendamist. Kuigi üldjoontes saab öelda, et need kogemused suures osas ei ole väga

laialdaselt levinud, on siiski väike hulk selliseid lapsi, kelle jaoks on kodune vägivald, varastamised või muud ebameeldivused pidevad mured. Kõige rohkem kurdavad lapsed seda, et õpetajad käituvad koolis nendega ebaõiglaselt. 13% lastest ütleb, et seda juhtub pidevalt, 33%, et mõned korrad ja ühe korra on juhtunud seda 16% lastega (joonis 29). Kokku mainib õpetajate ebaõiglast käitumist 62% lastest. Poisid tunnetavad ebaõiglast suhtumist natuke sagedamini (64%) kui tüdrukud (58%). Koolis kiusamist on samuti vähemalt korra kogunud pea pooled lapsed (46%), sealjuures igapäevast kiusamist kurdab 9% poisse ja 6% tüdrukuid. Koolis löömist on kogunud 37% poisse ja 14% tüdrukuid. Teiste laste kiusamise kartuses on puudunud koolist 7% lapsi, õpetajapoolse halva kohtlemise kartuses aga 14% lapsi. Seega ei ole koolikeskkond alati just kõigi laste jaoks väga sõbralik ning õpetajate ja laste omavahelised suhted võivad tekitada lastes pingeid ja ebameeldivaid tundeid.

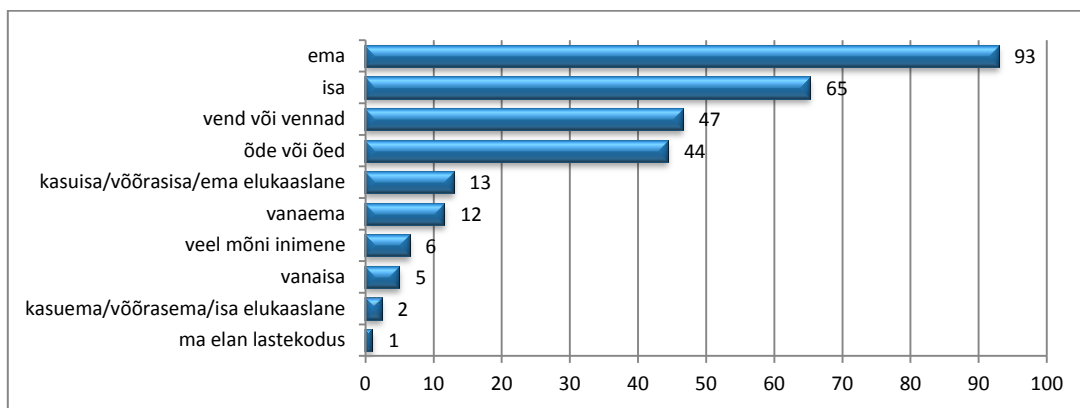
JOOINIS 29. KAS SINUGA ON VIIMASE AASTA JOOKSUL JUHTUNUD MIDAGI ALLPOOL LOETLETUST? LAPSED (%)

Lastel paluti ka hinnata, kui sageli on nad viimase kuu ajal tundnud, et neil on koolis tore. 5% lastest ütleb, et neil ei ole mitte kunagi koolis tore, lisaks 7% lastest hindab, et neil on koolis tore vähemalt kord kuus ja 7% hindab, et tore on veelgi harvem. Seega ei ole pea iga viies laps kooli suhtes kuigi optimistlikult meelestatud (kokku 19%) (joonis 29).

Ebameeldivaid kogemusi esineb aga laste elus lisaks koolielule mujalgi. Näiteks on 27% lastest langenud varguse ohvriks. 13% lastest ütles, et nad on näinud kodus pealt vägivalda, kuigi talle endale haiget ei tehtud. 4% poistest ja 1% tüdrukutest näeb vägivalda kodus pidevalt. Ka lapsi endid on löödud või vigastatud nii kõvasti, et nad on vajanud arstiabi (1% ütleb, et pidevalt, 3%, et mõned korrad). Siin ei ole küll selge, kes või kus on see lööja olnud. Samuti ei saa olla päris kindel, kas see kõik on toimunud ühe aasta jooksul, kuigi just seda perioodi paluti lastel vastates silmas pidada. Ankeetide testimise etapis tehtud intervjuud lastega näitasid, et nad kipuvad meenutama selle küsimuse all valusamaid ja eredamaid juhtumisi ka kaugemast minevikust, näiteks lasteaias. Seega võivad olla laste hinnangud erinevatele sündmustele ülehinnatud ning tegelikult võib olla viimase aasta jooksul juhtunud neid sündmusi vähem.

8. Lapse õigus mõlemale vanemale

Lapse üheks põhiõiguseks on õigus mõlemale vanemale. Eesti ühiskonnas, kus suhted ja perekonnad purunevad ning palju on üksikvanemaid, on oluline vaadata, milline on see olukord laste vaatenurgast. Laste küsitlus kinnitas, et suur osa lapsi ei ela koos oma mõlema vanemaga. Palusime lastel loetleda inimesi, kellega koos nad elavad. Peaaegu kõik lapsed elavad koos oma emaga (93%), isa on olemas seevastu oluliselt vähemate laste peredes (65%). Lisaks bioloogilistele vanematele nimetas 13% lastest ka kasuisa, võõrasisa või ema elukaaslast ja 2% kasuema, võõrasema või isa elukaaslast (joonis 30). Mitme põlvkonna perekondi on suhteliselt vähe: 12% lastest nimetas vanaema ja 5% vanaisa.

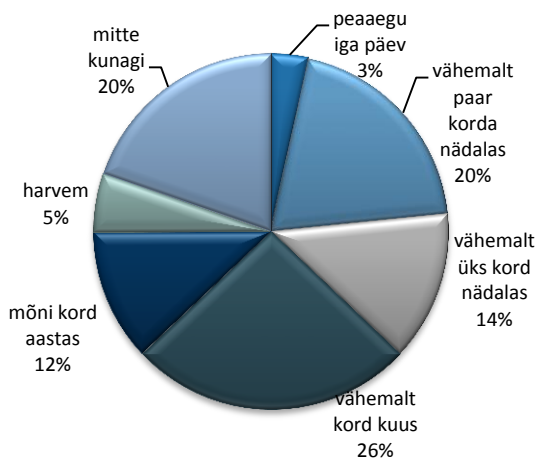

JOONIS 30. KELLEGA KOOS SA ELAD? LAPSED (%)

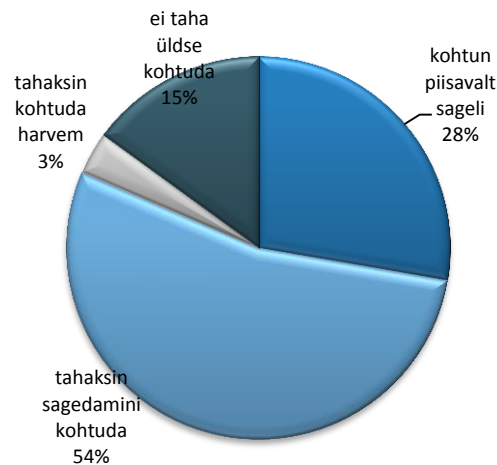
Kui vaadata peretüüpe, siis mõlema bioloogilise vanemaga koos elas 62% vastanud lastest. 14% laste pere koosnes ühest pärisvanemast ja ühest kasuvanemast ning 21% lastest elas vaid koos ühe vanemaga, kelleks reeglina oli ema (91% üksikvanematest). 25% lastest ütles, et neil on isa, kes elab temast lahus, 2% ütles, et ema elab temast eraldi ning 3% lastel elavad mõlemad vanemad mujal – valimis oli ka lastekodulapsi, kasuvanemate, vanavanemate või muude sugulastega koos elavaid lapsi.

Nii ÜRO lapse õiguste konventsioon kui Eesti Vabariigi lastekaitse seadus sätestavad lapse õiguse säilitada pärast vanemate lahkuminekut oma suhted perekonnast lahkunud vanemaga kui see pole lapsele ohtlik. Kuivõrd iga neljas laps ütles, et tal on isa, kes elab temast lahus, vaatleme kuivõrd sageli lapsed kohtuvad oma lahuselava isaga. Küsitlustulemused näitavad, et ilmselgelt on isata perekondade kogemus väga erinev ja on nii selliseid lapsi, kes näevad oma isa iga päev (3%), kuid ka neid, kes ei näe kunagi (20%) (joonis 31). Vähemalt korra või paar nädalas kohtub isaga 34% lastest ja lisaks veel 26% kohtub kord kuus. On ka neid, kes kohtuvad vaid mõnikord aastas (12%) või veel harvem (5%). Teisalt on tegu hinnangutega ning nooremate laste ajataju pikemate perioodide hindamisel ei pruugi alati olla päris täpne. Selge on aga see, et igapäevaselt või vähemalt paar korda nädalas kohtuvad oma lahuselava isaga vähesed, alla veerandi lastest.

Kui sageli kohtud oma lahus elava vanemaga?

Kas kohtud oma lahus elava isaga piisavalt?

JONIS 31. VASAKUL: KUI SAGELI KOHTUD OMA LAHUSELAVA VANEMAGA. PAREMAL: KAS KOHTUD OMA LAHUS ELAVA ISAGA PIISAVALT? LAPSED (%)

Lapsed pidid hindama ka, kas nad on rahul sellega, kui sageli nad oma vanemat näevad ja üle poole lastest sooviks tegelikult kohtuda sagedamini (54%). Samas on ka neid, kes ei sooviks üldse kohtuda (15%) ja neid, kes tahaks kohtuda harvem (3%). Vaid 28% nendest lastest, kelle vanem ei ela temaga koos, on rahul sellega, kui sageli vanemaga kohtutakse.

Et laste suhtlus lahus elava vanemaga sõltub suuresti vanematest ja teistest teda ümbritsevatest täiskasvanutest, uuriti, millised on Eesti elanikkonna hoiakud ja arusaamad sellest, milline oleks õige käitumine. Esmalt paluti inimestel hinnata, kas lapse õiguste hulka kuulub lapse õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt vanemaga, kui ta on lahus ühest või mõlemast vanemast. Üldiselt pea kogu elanikkond (93%) on nõus, et see on lapse õigus. Sama küsimust küsiti ka 8.-12. klassi laste käest. Nendest 85% teab, et see on lapse õigus, 4% arvab, et ei ole ning 11% ei oska öelda.

Täiskasvanute käest küsiti ka arvamust ka, kas sellel vanemal, kelle juurde laps jääb, on õigus takistada või piirata oma lapse suhtlemist teise, eemal elava vanemaga. Suurem osa elanikke (61%) on seisukohal, et mitte mingil juhul ei ole õigust takistada või piirata suhtlemist teise vanemaga. 30% arvab aga, et see õigus on juhul, kui leitakse, et suhtlus teise vanemaga ei mõju lapsele hästi. Tegelikult peab hinnangu sellele, kuidas teise vanemaga suhtlus mõjub lapsele, andma kohus, mitte lahutanud või lahkuläinud vanem ise.

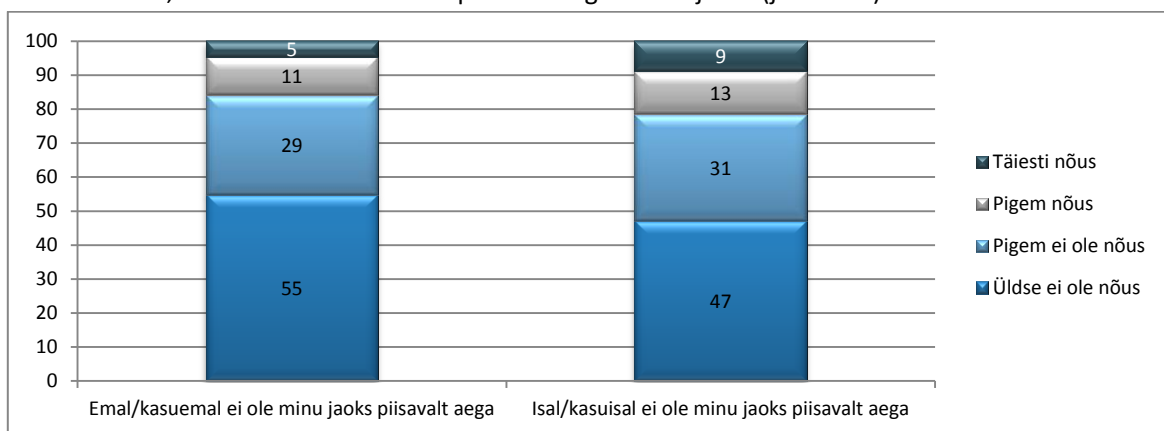
Üsna suur osa täiskasvanud elanikkonnast leiab, et vanemate lahkumineku korral peaks laps jääma selle vanema juurde, kelle juures ta soovib elada (29%), ligi pool elanikkonnast leiab, et see sõltub olukorrast (43%) ning 16% pooldab seda, et laps peaks pigem jääma ema juurde. Isa juures elamist pidas õigeks vaid 1% elanikest. Seega ollakse üldiselt seisukohal, et üheselt seda määrata ei saa ning palju sõltub kas olukorrast või lapse enda soovist. Hoiakut, et laps kuulub ema juurde, kannab peamiselt vanemaealisem elanikkond (29% 60-74-aastastest). Jagatud hooldust, ehk seda, et laps on osa aega ema juures, osa aega isa juures, pooldas vaid 9% elanikest. Need inimesed, kes leiavad, et laps peaks ise saama valida, kumma vanemaga ta koos ta elab, on rohkem ka selle vastu, et ühel lapsevanemal on õigus takistada suhtlust teise vanemaga – tervelt 75% nendest leiab, et suhtluse takistamiseks pole vanemal mingit õigust.

9. Suhted vanematega

9.1. Koos veedetud aeg

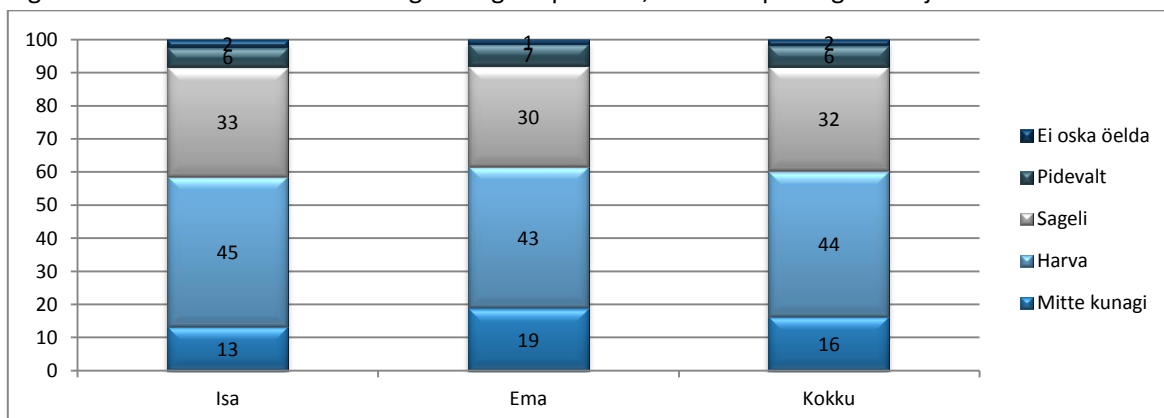
Seoses vanemlusega on üheks olulisemaks näitajaks laste ja vanemate koosveedetud aeg. Positiivse vanemluse põhimõtte on kasvatada lapsed üles positiivses õhkkonnas ning pakkuda lastele turvalist lapsepõlve. Vanemlus peab olema hoolitsev, tunnustav, suunav ja lastele enesekindlust andev. Selle kõige tagamise eelduseks on lapsevanemate aeg lastele ning see, mil viisil lapsed ja vanemad oma aega koos veedavad. Seda uuriti monitooringus mitme nurga alt.

Esmalt küsiti 7.-12. klassi laste käest, kas nad tunnevad, et emal või isal pole nende jaoks aega. Suurem osa lastest väitega ei nõustu ning seda, et emal või kasuemat ei ole lapse jaoks piisavalt aega, tunneb 16% lastest (täiesti või pigem nõus väitega). Isa osas nõustutakse mõnevõrra rohkem ning 22% lastest tunneb, et isal või kasuisal ei ole piisavalt aega nende jaoks (joonis 32).

JOONIS 32. EMAL VÕI ISAL EI OLE MINU JAOKS PIISAVALT AEGA, LAPSED (%)

Ka alaealiste laste vanemad pidid andma hinnangu sellele, kas neil jagub piisavalt aega oma laste (joonis 33). Selgub, et lapsevanemad on oma ajapuuduse suhtes kriitilisemad kui lapsed. Kui lastest teatab 16%, et emal või kasuemat pole nende jaoks piisavalt aega, siis emadest endist tunneb 30% sageli ning 7% pidevalt, et neil pole lapse jaoks piisavalt aega. Isad tunnetavad ajapuudust veelgi tugevamalt – tervelt 33% tunneb sageli ning 6% pidevalt, et neil napib aega laste jaoks.

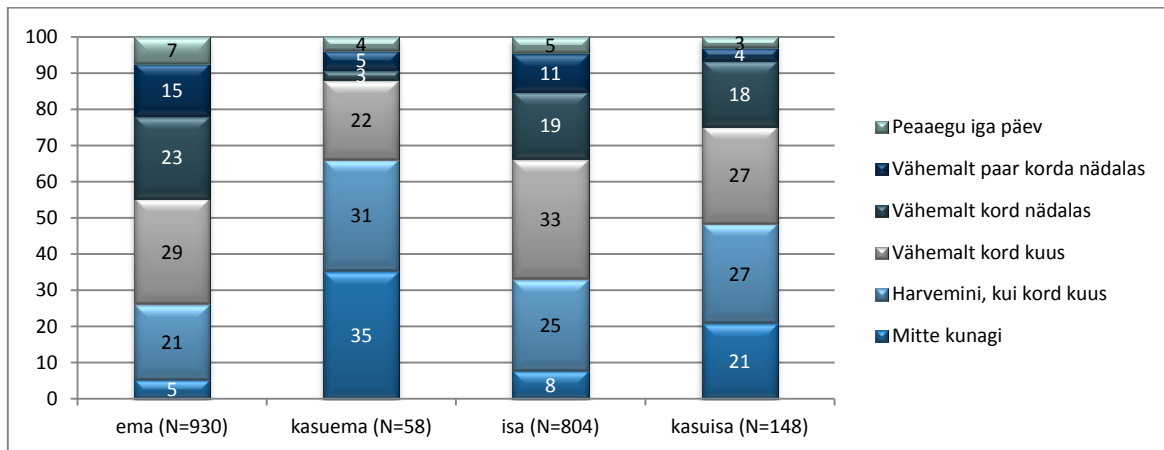

JOONIS 33. KUI SAGELI TE TUNNETE, ET TEIL EI OLE LAPSE JAOKS PIISAVALT AEGA, LAPSEVANEMAD (%)

Et vaadata lähemalt laste ja vanemate suhtlust ja tegemisi, küsiti laste ja lapsevanemate käest, kui sageli nad võtavad koos midagi toredate ette, näiteks käivad kinos, jalutavad, matkavad, meisterdavad ja mängivad koos, külastavad sugulasi või teevad sporti (joonis 34). Lastel paluti eraldi hinnata

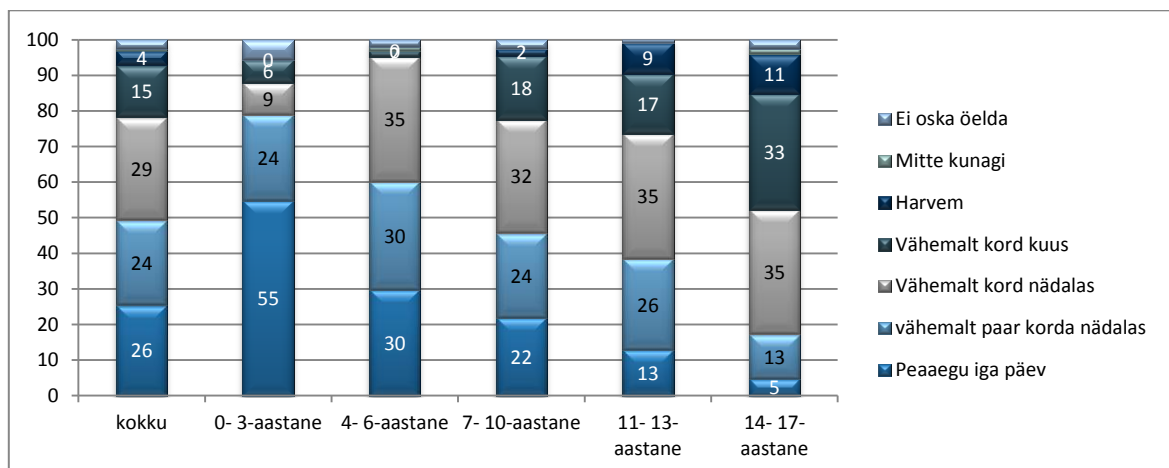
tegevusi emaga ja isaga, ja kui lapsel on, siis ka kasuema ja kasuisaga. Kõige rohkem tehakse midagi toredat koos emaga – vähemalt kord nädalas või sagedamini võtab koos emaga midagi toredat ette 45% lastest. Isaga koos teeb midagi toredat vähemalt kord nädalas või sagedamini 35% lastest. 5% lastest ei tee emaga koos mitte kunagi midagi toredat ja 8% ei võta isaga koos kunagi midagi toredat ette.

Kasuvanematega toimub toredaid ühiseid ettevõtmisi lastel vähem. Kasuisaga võtab veerand lapsi vähemalt kord nädalas midagi toredat ette (25% nendest, kellel on kasuisa), kasuemadega koos elavaid lapsi on niivõrd vähe, et nende andmete põhjal pole võimalik järeldusi teha.

JOOINIS 34. KUI SAGELI VÕTAD VABAL AJAL KOOS VANEMATEGA MIDAGI TOREDAT ETTE, NÄITEKS KÄITE KINOS, JALUTATE, MATKATE, MEISTERDATE JA MÄNGITE KOOS, KÜLASTATE SUGULASI, TEETE KOOS SPORTI? LAPSED (%)

Ka lapsevanematelt küsiti sama küsimus ning paluti hinnata, kui sageli nad koos lapsega midagi toredat teevad (joonis 35). Kui küsitluses osalesid lapsed, kes käisid 4.-12. klassis (vanuses 9-19), siis lapsevanemate hulgas olid need, kelle lapsed on vanuses 0-17 aastat ehk kõik alaealsed. Küsitlustulemused näitavad, et mida noorem on laps, seda sagedamini võtavad nad vanematega midagi ette.

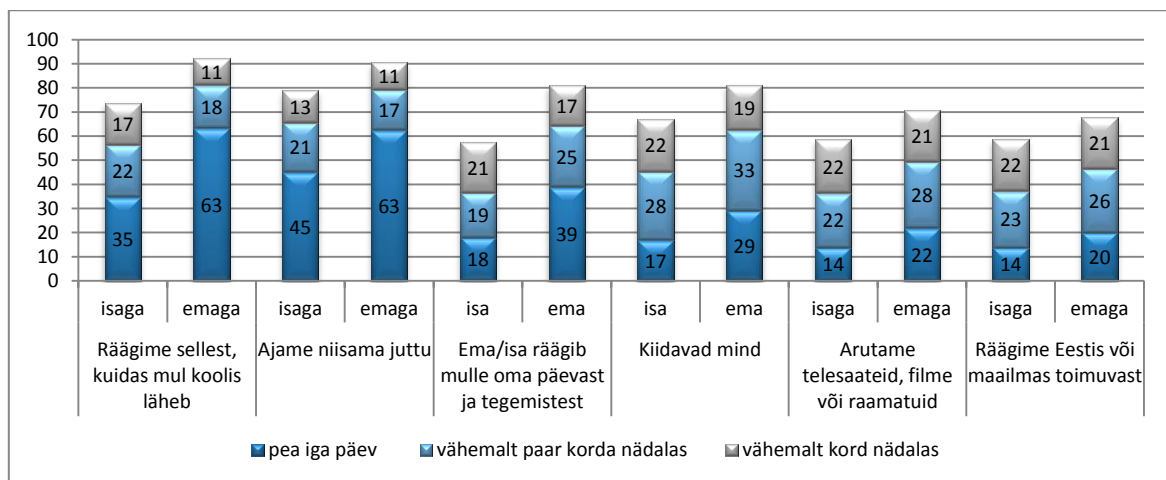
JOOINIS 35. KUI SAGELI VÕTATE VABAL AJAL KOOS LAPSEGA MIDAGI TOREDAT ETTE, NÄITEKS KÄITE KINOS, JALUTATE, MATKATE, MEISTERDATE JA MÄNGITE KOOS, KÜLASTATE SUGULASI, TEETE KOOS SPORTI? LAPSEVANEMAD LASTE VANUSE JÄRGI (%)

Ligikaudu veerand lapsevanematest (26%) teeb peaaegu iga päev koos lapsega midagi toredat. Samas varieerub see väga suuresti sõltuvalt lapse vanusest. Üle poole alla 3-aastase lapse vanematest teevad

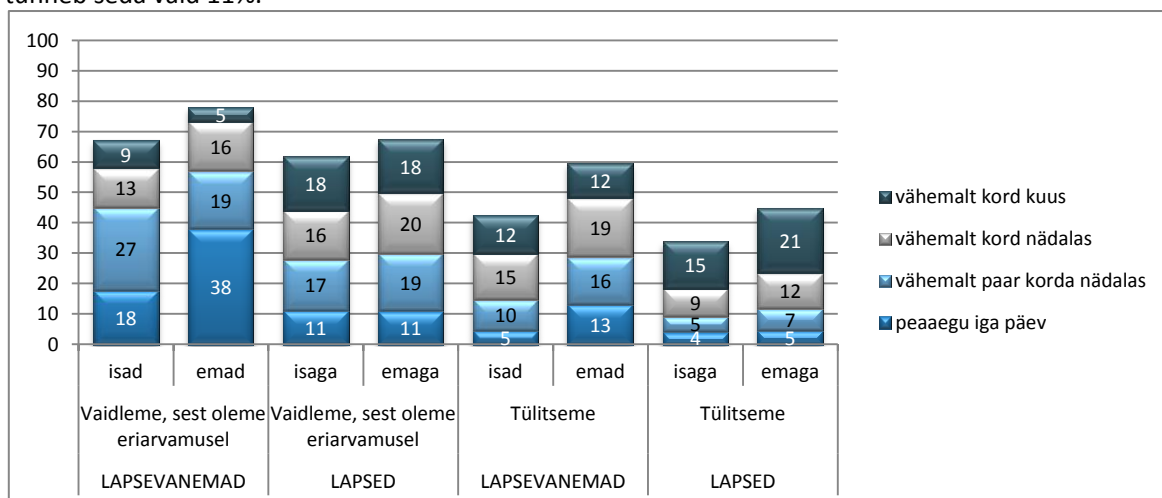
midagi toredat koos lapsega peaaegu iga päev (55%), samas kui 14-17-aastaste laste vanematest vaid 5%. Seega on selge trend – mida vanem on laps, seda vähem vanematega koos midagi ette võetakse.

Lisaks toredale ajaveetmisele pöörati lisatähelepanu lapse ja vanema omavahelisele suhtlusele. Lastel paluti hinnata rida erinevaid suhtlusega seotud tegevusi ning öelda, kui sagedasti seda ema või isaga (kasuema või kasuisaga) viimase kuu ajal ette on tulnud. Ilmneb läbiv muster – lapsed räägivad oma emaga kõigist teemadest rohkem kui isaga. Näiteks räägib 58% isadest lastele oma päevast ja tegemistest vähemalt kord nädalas või sagedamini, samas kui emadest teeb seda 81% (joonis 36). Niisama juttu ajavad vähemalt kord kuus emaga 91% lastest, isaga 79% lastest. Igapäevaselt jutustatavad emaga 63% lastest, isaga 45%. Kiitust pälvivad lapsed samuti emadelt rohkem kui isadelt, kellelt vähemalt kord nädalas saab kiita 67% lastest, samas kui emadelt saab 81% lapsi kiita.

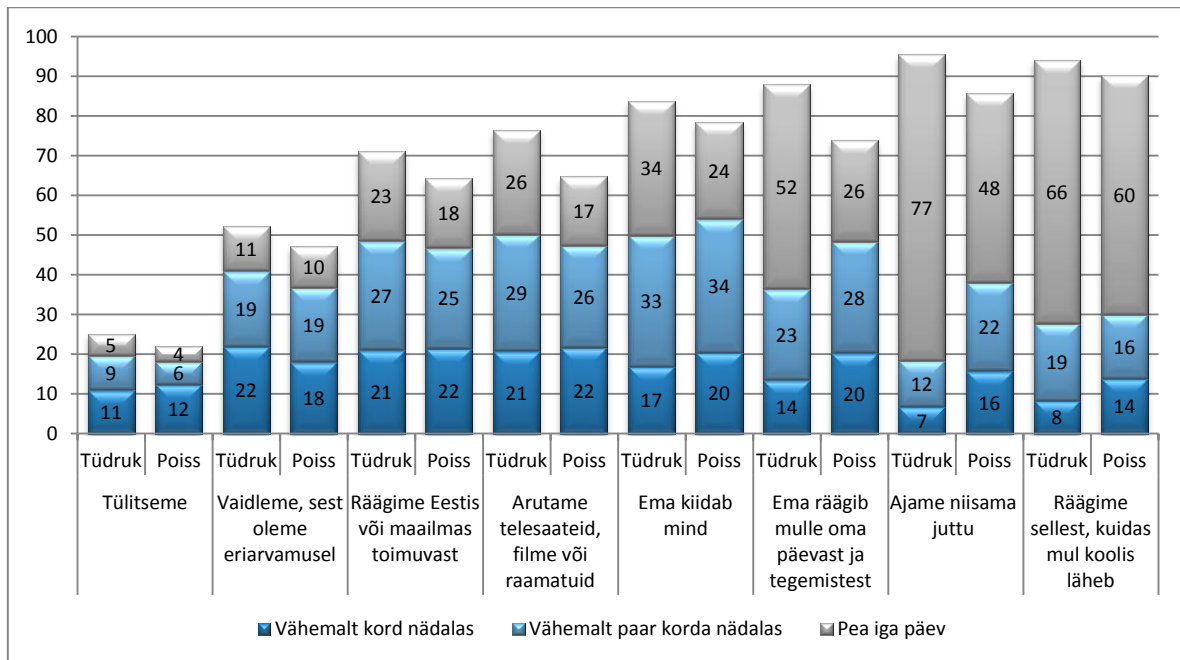
Joonis 36. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul ema või kasuema/isa või kasuisaga teinud järgmist? Lapsed (%)

Eraldi vaadati ka konfliktsemat suhtlust ehk tülisid ja vaidlemisi (joonis 37). Oma hinnangu sellele, kui sageli tuleb ette vaidlemist ja tülitsemist, andsid kõik alaealiste laste emad ja isad, aga ka 4.-12. klassi lapsed. Selgub, et kõige tugevamalt tunnetavad konflikte ja eriarvamusi emad. 78% emadest ütleb, et ta on lapsega vähemalt kord kuus vaieldud, sest nad on olnud eriarvamusel, samas kui lastest ütleb sama 68%. Huvitav on veel see, et 38% emadest vaidlevad lastega peaaegu iga päev, samas kui lastest tunneb seda vaid 11%.

Joonis 37. Mõelge viimase kuu aja peale, kui sageli on teil viimase kuu aja jooksul ette tulnud järgmist. Vaidlemine ja tülitsemine. Lapsed ja lapsevanemad (%)

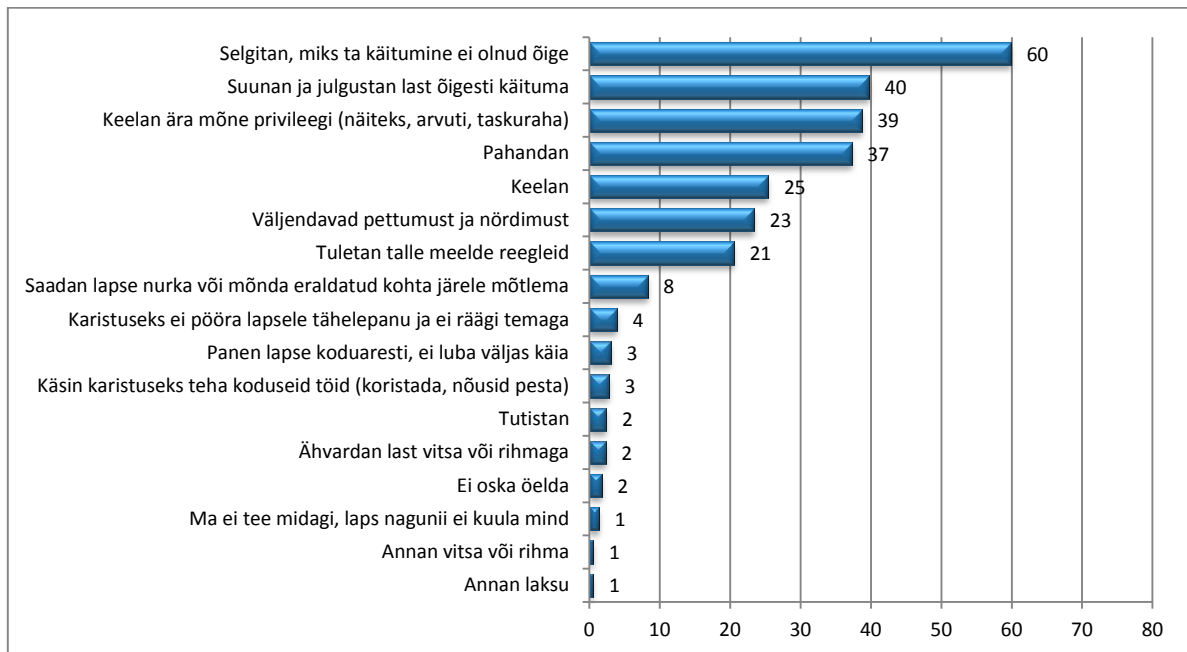
Lapsevanemate suhted poegade ja tütardega on mõneti erinevad. Küsitluse tulemusel võib järeldada, et tütarlastega on nii emadel kui ka isadel intensiivsem suhe ning igapäevast lapsevanema ja lapse vahelist suhtlust on rohkem. Näiteks kui 21% tüdrukutest vastas, et isad kiidavad neid peaaegu iga päev, siis poistest vastas nii vaid 13%. Ka emad kiidavad sagedamini oma tütreid - veidi üle kolmandiku (34%) tütarlastest vastas, et nende ema kiidab neid peaaegu iga päev, poistest vastas nii aga veidi vähem kui veerand (24%). Isade ja laste suhtluses rohkem märkimisväärseid soolisi erinevusi ei ole. Samas ilmneb soolisi erinevusi emadega suhtluses: 52% tüdrukutest ütleb, et ema räägib neile oma päevast peaaegu iga päev, samas poistele räägib igapäevaselt oma päevast oluliselt väiksem osa (26%). Emaga ajab niisama juttu igapäevaselt 77% tüdrukuid, poistest aga vaid 48% (joonis 38).

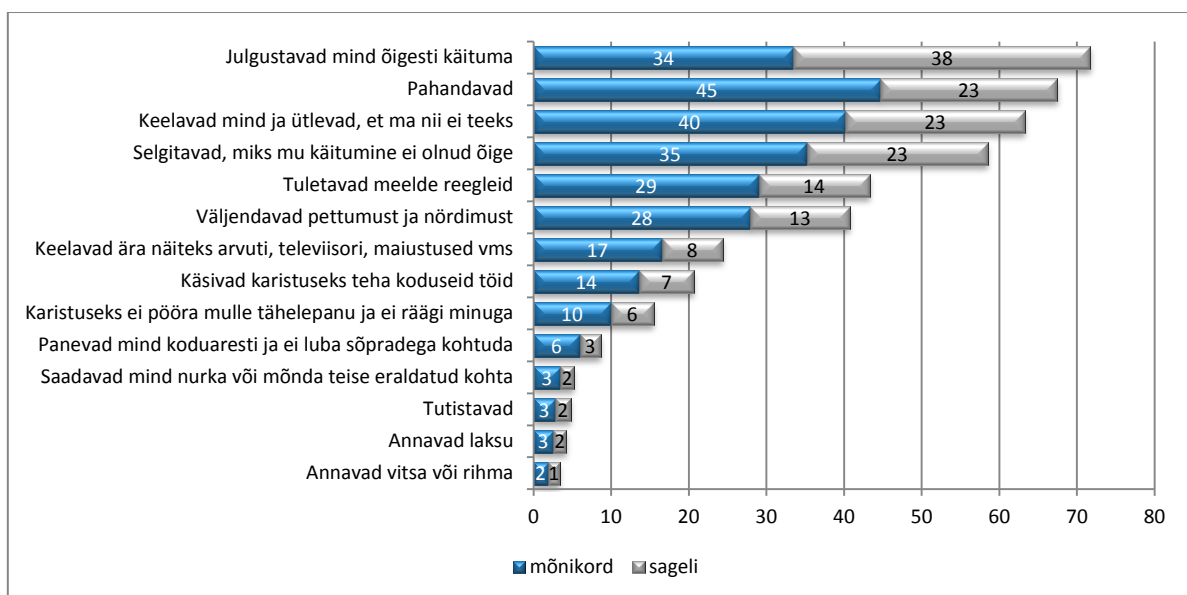
JOONIS 38. KUI SAGELI OLED SA VIIMASE KUU AJA JOOKSUL EMA VÕI KASUEMAGA TEINUD JÄRGMIST? LAPSED SOO JÄRGI (%)

9.2. Distsiplineerimisviisid

Alaealiste laste vanemad pidid hindama, mida nad teevad, kui nende laps ei kuula sõna või ei käitu nii, nagu nad soovivad. Etteantud loetelust pidi valima välja kolm varianti, mida nad distsiplineerimisviisidena kõige sagedamini kasutavad (joonis 39). Ka 4.-12. klassi lastel paluti hinnata loetletud distsiplineerimisviise ja öelda, kui sageli nende vanemad või täiskasvanud, kellega koos nad elavad, neid viimase aasta jooksul on kasutanud (joonis 40).

JONIS 39. MIDA TE TEETE, KUI TEIE LAPSED EI KUULA SÕNA VÕI EI KÄITU NII NAGU TE SOOVITE? NIMETAGE KUNI 3 VARIANTI, MIDA KASUTATE KÕIGE SAGEDAMINI. LAPSEVANEMAD (%)

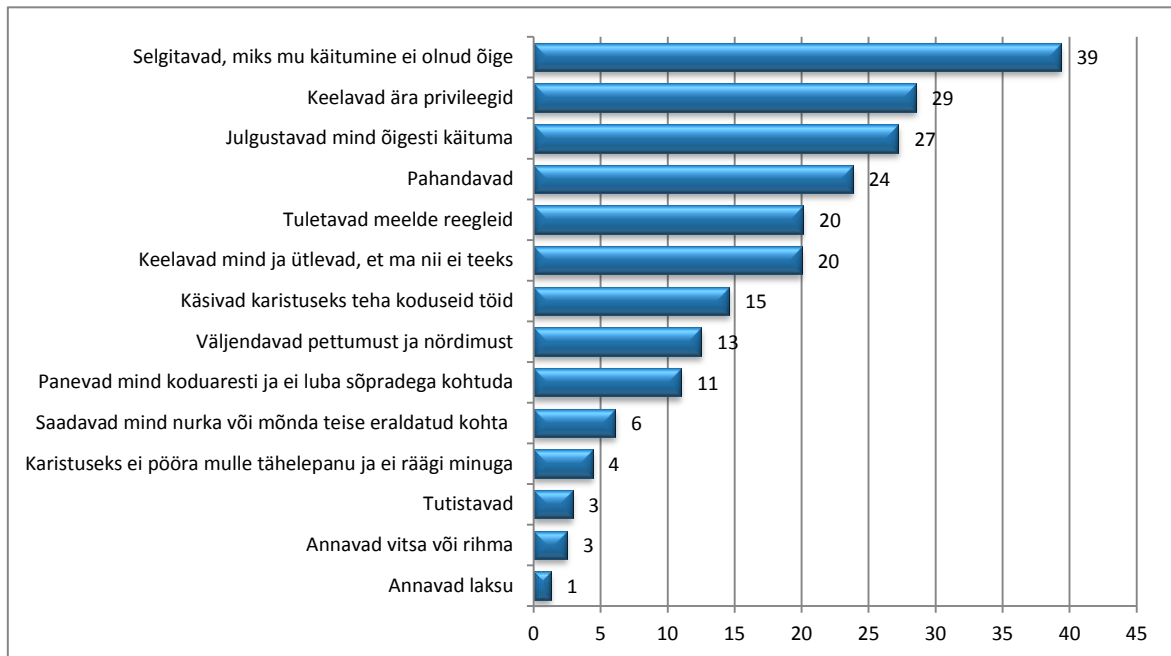

JONIS 40. KUI SA MÕTLED VIIMASE AASTA PEALE, MIDA ON SU VANEMAD VÕI TÄISKASVANUD, KELLEGA KOOS ELAD, TEINUD, KUI SA EI KUULA SÕNA VÕI EI KÄITU NII NAGU NAD SOOVIVAD? LAPSED (%)

Kui vaadata laste ja lapsevanemate „edetabelite“ kõige levinumaid distsiplineerimisviise, on näha, et need on väga sarnased. Viis esimesest kuuest kõige rohkem mainitud distsiplineerimisviisist on täiskasvanutel ja lastel ühesugused. Nii lapsed kui lapsevanemad ütlevad, et kõige sagedamini selgitavad lapsevanemad lapsele, miks lapse käitumine ei olnud õige, keelavad, pahandavad ja julgustavad last õigesti käituma. 39% lapsevanematest nimetab kolmandana kõige rohkem kasutatud distsiplineerimisviiside hulgas ka mõne privileegi ärakeelamise, mis lastel jääb tahapoole, seitsmendale kohale. 43% lastest nimetab aga kõige levinumate viiside hulka ka reeglite meeldetuletamist.

Lastel paluti ka eelnevalt nimetatud karistusviisidest valida kõige paremad karistusviisid. Neil paluti vastata küsimusele „Kui sa midagi valesti teed, mida sinu arvates vanemad tegema peaksid?“.

Üldjoontes eelistavad lapsed neid samu distsiplineerimisviise, mida vanemad kasutavad. Lapsed leidsid kõige sagedamini, et vanemad peaksid selgitama, miks lapse käitumine ei olnud õige. Nii arvas tervelt 39% lastest (joonis 41). Privileegide keelamist eelistab 29% lastest ja julgustamist 27%. Sellele järgneb pahandamine (24%) ning reeglite meeldetuletamine (20%). Laksu andmist peab parimaks 1%, vitsa või rihma andmist 3% ning tutistamist samuti 3% lastest.

JOONIS 41. KUI SA MIDAGI VALESTI TEED, MIDA SINU ARVATES VANEMAD TEGEMA PEAKSID? LAPSED (%)

Seega võib öelda, et Eestis kõige rohkem kasutusel olevad distsiplineerimisviisid on kooskõlas positiivse vanemluse põhimõtetega. Nii Eesti laste kui ka lapsevanemate hinnangul kasutatakse laste distsiplineerimisel ennekõike sellist viisi, mida nimetatakse selgitavaks distsiplineerimiseks. Selgitava distsiplineerimise alla loetakse just selliseid käitumisviise nagu lapsele reeglite meeldetuletamise ja selgitamine, miks käitumine ei olnud õige (Halpenny *et al.* 2010). Oluliselt vähem esineb võimul põhinevat distsiplineerimisviisi ehk füüsilist karistamist ning privileegide keelamist. Distsiplineerimisviisi valik on oluline, kuna lisaks igapäevaelu reguleerimisele on see ka protsess, millega õpetatakse lapsele ühiskonna väärtusi ja normatiivset käitumist (Wissow 2002).

9.2.1. Füüsiline karistamine

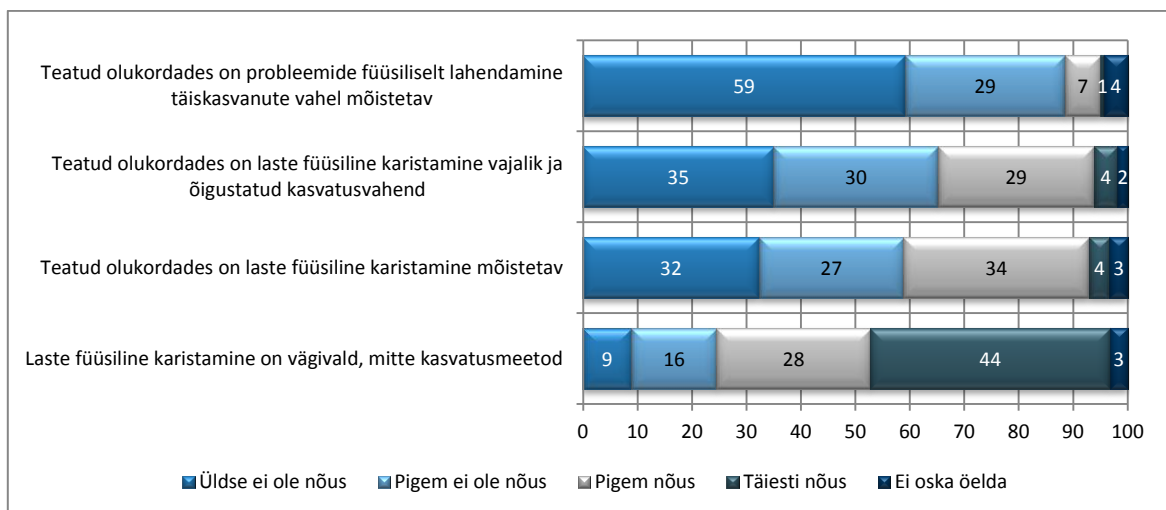
Nii lapse õiguste kui positiivse vanemluse põhimõtted ei tolereeri füüsilist karistamist ning paljudes riikides on see ka seadusega keelatud⁹. Et füüsilise karistamine on veel suhteliselt lühikest aega tagasi olnud üheks tavapärasemaks karistusviisiks, on sellega seotud hoiakud ja põhimõtted visad muutuma.

⁹ Füüsiline karistamine puudutab nt ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklit 37, mille järgi peab kindlustama, et laps ei satuks piinamise või mõne muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse ohvriks. Eesti Vabariigi lastekaitse seaduses puudutab karistamist §31, mille järgi on lubamatu lapse alavääristamine, hirmutamise või karistamine viisil, mis valmistab talle piina, tekitab talle kehalisi kahjustusi või ohustab kuidagi teisiti tema vaimset või kehalist tervist.

Seetõttu pööratakse monitooringus füüsilise karistamise temaatikale eraldi tähelepanu ja uuritakse lisaks karistuspraktikatele ka lapsevanemate hoiakuid.

Nagu eelnevalt oli näha, distsiplineeritakse lapsi vitsa, rihma või laksu andmise teel suhteliselt vähe. 5% lastest ütleb, et neid tutistatakse sageli või mõnikord, 5%, et nad saavad sageli või mõnikord laksu ning 3% saab rihma või vitsa (joonis 40). Täiskasvanutest ütleb 1%, et kõige sagedamini kasutatavate distsiplineerimisviiside hulka kuuluvad neil laksu andmine ja teine 1%, et rihma või vitsa andmine, lisaks kasutab 2% lapsevanematest tutistamist (joonis 39). Numbrid erinevad mõnevõrra, kuna lapsevanemad said märkida kolm kõige sagedasemat distsiplineerimisviisi, lapsed aga said hinnata kõigi loetletud karistusviiside sagedust.

Lapsevanemate hoiakud füüsilise karistamise osas on suhteliselt liberaalsed. Veerand lapsevanematest ei pea füüsilist karistamist vägivalleks: 25% lapsevanematest ei ole üldse või pigem nõus väitega, et füüsiline karistamine on vägivald, mitte kasvatusmeetod. Veelgi rohkem lapsevanematest leiab, et teatud olukordades on laste füüsiline karistamine mõisteta (38% pigem või täiesti nõus). Teisalt, täiskasvanutevaheliste probleemide lahendamist füüsiliselt peab mõisteta 8% lapsevanematest (väitega pigem või täiesti nõus) (joonis 42).

Joonis 42. Mõned inimesed peavad laste füüsilist karistamist oluliseks ja mõjusaks kasvatusmeetodiks, teised mitte. Kuivõrd teie nõustute järgmistega väidetega. Lapsevanemad (%)

Mida kõrgem haridustase lapsevanemal oli, seda enam oli ta nõus väitega, et laste füüsiline karistamine on vägivald, mitte kasvatusmeetod. Kui alg- või põhiharidusega vastajatest 60% nõustus väitega, siis kõrgharidusega vastajate seas oli nõustujate osakaal 78%. Samuti näeme, et kui eesti keelt kõnelevatest lapsevanematest peab laste füüsilist karistamist vägivalleks, mitte kasvatusmeetodiks 78%, siis peamiselt muud keelt rääkivatest lapsevanematest 61% (väitega täiesti ja pigem nõustujad).

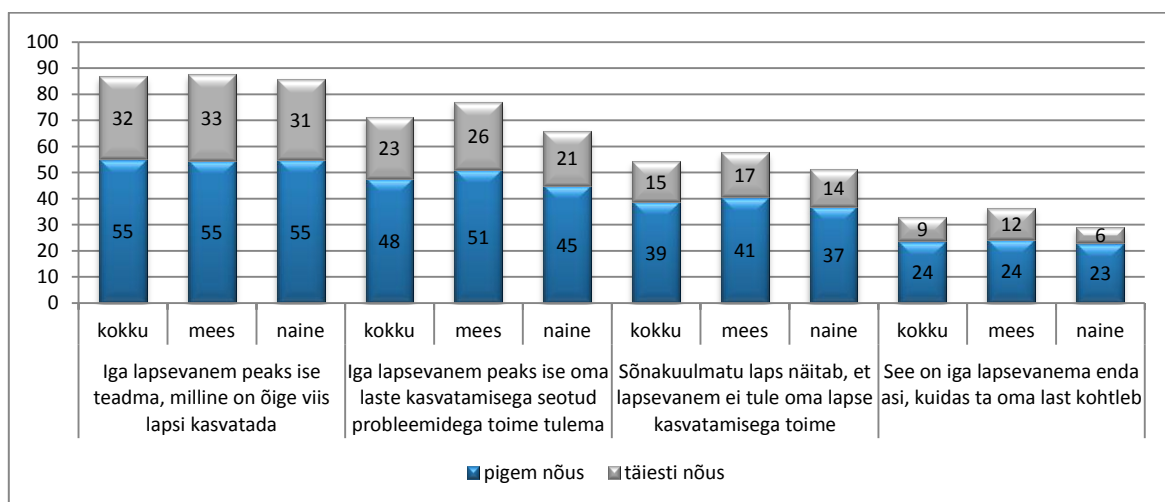
Seega võib hoiakute põhjal oletada, et kuna paljud lapsevanemad on füüsilise karistamise osas suhteliselt pooldavad, tuleb Eesti perekondades ette olukordi, kus lapsi erandkorras siiski tutistatakse või antakse neile laksu või vitsa, isegi kui peamise distsiplineerimisviisina füüsilist karistamist ei kasutata. Füüsilist karistamisse tuleb suhtuda taunivalt, kuna laste kohtlemise sellisel viisil, mis valmistab talle valu või kehalist piina, keelab nii ÜRO lapse õiguste konventsioon kui ka Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. Seega peaks füüsilise karistamise osas rakendama null-tolerantsi ning eesmärgiks peaks olema sellise olukorra saavutamine, kus ükski täiskasvanu lapse vastu kätt ei tõstaks. Ei saa

pidada rahuldavaks ka seda olukorda, kus 5% lastest sageli või mõnikord laksu saavad või 3% rihma või vitsa.

10. Lapsevanemate abivajadus ja vanemluse toetamine

Lapsevanemaks ei sünnita, vaid õpitakse. Oskused lapse kasvatamiseks, arendamiseks ja tema eest hoolitsemiseks on õpitavad ning seetõttu on oluline, et lapsevanemad saavad piisavalt infot ja abi, kui nad seda vajavad. Ka Eesti laste ja perede arengukava 2012-2020 seab üheks eesmärgiks vanemluse toetamise ning vanemlike oskuste arendamise. Monitooringuga uuriti, kui suur on Eesti lapsevanemate abivajadus, milliseid kanaleid kasutatakse abi ja nõu saamiseks ning millised on lapsevanemate hoiakud ja valmisolek abi vastu võtta.

Esmalt paluti kõigil täiskasvanutel hinnata, kuivõrd nad nõustuvad väidetega, mis puudutavad laste kasvatamist (joonis 43). Valdav enamus Eesti täiskasvanud elanikest on täiesti või pigem nõus (87%) sellega, et iga lapsevanem peaks ise teadma, milline on õige viis lapsi kasvatada. Lisaks leiab 71% inimestest, et iga lapsevanem peaks ise oma laste kasvatamisega seotud probleemidega toime tulema. Siinkohal on aga täheldatav sooline erinevus – mehed nõustuvad selle väitega enam (77% on kas täiesti või pigem nõus) kui naised, kelle puhul nõustub täielikult või osaliselt 66%. Sellise hoiaku sedavõrd laialdane toetamine ühiskonnas võib viia selleni, et abi küsivatele lapsevanematele ei vaadata hea pilguga. Samal ajal on ka üle poole inimestest (54%) täiesti või pigem nõus sellega, et sõnakuulmatu laps näitab, et lapsevanem ei tule oma lapse kasvatamisega toime. Ka selle väitega nõustuvad rohkem mehed – 58% meestest on selle väitega kas täiesti või pigem nõus, samal ajal kui naiste puhul on sellega nõustujate määr 51%.

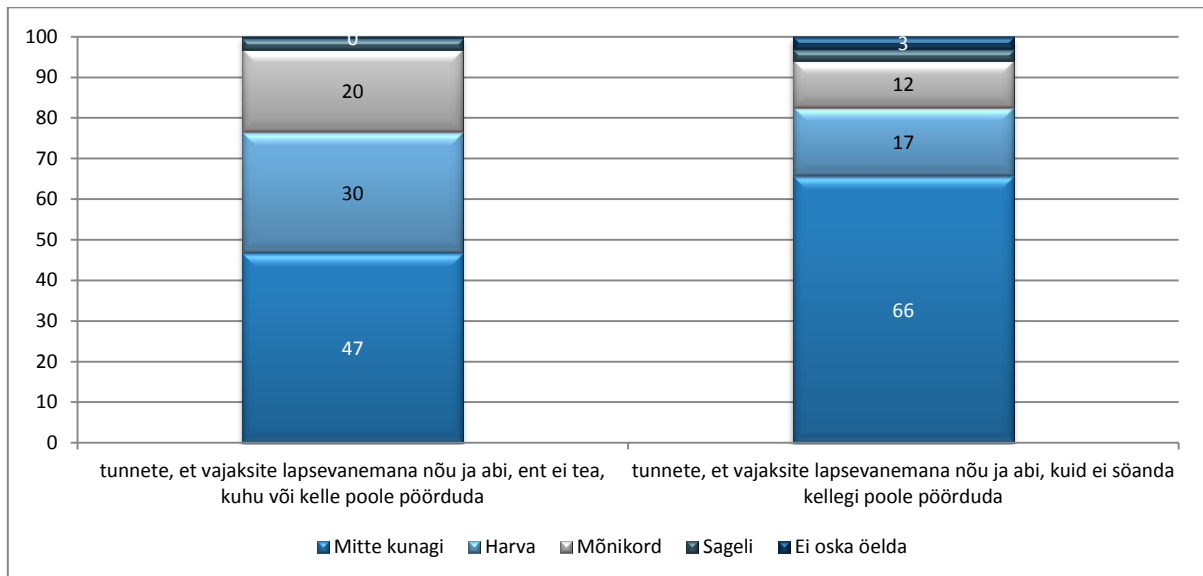

JOONIS 43. KUIVÕRD TE NÕUSTUTE JÄRGMISTE VÄIDETEGA, TÄISKASVANUD, SUGU (%)

Teisalt on vähem neid, kes on täiesti või pigem nõus sellega (33%), et see on lapsevanema enda asi, kuidas ta oma last kohtleb. Tundub, et kuigi iga lapsevanem peaks ise teadma, milline on õige viis lapsi kasvatada, ei pooldata päriselt seda, et mingeid norme või piiranguid lapsevanemate käitumisele ei seata.

Selliste hoiakute valguses uuriti, kuivõrd on lapsevanemad kogunud olukorda, kus nad on vajanud nõu, kuid ei ole sõandanud kellegi poole pöörduda. Selgub, et peaaegu kolmandik vanemaid (32%) on seda

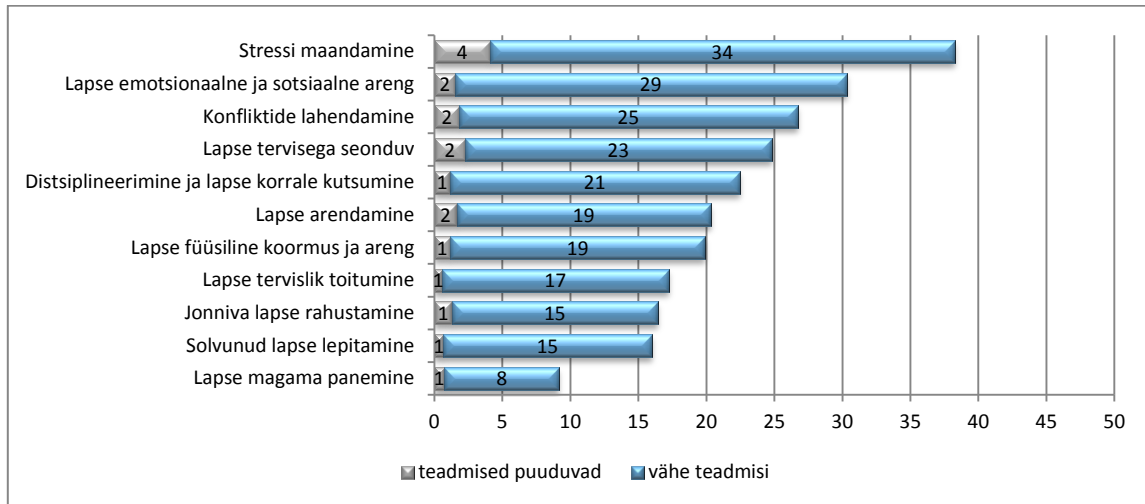
mõnikord kogenud. Emadest on 3% kogenud seda sageli, 13% mõnikord ja 18% harva (kokku 34%). Isadel on seda juhtunud pisut vähem, kokku 28%. Kuigi enamik lapsevanemaid ei ole sellist olukorda kogenud, tuleb juhtida tähelepanu sellele, et veerand lapsevanemaist ei ole saanud vajadusel nõu ja abi, kuna pole sõandanud kellegi poole pöörduda (joonis 44).

Joonis 44. MÕELDES VIIMASELE AASTALE, SIIS KUIVÕRD SAGELI OLETE KOGENUD LAPSEVANEMANA OLUKORDI, KUS TUNNETE, ET....? LAPSEVANEMAD SOO JÄRGI (%)

Lisaks uuriti ka inimeste teadlikkust abi saamise viiside või kohtade kohta. Lapsevanematelt küsiti, kas nad on sattunud sellisesse olukorda, kus nad oleksid vajanud lapsevanemana abi, kuid nad ei teadnud, kuhu või kelle poole pöörduda. 47% lapsevanematest ei ole viimase aasta jooksul seda kunagi tundnud. 30% lapsevanematest on end sellisest olukorrast leidnud harva, 20% mõnikord ja sageli 3% lapsevanemaid. Isade ja emade vahel väga märkimisväärset vahet pole. Seega võib öelda, et üle poole emadest ja isadest on vähemalt mõnikord tundnud, et neil oleks tarvis abi, kuid seda, kust abi saada, pole nad teadnud.

Kui vaadata lähemalt, millistes valdkondades lapsevanematel kõige rohkem teadmisi napib, siis on esikohal stressi maandamine, millest üldse ei tea 4% lapsevanematest ning lisaks 34% tunneb, et teadmisi jääb väheks. Peaaegu kolmandik (31%) ütleb, et neil napib teadmisi lapse emotsionaalse ja sotsiaalse arengu kohta ning konfliktide lahendamise kohta pole teadmisi või on neid vähe 27% lapsevanematest. Ka ülejäänud loetletud lapse kasvatamise valdkondade osas on teatud hulk lapsevanemaid, kellel teadmisi on vähe (joonis 45).

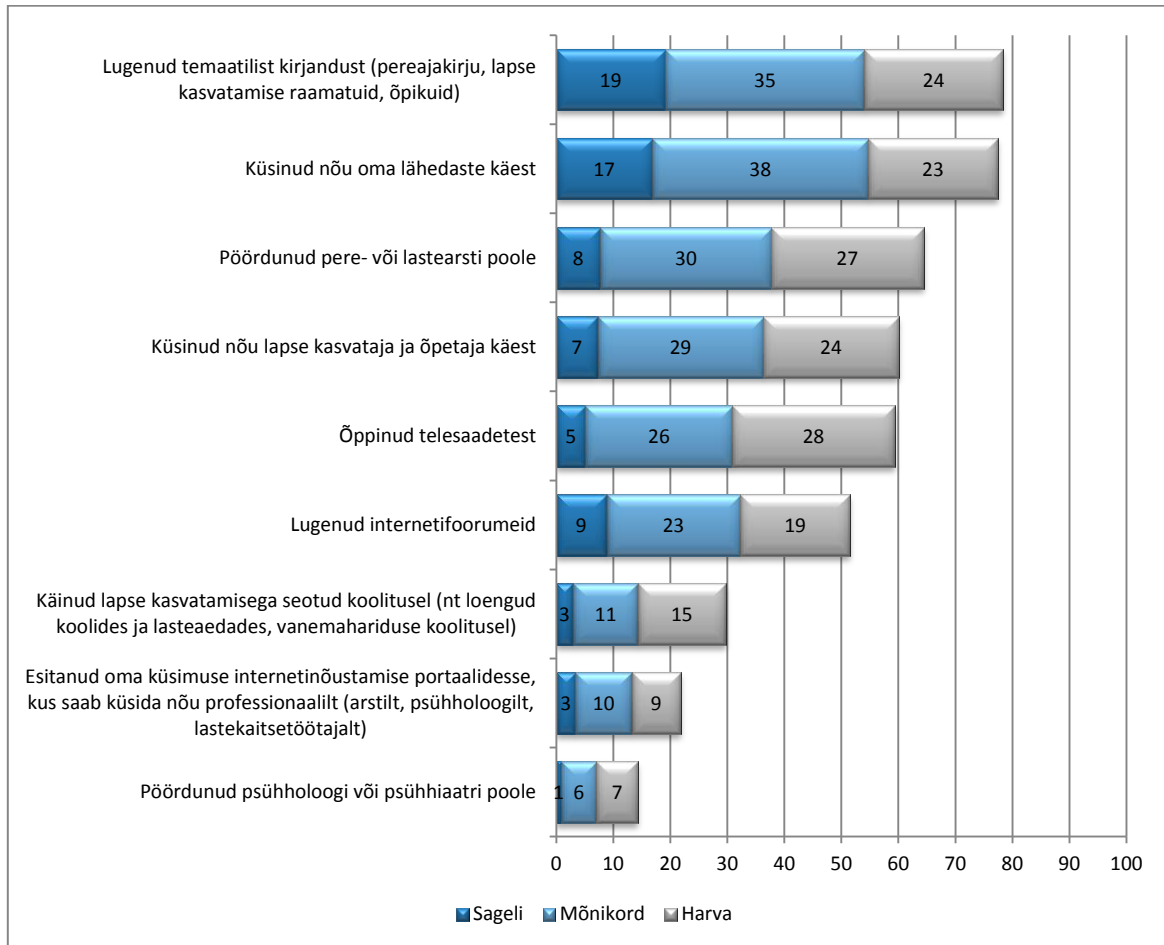

JOOINIS 45. MILLISEKS TE HINDATE OMA TEADMISI JÄRGNEVATES LAPSE KASVATAMISEGA SEOTUD VALDKONDADES? LAPSEVANEMAD (%)

Kui lähemalt vaadata, milliseid nõu küsimise kanaleid lapsevanemad on kasutanud, kui neil on tarvis nõu laste distsiplineerimise, arendamise, toitumise, hügieeni ja suhete küsimustes, siis on näha, et kõige rohkem küsitakse nõu lähedaste käest (17% on küsinud sageli, 38% mõnikord) ja loetakse temaatilist kirjandust (19% sageli, 35% mõnikord) (joonis 46). Perearsti või lastearsti poole on sageli või mõnikord pöördunud 38%, lisaks veel 27% meenutab, et on pöördunud harva. Õpetaja ja kasvataja käest on küsinud nõu samas suurusjärgus inimesi (36% sageli või mõnikord ning 24% harva). Edasi tulevad telesaated ja internetifoorumid.

Mitmed professionaalide poolt pakutavad abivõimalused leiavad üsna vähe kasutust. Suhteliselt vähe on inimesed osalenud koolitustel, mis on spetsiaalselt lapse kasvatamisele suunatud (näiteks loengud koolides ja lasteaedades, vanemahariduse koolitused). Sageli on koolitustel osalenud 3%, mõnikord 11% ja harva 15% vastajatest, kokku mainib neil osalemist 29% lapsevanematest. Vähe on kasutatud ka võimalust saada professionaalide nõu interneti kaudu - kokku 22% on esitanud oma küsimuse internetinõustamise portaalidesse, kus saab küsida nõu professionaalilt, nt arstilt, psühholoogilt, lastekaitsetöötajalt. Kõige vähem on pöördutud psühholoogi ja psühhiaatri poole (kokku 14%).

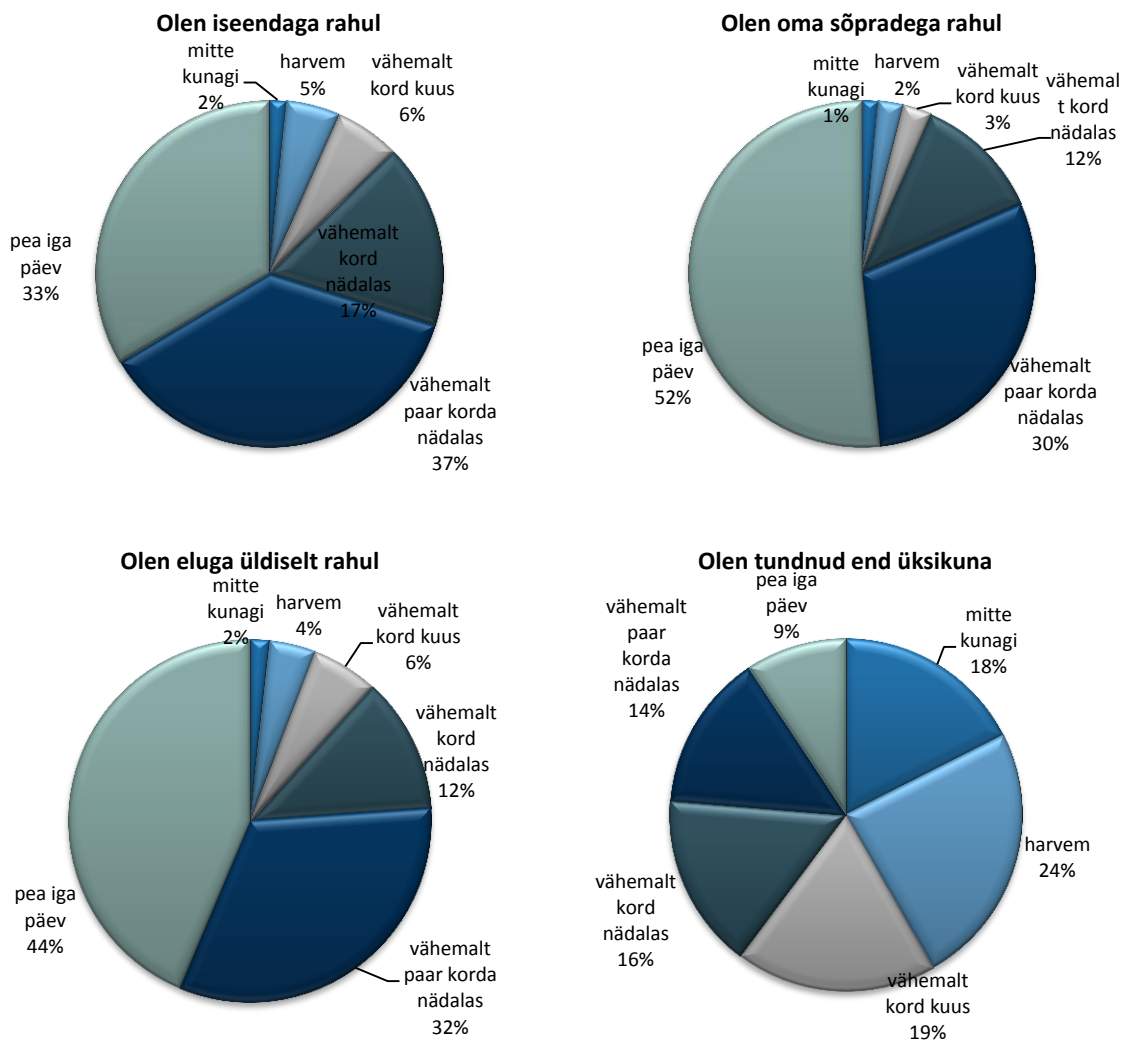

JONIS 46. LAPSEVANEMATE ERINEVATE INFOKANALITE KASUTAMISE SAGEDUS LASTE DISTIPLINEERIMISE, ARENDAMISE, TOITUMISE, HÜGIEENI JA SUHETE KÜSIMUSTES. (%)

Seega eelistavad Eesti lapsevanemad iseseisvat info otsimist ja enda harimist kas kirjanduse, telesaadete või internetifoorumite kaudu, samuti on abiks lähedased inimesed või arstid, õpetajad ja kasvatajad. Samas spetsiaalsetele lapse kasvatamisele keskendunud koolitustele pole paljud sattunud. Lähedaste, telesaadete, foorumite või ka ajakirjade kaudu saadava informatsiooni kvaliteet võib olla väga erinev ja teatud küsimuste puhul ei pruugi nendest allikatest lapsevanematele abi saamiseks piisata.

11. Laste ja lapsevanemate rahulolu

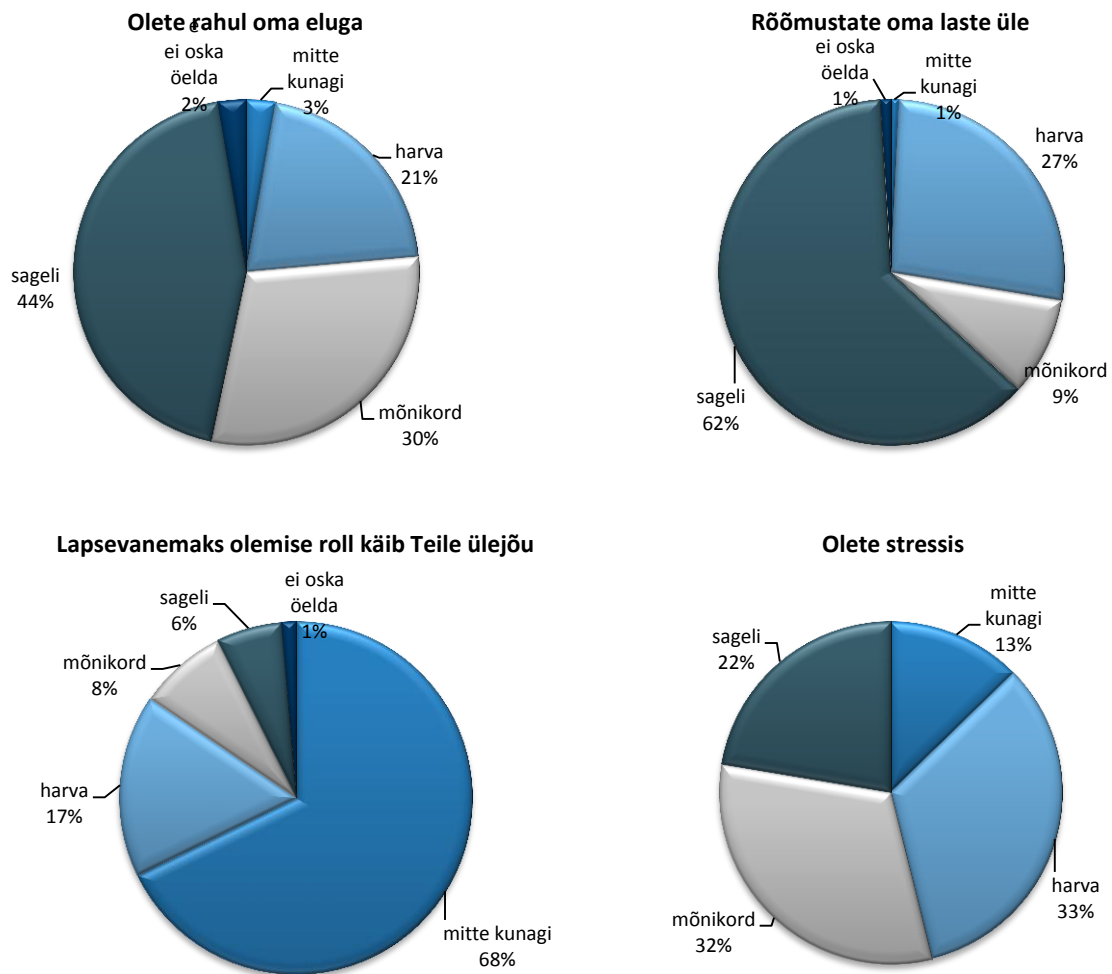
Lõpetuseks vaadati laste ja lapsevanemate hinnanguid erinevatele eluaspektidele. Lapsed hindasid oma rahulolu iseendaga, sõpradega ja eluga üldiselt. Lapsed on kõige rohkem rahul oma sõpradega (52% tunneb seda iga päev, 30% paar korda nädalas), järgmisena ollakse rahul eluga üldiselt (pea iga päev 44% ning 32% paar korda nädalas) (joonis 47). Vähem on lapsed rahul iseendaga, vaid kolmandik (33%) ütleb, et ta on rahul iseendaga iga päev, paar korda nädalas tunneb rahulolu endaga 37% lastest. Endaga ei ole mitte kunagi rahul 2% lastest. Ka eluga pole kunagi rahul 2% lastest. Lisaks paluti lastel öelda, kui sageli tunnevad nad end üksikuna. Selgub, et 9% tunneb seda pea iga päev ning 15% vähemalt kord nädalas. Vaid 18% lastest ei tunne end mitte kunagi üksikuna.

Joonis 47. Mõtlen viimase kuu peale ja vasts, kui sageli sa oled ennast tundnud järgmiselt? Lapsed (%)

Lapsevanemate rahulolu ja stress võib mõjutada terve pere elu ja kindlasti laste heaolu. Lapsed ei ole tähelepanelikud mitte üksnes tekkivate sõneluste, aga ka varjatud pingete ja rahulolematuse osas. Seetõttu on oluline teada, kuidas pingeliseks ja stressirohkeks peavad lapsevanemad oma elu (joonis 48). Lapsevanemad said võimaluse hinnata rahulolu oma eluga ning samuti paari lapsevanemaks olemise aspekti ehk seda, kas lapsevanem rõõmustab oma laste üle ning kas lapsevanemaks olemise roll käib üle jõu. Selgub, et 44% lapsevanematest on oma eluga sageli rahul, lisaks 30% ütleb, et on mõnikord rahul. Neid lapsevanemaid, kes kunagi ei ole eluga rahul, on samas suurusjärgus kui lapsigi (3%). Stressis on lapsevanematest sageli terve viiendik (22%) ning lisaks 32% mõnikord.

Siinkohal on märkimisväärne ka, et kui eesti keelt kõnelevatest lapsevanematest on sageli või mõnikord olnud masenduses 26%, siis muud keelt kõnelevatest lapsevanematest koguni 59%. Ka eluga rahul on muud keelt kõnelevad inimesed vähem kui eesti suhtluskeelega inimesed. Eesti keelt kõnelevatest inimestest tundis 88% viimase aasta jooksul sageli või mõnikord, et nad on oma eluga rahul, samas kui muu suhtluskeelega vastanute puhul oli see osakaal 46%.

JOONIS 48. KUI SAGELI OLETE TUNDNUD VIIMASE AASTA JOOKSUL, ET... LAPSEVANEMAD (%)

68% lapsevanematest kinnitab, et nad ei ole viimase aasta jooksul kunagi tundnud, et lapsevanemaks olemise roll neil üle jõu käiks. Sageli tunneb aga selle rolli ülejõukäimist 6%, mõnikord 8%. Suurem osa lapsevanematest ütleb, et nad rõõmustavad sageli oma laste üle ja 9% lapsevanematest rõõmustab mõnikord. Kurvastav on aga asjaolu, et tervelt 27% lapsevanematest rõõmustab harva oma laste üle ning 1% suisa mitte kunagi.

12. Kokkuvõte ja soovitused

TEADLIKKUS LAPSE ÕIGUSTEST

Eesti on ÜRO lapse õiguste konventsiooniga liitumisega võtnud kohustuse teavitada sobivate ja toimivate vahendite kaudu nii täiskasvanuid kui lapsi konventsiooni põhimõtetest ja sätetest¹⁰.

- Lapse õiguste ja vanemluse monitooringu andmed näitavad, et 23% täiskasvanutest ja 16% lastest ei ole varem lapse õigustest kuulnud.
- Kõige sagedamini seondub fraas „lapse õigused“ nii täiskasvanutele kui ka lastele hariduse ja kooliga. Laste jaoks on tähtsusetult järgmisel kohal lapse õigus arvamust avaldada ja otsustada, täiskasvanute jaoks lapse õigus kodule ja elukohale.
- 94% lastest ja 90% täiskasvanutest teab, et õigus avaldada arvamust ja ennast väljendada kuulub lapse õiguste hulka.
- Täiskasvanud inimeste teadlikkus lapse õiguste tagamisega seotud institutsioonidest on suhteliselt madal, lastel pisut kõrgem. Kõige rohkem teatakse lastekaitsetöötajate tööst – vaid 20% täiskasvanutest ja 7% lastest ei tea üldse. Kõige vähem teatakse lasteombudsmani tööst – tervelt 67% täiskasvanutest ja 80% lastest ei tea üldse, millega lasteombudsman tegeleb. Teadlikkus institutsioonidest on oluliselt madalam inimestel, kelle peamine suhtluskeel ei ole eesti keel.
- Inimesed ei ilmuta lapse õiguste teema vastu väga suurt huvi ja vaid 43% täiskasvanud inimestest soovib saada rohkem infot lapse õiguste kohta. Eriti madal huvi on nendel, kellel puuduvad varasemad teadmised lapse õiguste teemal (29% nendest soovib rohkem infot saada).
- Nii täiskasvanud kui ka lapsed eelistavad lapse õiguste kohta infot saada internetist - 34% lastest ja 32% täiskasvanutest eelistab seda infoallikat. Olulisel kohal on laste jaoks lapse õiguste alase info saamisel ka lapse vanemad, kellelt tahaks saada sellealaseid teadmisi 31% lastest. 30% lastest nimetab ka koolis toimuvaid külalisesinejate loenguid. Täiskasvanud eelistavad lisaks internetile infokanalina televisiooni (24%) ning ajakirjandust (21%).

Jätakuvalt on vaja tegeleda lapse õiguste ning vastavate institutsioonide teemalise teavitus- ja selgitustööga. Informeerimisel tuleb eraldi rõhku panna nende inimeste teavitamisele, kelle peamiseks suhtluskeeleks ei ole eesti keel.

Tuleb tõsta inimeste huvi lapse õiguste teema vastu. Oluline on teavitada inimesi sellest, et kõigil on oluline lapse õigustest teada, mitte ainult lapsevanematel, kuna kõik inimesed puutuvad mingil viisil lastega kokku.

¹⁰ ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 42

MILLISED ON LAPSED?

- Lapse õiguste tagamine ühiskonnas sõltub muuhulgas sellest, milline on elanikkonna nägemus lastest – see määrab, kuidas lastesse suhtutakse, millised võimalused, piirangud ja kohustused neile seatakse.
- Laste osalemisega seotud õiguste tagamist soosib ennekõike see, kui lapsi tajutakse kompetentsena, kui nähakse, et lastel on omad arvamused ja eelistused, millega on oluline arvestada, et lapsed on taibukad ning võimelised iseseisvaid valikuid tegema. Eesti lapsed toetavadki just sellist arusaama lastest kõige rohkem. Näiteks 96% lastest on pigem või täiesti nõus, et lastel on oma arvamused ja eelistused, millega on oluline arvestada. Eesti täiskasvanud elanikkond toetab kõige rohkem haavatava lapse kuvandit - 97% on pigem või täiesti nõus, et lapsed vajavad kaitset, et lapsed on õrnod ja haavatavad (90%). Lapsed endid nii üdini heaks, rikkumata, õrnaks ja haavatavaks ei pea.

Lapse õiguste alases teavitus- ja selgitustöös tuleb tähelepanu pöörata lapse õiguste sisule ja tähendusele, sh hoiakute kujundamisele, mis toetavad kaasaegset nägemust kompetentsest lapsest, seejuures tuleb hõlmata see temaatika vanemluse toetamise süsteemi. Suurendada tuleks nii täiskasvanute kui ka laste arusaama sellest, et lastel on kompetentsus oma elu ja eelistuste osas.

LASTE KAASAMINE

Lapse õiguste konventsiooni kohaselt tuleb lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, tagada õigus väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Selleks tuleb anda lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses.¹¹

- Lastest 72% ja täiskasvanutest 70% on täiesti nõus, et laste ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine.
- Kuigi väga suur osa inimestest on nõus, et laste arvamust tuleb alati küsida, kui otsused puudutavad lapsi endid (89% täiskasvanutest, 97% lastest) või kogu perekonda (79% täiskasvanutest, 86% lastest), ei saa siiski kõik lapsed neis otsustes kaasa rääkida. Näiteks ei saa 24% lastest enamasti või mitte kunagi kaasa rääkida pere puhkuseplaanide tegemisel, 12% selle osas, mida kodus süüa.
- Valdav enamus on nõus, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida koolielu puudutavates küsimustes (täiskasvanutest 86%, 82% lastest), kuid tegelikkuses saavad lapsed oluliselt vähem kaasa rääkida. Näiteks kooli ürituste korraldamises saab alati või enamasti kaasa rääkida 34%, kooli reeglite kehtestamises 24%, koduste ülesannete hulga määramisel 21% ning koolitoidu valikul vaid 15%.
- 65% täiskasvanutest ja 76% lastest on täiesti või pigem nõus, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida kohaliku elu küsimustes. 52% täiskasvanutest ja 76% lastest leiab, et lapsed peaksid saama lapsi puudutavate seaduste kujundamisel kaasa rääkida. Lapsi puudutavate seaduste tegemisel saab laste sõnul neist alati või enamasti kaasa rääkida 13%.

¹¹ ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 12

- Lapsed ei väljenda alati valmisolekut erinevates otsustes kaasa rääkida. Näiteks 10% lastest ütleb, et ei soovi kaasa rääkida koduste reeglite kehtestamises, 26% kooli reeglite kehtestamises, 22% koolitoidu valiku tegemisel ning 28% ei soovi kaasa rääkida lapsi puudutavate seaduste tegemisel.

Suurendada laste võimalusi kaasa rääkida koolielu, kogukonda ja ühiskonda puudutavates küsimustes, parandada ühiskonna valmisolekut laste kaasamiseks ning selgitada kaasamise positiivseid mõjusid.

Korraldada koolitusi kohalike omavalitsuste ja riikliku taseme institutsioonidele selle osas, kuidas lapsi rohkem otsustusprotsessidesse kaasata. Oluline on jagada praktilisi nõuandeid, õpetada kaasamistehnikaid ning aidata institutsioonidel leida konkreetsed võimalused laste kaasamiseks.

Toetada laste ja noorte kogukondlikke algatusi ja aktiivsust, töötada välja ja rakendada laste ja noorte liitude, ühenduste, organisatsioonide tegevuse soodustamise meetmed, mis on suunatud laste osalemisele otsustusprotsessides. Pakkuda laste- ja noorteorganisatsioonidele koolitusi, et nad õpiksid laste ja noorte häält paremini kuuldamaks tegema.

Suurendada teadlikkust koolides laste ärakuulamise vajalikkusest, aga ka võimalustest ja viisidest. Lisada lapse õiguste ja osalemise toetamise temaatika õpetajakoolitusse (s.h. ka lasteaiaõpetaja).

LASTE VALMISOLEK JA VASTUTUS

ÜRO lapse õiguste konventsiooni järgi tuleb lapsele tagada sobiv suunamine ja juhendamine, mis on kooskõlas lapse arenevate võimetega ja lapse õigustega¹².

- Pea kõik täiskasvanud inimesed leiavad, et vanuse kasvades tuleks lapsele anda rohkem otsustusõigust (91% nõustus täielikult või pigem nõustus).
- Lapsed on mõne hinnangu koha pealt isegi pisut konservatiivsemad kui täiskasvanud. Näiteks leidsid täiskasvanud, et lapsed võiksid olla valmis vajadusel oma nooremaid õdesid-vendasid hoidma 9-aastaselt, samal ajal kui lapsed pidasid 11-aastast last valmis oma nooremaid õdesid-vendi hoidma.

ABIVAJAV LAPS

Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse kohaselt on iga inimese kohustus teatada abivajavast lapsest valla- või linnavalitsuse lastekaitsetöötajale või politseile¹³.

- Monitooring näitab, et vaid pooled täiskasvanud elanikkonnast on täiesti nõus, et iga inimese kohustus on teatada politseile, sotsiaaltöötajale või mõnele teisele abi andvale asutusele abi vajavast lapsest. 36% on pigem nõus ning 8% ei ole üldse või pigem ei ole sellega nõus.

¹² ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 5

¹³ Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, § 59 lg 1.

- Koolikeskkond ei ole alati kõigi laste jaoks väga sõbralik ning õpetajate ja laste omavahelised suhted võivad tekitada lastes pingeid ja ebameeldivaid tundeid. Pea pooled lapsed (46%) on vähemalt korra kogunud koolis kiusamist, 7% lastest on pideva kiusamise ohvrid. 4% lastest ütleb, et kaaslased löövad neid pidevalt. Tervelt 62% lastest on tundnud koolis, et õpetajad käituvad nendega ebaõiglaselt. 13% lastest on tundnud koolis, et õpetajad käituvad pidevalt nendega ebaõiglaselt, kolmandiku lastega (33%) on seda juhtunud mõnel korral.
- Rohkem kui iga kümnes (13% lastest) ütles, et ta on näinud vähemalt korra kodus pealt vägivalda, kuigi talle endale haiget ei tehtud.
- Inimeste valmisolek täita oma kohustust teatada abi vajavast lapsest sõltub sellest, millises olukorras laps on. Kõige rohkem ollakse valmis teatama, kui lapse vanemad on ära kolinud ja lapse üksi jätnud (67% teataks kindlasti ja 19% pigem teataks). Üksi kaubanduskeskuses või tänaval nutvast lapsest teataks 64% täiskasvanutest (25% pigem teataks). Kõige vähem julgetakse teada anda sellistel juhtudel, kui faktid pole selged, vaid tarvis on ise hinnang anda, kas laps vajab abi või mitte. Näiteks lapsest, kes on pelglik ja kardab täiskasvanuid, teataks kindlasti 22% ning 31% pigem teataks. Pidevalt räpasest lapsest, kes tundub olevat hooletusse jäetud, teataks kindlasti 34% ning 37% pigem teataks.

Koostada juhised, mis aitaks lastega igapäevaselt töötavatel spetsialistidel märgata lapse abivajadust (arengulist, hariduslikku erivajadust, väärkohtlemist, jne) ning selgitaks, millised on asjakohased sekkumisviisid erinevate olukordade lahendamiseks ja lapse vajadustest lähtuva abi osutamiseks.

Kuna suur osa lapsi teataks abi vajavast lapsest oma õpetajale või vanemale, on tarvis ka neile juhiseid selle kohta, mil viisil käituda ja reageerida, kui laps on näinud teist last, kes vajaks abi.

Rakendada meetmeid kooli sisekliima üldiseks parandamiseks. Pöörata tähelepanu koolielu kvaliteedile, ennekõike laste omavaheliste ning laste ja õpetajate suhte kvaliteedi parandamisele. Uurida põhjalikumalt, millest tuleneb see, et nii suur osa lapsi tunnetab õpetajate ebaõiglast käitumist nende suhtes. Tähelepanu tuleb pöörata koolikiusamisele. Koolielu parandamiseks toetada ka laste osalemist koolieluga seotud otsuste tegemisel.

LAPSE ÕIGUS MÕLEMALE VANEMALE

ÜRO lapse õiguste konventsiooni kohaselt on lapsel, kes on lahutatud ühest või mõlemast vanemast, õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus¹⁴.

- Peaaegu kõik 4.-12. klassi lapsed elavad koos oma emaga (93%). Veerand lastest ütleb, et neil on isa, kes ei ela koos nendega.
- 20% lastest ei näe oma eemalelavat vanemat kunagi, 17% näeb mõni kord aastas või harvem. Üle poole (54%) sooviks kohtuda sagedamini.
- 30% täiskasvanud elanikkonnast leiab, et vanemal on õigus takistada lapse suhtlust teise vanemaga, kui ta leiab, et see ei ole lapsele hea.

¹⁴ ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 9, punkt 3.

Teadvustada lapse õigust mõlemale vanemale ning seeläbi tähtsustada ka lahusoleva vanema rolli. Teadvustada laiemalt, et ühel vanemal ei ole mingitel tingimustel õigust takistada lapse suhtlust teise vanemaga – lapse suhtlust vanemaga on pädev piirama või keelama üksnes kohus, kui see lapse kaitseks on vajalik.

Parandada laste suhtlust oma eemalelava vanemaga. Väärtustada ja muuta inimestele kättesaadavaks perelepitusteenus, mis tagaks parema vanemaid ja lapsi puudutavate otsuste tegemise s.h. selles osas, kuidas jätkub lapse suhtlus perest lahkuva vanemaga.

Kuna lahuselav vanem on reeglina isa, on tarvis selgitada ka laiemalt isade tähtsust laste elus ning toetada aktiivset isadust. Pakkuda vanemaharidust ka lahuselavatele vanematele (s.h. kindlasti isadele), et nad oskaksid täita oma vanemarolli ka eemal viibides.

SUHTED VANEMATEGA

ÜRO lapse õiguste konventsioon sätestab, et lapse vanematel või seaduslikel esindajatel lasub esmane vastutus lapse üleskasvatamisel ja arendamisel¹⁵.

- 16% lastest tunneb, et emal või kasuemat ei ole tema jaoks piisavalt aega (täiesti või pigem nõus väitega), 22% tunneb, et isal või kasuisal pole tema jaoks aega. Emad ja isad tunnevad ise ajapuudust sagedamini kui lapsed - 30% emadest ja 33% isadest tunneb sageli ning 7% emadest ja 6% isadest tunneb pidevalt, et neil napib aega laste jaoks.
- Alla poole lastest (45%) võtab koos emaga vähemalt kord nädalas või sagedamini midagi toredat ette. Isaga koos teeb midagi toredat vähemalt kord nädalas või sagedamini 35% lastest.
- Kasuvanematega võetakse koos midagi toredat ette harvemini kui bioloogiliste vanematega. Vähemalt kord nädalas või sagedamini võtab koos kasuisadega ette 25% nendest lastest, kes elavad koos kasuisaga.
- Lapsed räägivad oma emaga erinevatel teemadel rohkem kui isaga. Näiteks räägib 58% isadest lastele oma päevast ja tegemistest vähemalt kord nädalas või sagedamini, samas kui emadest teeb seda 81%. Isadelt saab vähemalt kord nädalas kiita 67% lastest, samas kui emadelt 81% lapsi. Emaga ajab igapäevaselt niisama juttu 77% tüdrukutest, kuid vaid 48% poistest.
- Emad tunnetavad suhteid lastega konfliktsemana kui lapsed ise. 38% emadest vaidlevad lastega peaaegu iga päev, samas kui lastest tunneb seda vaid 11%.
- Lapsevanemate suhted poegade ja tütardega on erinevad. Tütarlastega on nii emadel kui ka isadel intensiivsem suhe ning igapäevast lapsevanema ja lapse vahelist suhtlust on rohkem. Näiteks 13% poistest ja 21% tüdrukutest saab isa käest pea iga päev kiita. Ema kiidab pea igapäevaselt kolmandikku tüdrukutest (34%) tüdrukutest, kuid vaid neljandikku (24%) poistest.

Pakkuda vanemluse toetamise teenuseid ka kasuvanematele, soodustades laste ja kasuvanemate lähedasemat suhet ning toetavat vanemlust.

¹⁵ ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 18, lõige 1.

Tuua vanemaharidusse ka soospekte, et teadvustada asjaolu, et vanemate tähelepanu, suhtlus ja toetus lapsele ei tohi sõltuda lapse soost. Vähendada soostereotüüpseid kasvatuseviise, mis aitaks vähendada ka soostereotüüpide edasikandumist.

DISTSIPLINEERIMISVIISID JA FÜÜSILINE KARISTAMINE

Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse kohaselt on lubamatu lapse alavääristamine, hirmutamine või karistamine viisil, mis valmistab talle piina, tekitab talle kehalisi kahjustusi või ohustab kuidagi teisiti tema vaimset või kehalist tervist¹⁶.

- Nii lapsed kui ka vanemad nimetavad kõige sagedasemate distsiplineerimisviisidena selgitamist, suunamist ja julgustamist, pahandamist ja keelamist. Lapsevanemad lisavad nimekirja ka privileegide keelamise ning lapsed reeglite meeldetuletamise.
- Füüsiline karistamine ei ole lapse õiguste ja positiivse vanemluse põhimõtete järgi lubatud, kuid siiski saab 5% lastest sageli või mõnikord laksu või tutistada, 3% rihma või vitsa. Lapsevanemate hoiakud karistamise osas on soosivad – veerand (25%) ei pea füüsilist karistamist vägivallaks, üle kolmandiku (38%) leiab, et teatud olukordades on laste füüsiline karistamine mõistev. Füüsilist karistamist aktsepteerivad teistest rohkem madala haridusega inimesed ning need, kelle peamine suhtluskeel ei ole eesti keel.

Eesmärgiks tuleks seada piirata füüsilise karistamise praktiseerimist veelgi. Selleks tuleb teavitada veel rohke, et füüsiline karistamine on keelatud ning selgitada inimestele veelgi, miks see ei mõju lapsele hästi. Vanemluse toetamise üheks eesmärgiks peab olema erinevate efektiivsete distsiplineerimisviiside õpetamine ning lapsevanemate julgustamine neid kasutama.

Laste füüsiline karistamine tuleb seaduses selgesõnalisemalt keelata.

LAPSEVANEMATE ABIVAJADUS JA VANEMLUSE TOETAMINE

Lapse õiguste tagamiseks ja edendamiseks on riik kohustatud osutama lapse vanematele ja seaduslikele esindajatele kasvatuskohustuste täitmisel asjakohast abi¹⁷.

- Eesti täiskasvanud elanikkond arvab valdavalt, et iga lapsevanem peaks ise teadma, milline on õige viis lapsi kasvatada (87%) ning et iga lapsevanem peaks ise oma laste kasvatamisega seotud probleemidega toime tulema (71%). Sellised hoiakud võivad takistada lapsevanematel vajadusel lapse kasvatamise teemadel abi ja nõu küsida.
- Üle poole emadest ja isadest on olnud vähemalt mõnikord sellises olukorras, et neil oleks tarvis abi, kuid seda, kust abi saada, pole nad teadnud.
- 38% lapsevanematest ütleb, et tal on vähe teadmisi sellest, kuidas maandada stressi, või puuduvad need teadmised üldse. Ka lapse emotsionaalse ja sotsiaalse arengu osas (31%) ja konfliktide lahendamise kohta (27%) napib lapsevanematel teadmisi.

¹⁶ Eesti Vabariigi lastekaitse seadus § 31 lg 1

¹⁷ ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 18 p 1

- Lapsevanemad saavad peamiselt oma laste kasvatamise alased teadmised temaatilisest kirjandusest, lähedastelt, pere- või lastearstilt või õpetaja ja kasvataja käest.

Propageerida aktiivsemalt vanemlust toetavaid teenuseid ning positiivse vanemluse mudelit, muuta vanemluse toetamise teenusepakkumine kättesaadavamaks ja süsteemsemaks.

Kujundada vanemahariduse ja üldisema teavitustöö kaudu üldisi hoiakuid vanemaks olemise osas, vähendades stigmatiseerimist (nt vajadusel abi otsimine laste kasvatuse alal on loomulik ega viita saamatusele; abi otsimise stigmatiseerimise vähendamine).

Uurida, miks kasutatakse vähem internetinõustamise portaale, kus saab nõu professionaalide käest, kui tavalisi internetifoorumeid, kust saadav informatsioon ja abinõu ei pruugi olla õige ja kvaliteetne.

RAHULOLU ELUGA

Lapse isiksuse täielikuks ja harmooniliseks arenguks peab laps kasvama perekonna keskel õnne, armastuse ning üksteisemõistmise õhkkonnas¹⁸.

- Suurem osa lastest ja lapsevanematest on oma eluga rahul. 44% lapsevanematest on sageli oma eluga rahul. Lastest on viimase kuu jooksul tundnud 44% iga päev, et ta on eluga üldiselt rahul.
- Suur osa lapsi on rahul oma sõpradega (52% tunneb seda iga päev), endaga ollakse rahul harvem – vaid kolmandik (33%) lastest on endaga iga päev rahul. Samas tunneb üsna suur osa lapsi end sageli üksikuna (9% tunneb nii pea iga päev, 14% vähemalt paar korda nädalas ja 16% vähemalt kord nädalas).
- Lapsevanematel esineb ka stressi. 22% lapsevanemaid on sageli stressis ja 27% lapsevanematest ütleb, et nad on viimase aasta jooksul harva oma laste üle rõõmistanud.

¹⁸ ÜRO lapse õiguste konventsiooni preambul.

Kasutatud kirjandus

- Corsaro, W. A. (2005) *The Sociology of Childhood*. Second Edition. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Dahlberg, G., Moss, P., Pence, A. R. (1999) *Beyond Quality in Early Childhood Education and Care: Postmodern Perspectives*. London – Philadelphia, PA: Falmer Press.
- Eisenberg, N., Losoya, S. and Fabes, R.A. (2001) 'Parental socialization of children's dysregulated expression of emotion and externalizing problems', *Journal of Family Psychology*, Vol. 15, pp. 183-205.
- Gershoff, E. (2002) 'Parental Corporal Punishment and Associated Child Behaviours and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review', *Psychological Bulletin*, Vol. 128, pp. 539-79.
- Goldson, B. (1997) 'Childhood': An Introduction to Historical and Theoretical Analyses, teoses Scraton, P. (toim.) 'Childhood' in 'Crisis'?. London: UCL Press.
- Halpenny, A.M.; Nixon, E.; Watson, D. (2010) 'Parents' Perspectives on Parenting Styles and Disciplining Children' Office of the Minister for Children and Youth Affairs. The National Children's Strategy Research Series
- Harper, C., Jones, N., Tincati, C. (2010) Opportunities and challenges in promoting policy- and practice-relevant knowledge on child rights. Working Paper 318. Overseas Development Institute. <http://www.odi.org.uk/resources/docs/6050.pdf> (18.11.2011).
- Howe, R. B., Covell, K. (2005) *Empowering Children: Children's Rights Education as a Pathway to Citizenship*. Toronto – Buffalo: University of Toronto Press.
- James, A., James, A. L. (2008) *Key Concepts in Childhood Studies*. SAGE key concepts. Los Angeles, California – London: Sage Publications Ltd.
- James, A., James, A. L. (2004) *Constructing Childhood: Theory, Policy and Social Practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Jenks, C. (2005a) General Introduction, teoses Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*. Abingdon: Routledge.
- Jenks, C. (2005b) *Constituting Childhood*, teoses Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*. Abingdon: Routledge.
- Johnny, L. (2006) Reconceptualising childhood: Children's rights and youth participation in schools, *International Education Journal* 7(1), 17-25.
- Kennan, D., Keenaghan, C., O'Connor, U., Kinlen, L., McCord, J. (2011) *A Rights-Based Approach to Monitoring Children and Young People's Well-Being*. University of Ulster. http://www.childandfamilyresearch.ie/sites/www.childandfamilyresearch.ie/files/2011_10_24_full_report.pdf (11.10.2011).
- Lansdown, G. (2005a) *Children's welfare and children's rights*, teoses Hendrick, H. (toim.) *Child Welfare and Social Policy: An Essential Reader*. Bristol, UK: The Polity Press.

- Lansdown, G. (2010) The realisation of children's participation rights: critical reflections, teoses Percy-Smith, B., Thomas, N. (toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. London – New York: Routledge.
- Lister, R. (2008) Unpacking children's citizenship, teoses Invernizzi, A., Williams, J. M. (toim.) *Children and Citizenship*. Los Angeles: Sage Publications Ltd.
- Lockyer, A. (2003) The political status of children and young people, teoses Lockyer, A., Crick, B. R., Annette, J. (toim.) *Education for Democratic Citizenship: Issues of Theory and Practice*. Aldershot – Hants, England; Burlington, VT: Ashgate Publishing.
- Lockyer, A. (2008) Education for citizenship: Children as citizens and political literacy, teoses Invernizzi, A., Williams, J. M. (toim.) *Children and Citizenship*. Los Angeles: Sage Publications Ltd.
- Mason, J., Fattore, T., Sidoti, C. (2005) Working seriously towards new partnerships: An introduction, teoses Mason, J., Fattore, T. (toim.) *Children Taken Seriously: In Theory, Policy and Practice*. London – Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Meyer, A. (2007) The Moral Rhetoric of Childhood, *Childhood* 14(1), 85-104.
- Näsman, E., von Gerber, C. (2002) Sharing children's thoughts and experiences, teoses Näsman, E., Ross, A. (toim.) *Children's Understanding in the New Europe. European issues in children's identity and citizenship 1*. Stoke-on-Trent: Trentham Books.
- Parke, R.D. (2002) 'Punishment revisited – Science, values and the right question: Comment on Gershoff (2002)', *Psychological Bulletin*, Vol. 128, pp. 596-601.
- Prout, A., James, A. (2005) A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems, teoses Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*. Abingdon: Routledge.
- Scruton, P. (2005) Whose 'Childhood'? What 'Crisis'?, teoses Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology III*. Abingdon: Routledge.
- Smith, A.B., Gollop, M., Taylor, N.J. and Marshall, K. (2005) *The Discipline and Guidance of Children: A Summary of Research*. Dunedin and Wellington, NZ: Children's Issues Centre and Office of the Children's Commissioner.
- Taylor, N., Smith, A. B., Nairn, K. (2001). Rights important to young people: Secondary students and staff perspectives. *International Journal of Children's Rights* 9(2), 137–156.
- Verhellen, E. (1996) The Convention on the Rights of the Child, teoses Verhellen, E. (toim.) *Understanding Children's Rights*. Belgium: University of Ghent.
- Wissow, L.S. (2002). Child discipline in the first three years of life. In N. Halfon, K. T. McLearn, & M. A. Schuster (Eds.). *Child rearing in America: the conditions of parents with young children* (pp. 146-177). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Poliitikauringute Keskus Praxis
Tornimäe 5, III korrus
10145 Tallinn
tel 640 8000
www.praxis.ee
praxis@praxis.ee
2012